

Lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden asiakaskuvat

Helsingin Yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Maisteritutkielma
Sosiaalitieteiden laitos, Sosiaalityö
Maria de Arruda Camara
Joulukuu 2018

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä/Författare – Author Maria de Arruda Camara			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden asiakaskuvat			
Oppiaine /Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji/Arbetets art – Level Maisteritutkielma	Aika/Datum – Month and year joulukuu 2018	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 70+3	
<p>Tiivistelmä/Referat – Abstract</p> <p>Tutkimuksen pääavoite on analysoida ja kuvata lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden kuvaa asiakkaistaan. Tutkimuskysymys on, millaiseksi identiteettikuva jälkihuollon asiakkaista rakentuu työntekijöiden haastattelupuheessa. Identiteettikuva tarkoittaa tutkimuksessa ominaisuuksia, joita puheessa annetaan tietoisesti tai tiedostamatta puheen kohteena oleville. Tutkielma liittyy tutkimushankkeeseen "Sosiaalityön jälkihuollossa olevien nuorten asiakkuusprofiilit, osallisuus, tuki ja tuen vaikuttavuus. Kohti itsenäistä asumista tukevaa moniammatillista toimintamallia". Tutkielman suurimpana motiivina on läpinäkyvyyden lisääminen. Aineistona on kuusi Helsingissä toteutettua jälkihuollon työntekijöiden ryhmähaastattelua, joihin osallistui yhteensä 22 jälkihuollon työntekijää. Tutkimus on aineistolähtöinen ja käytetty diskurssianalyysi on aineistoa tyypittelevä ja tulkitseva sekä omaa diskurssiaan luova. Metodologia pohjaa teoreettiseen viitekehykseen, joka on sosiaalinen konstruktionismi.</p> <p>Tutkimuksessa määriteltiin seitsemän työntekijöiden ryhmähaastattelujen puheessa rakentunutta jälkihuollon nuorta kuvaavaa diskurssia ja identiteettikuvaa. Identiteettikuvat on nimetty seuraavasti: "huonossa kunnossa oleva", "lapseksi jäänyt", "pärjäävä helmi", "medikalisoitu nuori", "päihteiden käyttäjä", "passiivisena pysyvä" ja "epäonnistumaan tullut". Useimmin esiintyneitä diskursseja ovat "huonossa kunnossa oleva", "päihteiden käyttäjä" ja "lapseksi jäänyt". Identiteettikuvat linkittyvät usein toisiinsa. Ne syntyvät vuorovaikutuksessa toisten työntekijöiden kanssa ja asiakassuhteessa, ja niitä muokkaavat myös käytössä oleva palvelujärjestelmä ja muu yhteiskunnallinen konteksti.</p> <p>Kun nuoren identiteettikuva määritellään ryhmähaastatteluissa huonokuntoiseksi, tilanne on sosiaalityön kannalta jumiutunut. Tällainen nuori on usein palvelujärjestelmän ulkopuolella ja sopimaton palveluihin. "Lapseksi jäänyt" -diskurssin nuoren identiteettikuvassa korostuu nuoren kehityksen keskeneräisyys, huolettomuus, ymmärtämättömyys aikuisten asioista sekä arjen osaamattomuus. "Pärjäävä helmi" -diskurssin nuoren identiteettikuvassa nuori määrittyy luotettavana, aktiivisena, itsenäisenä ja omillaan toimeen tulevana. "Medikalisoitu nuori" -diskurssissa keskustelu muuttuu ammattilaisten väliseksi terveydenhoitopainotteiseksi puheeksi, jossa nuorta määrittävä ominaisuus on hänen diagnoosinsa. "Päihteiden käyttäjän" identiteettikuvaa puolittaa päihteitä käyttävien nuorten jakaminen rutiinikäyttäjiin ja viihdekäyttäjiin.</p> <p>Jälkihuollon nuori on usein identiteettikuvasta riippumatta väärässä palvelussa ja pallottelun kohde. Asiantuntijat pystyvät jouhevasti liikkumaan diskurssista toiseen niitä hyödyntäen esimerkiksi nuoren tilanteen ja kontekstin mukaan. Moninaiset diskurssit voidaankin nähdä myös työvälineenä asiakkaan tilanteesta ja asiakastyöskentelystä keskusteltaessa ja sitä suunniteltaessa. Ei ole yhdentekevää, miten nuorista puhutaan, koska puhettavalla saattaa olla vaikutusta työntekijän työotteeseen. Yksipuoliseksi jumiutuessaan diskursseilla voi olla asiakassuhteeseen negatiivinen vaikutus. Vastavuoroista suhdetta voisi edistää nuoren riisuminen leimaavista elementeistä. Kielenkäytön reflektiota on hyvä tarkastella jälkihuollossa toimintatapoja kehitettäessä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords identiteettikuva, jälkihuolto, jälkihuollon asiakas, asiakassuhde, diskurssi, haavoittuvuus, lastensuojelu			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited E-thesis			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
2	JÄLKIHUOLLON TIETOPERUSTA JA Aiempi Tutkimus	3
3	LASTENSUOJELUN JÄLKIHUOLTO.....	8
3.1	Jälkihuolto lastensuojelulaissa.....	9
3.2	Lastensuojelun jälkihuollon asiakasnuori	10
3.2.1	Sijaishuollossa olleen haavoittuvuus	10
3.2.2	Tietoa suomalaisista jälkihuoltonuorista.....	14
3.3	Helsingin kaupungin jälkihuollon sosiaalityö	15
4	TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	17
4.1	Sosiaalinen konstruktionismi, merkitykset ja kieli.....	17
4.2	Asiakassuhde jälkihuollon sosiaalityön onnistumisen keskiössä	20
4.2.1	Asiakkaan ja työntekijän välinen suhde	21
4.2.2	Identiteettikuva suhteen määrittäjänä.....	23
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	24
6	AINEISTON KUVAUS JA TIEDONKERUUMENETELMÄ.....	26
7	DISKURSSIANALYYSI ANALYYSIMENETELMÄNÄ	28
8	TUTKIMUKSEN ETIIKKA.....	31
9	NUORILLE PUHEESSA MÄÄRITELLYT IDENTITEETIKUVAT	33
9.1	Huonossa kunnossa oleva.....	33
9.2	Lapseksi jäänyt	37
9.3	Pärjäävä helmi	41
9.4	Medikalisoitu nuori	44
9.5	Päihteiden käyttäjä	47
9.6	Epäonnistumaan tullut ja passiivisena pysyvä	51
10	JOHTOPÄÄTÖKSET	54
	LÄHTEET.....	60
	LIITTEET	
	LIITE 1. Haastattelukysymykset	
	LIITE 2. Esimerkkejä tagipilvestä	

1 JOHDANTO

Tämän maisteritutkielman kohteena on jälkihuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien identiteettikuva asiakkaastaan. Analysoin sitä lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden puheesta.

Lastensuojelun jälkihuolto osuu tärkeään nivelvaiheeseen nuorten aikuisten elämässä. Biologinen, psykologinen, kulttuurinen ja sosiaalinen nuoruus määritellään usein 13–23 ikävuoden välille (Juvonen 2015, 26). Nuorisolaki (2016, 3§) tarkoittaa nuorilla alle 29-vuotiaita. Psykologian näkökulmasta tällöin tapahtuu persoonallisuuden raju ja perinpohjainen kypsyminen ja kehittyminen (Puuronen 2006, 41–47). Nuoruudessa elämäntapojen katsotaan vakiintuvan joidenkin tapojen ollessa hyvinvointia ja terveyttä edistäviä, toisten niitä haittaavia (Kuusisaari, Pietikäinen & Puhakka 2010, 16). Nuoruuden kehitystehtäviä ovat uusien suhteiden luominen kumpaakin sukupuolta oleviin, sukupuoliroolin omaksuminen, oman fyysisen olemuksen hyväksyminen, itsenäistyminen, valmistautuminen työ- ja perhe-elämään, maailmankatsomuksen kehittäminen ja sosiaalisesti vastuullisen käyttäytymisen omaksuminen. Lisäksi siihen kuuluvat identiteettiin ja elämänvalintoihin liittyvä tutkiskelu ja epävakaisuus. (Juvonen 2013, 329; Juvakka 2000, 47.)

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa sosiaalityötä olisi syytä tehdä parhain mahdollisin käytännöin, koska ihmisen elämän alkuvaiheessa muutoksen ja mahdollisen kielteisen kierteen katkaisun mahdollisuus on suurin. Jälkihuollon palveluita on kritisoitu siitä, että ne eivät tue nuoria tarpeeksi ja ääritapauksissa voivat toimia jopa tarkoitustaan vastaan (ks. esim. HS 14.7.2018).

Maisteritutkielmani liittyy tutkimushankkeeseen ”*Sosiaalityön jälkihuollossa olevien nuorten asiakkuusprofiilit, osallisuus, tuki ja tuen vaikuttavuus. Kohti itsenäistä asumista tukevaa moniammatillista toimintamallia*”. Tutkimushanke toteutetaan yhdessä Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysviraston sekä Helsingin ja Itä-Suomen yliopistojen kanssa vuosina 2015–2018. Tutkimustehtävänä on ensimmäisessä vaiheessa ollut 1) kuvata jälkihuoltonuorten terveydentilaan ja psykososiaaliseen hyvinvointiin liittyviä tuen tarpeita, 2) kuvata itsenäisen asumisen mahdollistavien moniammatillisten palvelujen saamista sekä 3) tunnistaa jälkihuoltonuorten erilaisia

asiakkuusprofiileja ja 4) arvioida tarkoituksenmukaisten palvelujen saantia. Hankkeen toisen vaiheen tavoitteena on sekä kuvata jälkihuollon asiakkaana olevien nuorten kokemuksia osallisuudesta ja selvittää työntekijöiden ja asiakkaiden näkemyksiä moniammatillisen työn tehostamistarpeista että arvioida, millaisin toimintamuodoin ja järjestelyin voidaan tukea nuorten ja moniammatillisten tiimien kumppanuutta. Hankkeen tutkimustuloksia käytetään jälkihuollonuorten osallisuutta ja kumppanuutta tukevan toimintamallin kehittämiseen (Häggman-Laitila ym. 2014).

Tutkielmavaihetta lähestyessäni Helsingin yliopiston sosiaalityön käytäntötutkimuksen professori ja tutkimusryhmän jäsen Mirja Satka tarjosi minulle hankkeessa kerättyä aiemmin analysoimatonta aineistoa. Aavistin, että aineisto voisi olla hedelmällinen ja lähdin hahmottelemaan itseäni kiinnostavaa tutkimusaihetta. Koska olin jo aikaisemmin pohtinut jälkihuoltoon liittyvää tutkimusaihetta, pidin tapausta onnellisena sattumana.

Olen ollut opintojeni aikana harjoittelussa suunnitelmallisessa lastensuojelussa ja Lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikössä. Tutkielmani jälkihuollosta täydentää keskittymistäni sosiaalityön opinnoissani lastensuojeluun, lapsiin ja nuoriin. Perehtymällä tutkielmani kautta myös jälkihuoltoon saan toteutettua henkilökohtaiset opintotavoitteeni. Samalla työni hienoisesti sivuaa uraani markkinointiviestinnän parissa, jossa olen tottunut jatkuvasti kiinnittämään huomiota siihen, miten asiat ilmaistaan ja miten niistä puhutaan, eli – markkinoinnin termein – miten ilmiöt ja asiat paketoidaan.

Sosiaalityössä, erityisesti työntekijöiden käytännöissä, toistuu tietynlaisia arjen rutiineja ja prosesseja, jotka saattavat olla näkymättömiä tai itsestään selviä (Shaw & Gould 2001, 41). Tällaisten asioiden asettaminen tarkastelun kohteeksi voi paljastaa joitain piilossa olevia ammatillisia olettamuksia ja jopa niiden tahattomia seurauksia (ks. esim. Vierula 2013, 273). Tutkimukseni vahvimaksi motiiviksi nostan asiakassuhteisiin liittyvän läpinäkyvyyden lisäämisen ja näkyväksi tekemisen. Toiseksi perusteluksi nousee se, että asioille annetut merkitykset vaikuttavat työntekijöiden toimintaan ja tekemiseen. Kolmas perustelu tutkielmalleni löytyy siitä, että vastaavaa tutkimusta on tehty hyvin vähän. Toivon tutkielmani tulosten liittyvän osaksi sosiaalityön asiakassuhdetta koskevaa keskustelua.

2 JÄLKIHUOLLON TIETOPERUSTA JA AIEMPI TUTKIMUS

Tässä luvussa painotus on kotimaisen jälkihuoltoa koskevan tutkimuksen osalta oman tutkimukseni kannalta keskeisissä ja mielenkiintoisissa tuloksissa. Huomioitavaa on, että seuraavassa luvussa (luku 3) painotan kansainvälistä tutkimusta, kun kuvaan sijaishuollosta lähtevien nuorten haavoittuvuutta. Jälkihuoltoon liittyvää tutkimusta käsittelen vielä lisäksi luvussa 4, kun kirjoitan asiakassuhteesta.

Suomessa akateemista tutkimusta huostaanoton jälkeisistä prosesseista on suhteellisen vähän ottaen huomioon tämän nivelvaiheen tärkeyden aikuistuvan nuoren elämässä (Eriksson & Karppinen 2016, 2; Törrönen & Vauhkonen 2012, 10). Suomessa ”nuori aikuisuus” on yleisestikin ottaen jäänyt sekä sosiaalityön käytännöissä että tutkimuksessa marginaaliseen asemaan ja lapsuuden varjoon (Törrönen & Vornanen 2014, 137; Juvonen 2013, 328 ks. myös Pohjola 2009, 25). Lastensuojelusta puuttuvat Suomessa myös edelleen kokonaan esimerkiksi kohorttitutkimukset, joissa olisi systemaattisesti seurattu vuosien ajan asiakaskuntaa ja sen kehittymistä. Ruotsissa ja Norjassa tällaista tutkimusta on tehty (ks. esim. Höjer & Sjöblom 2014, 73; Valset 2018). Tutkimuksissa tunnistettuja aukkoja on kuitenkin lähdetty täyttämään, siitä viimeaikaisena esimerkkinä johdannossa kuvailemani hanke.

Kansainvälisesti tutkimusta on tehty toistaiseksi enemmän ja laajemmin, mutta myös siinä on paikannettu lisätutkimuksen tarvetta: esimerkiksi jälkihuollon asiakkuudessa olleita nuoria koskeva tutkimus on todettu aikajänteeltään liian lyhyeksi – tyypillisesti noin viiden vuoden ja maksimissaan 10 vuoden mittaiseksi – ja tutkimusta sijoituksen aidoista pitkittäisvaikutuksista on liian vähän (Murray & Goddard 2014, 103). Samoin on tunnistettu, että kansainväliseltä kentältä puuttuu kokonaan tai on puutteellisesti edustettuna isojaakin maantieteellisiä alueita (Coyle & Pinkerton 2012, 304; Stepanova & Hackett 2014, 119). Tuoreita näkökulmia löytyy jatkuvasti; esimerkiksi Suellen Murray ja Jim Goddard (2014) ottavat esille, että sijaishuollossa olleen nuoren omiin asiakastietoihin pääsyn vaikutusta myöhempään nuoren identiteetin kehittymiseen olisi tutkittava. Sosiaalityön dokumentointi on alun perin painottunut asiakkaan ongelmiin ja positiivisten viestien määrä niissä on vähäistä – teksteissä ei olla huomioitu niiden mahdollista merkitystä lastensuojelun sijaishuollossa olleen myöhemmän identiteetin rakentumisen kannalta. (Mt., 108–109.)

Yleisesti sosiaalityön tutkimuksessa – erityisesti nuorten parissa – peräänkuulutetaan uusia tiedonmuodostuksen tapoja ja prosesseja, joissa tutkijoilta vaaditaan esimerkiksi vahvempaa käytäntöön orientoitumisen taitoa ja osallistavan tutkimuksen menetelmiä (ks. esim. Palsanen & Kääriäinen 2016; Uggerhøj 2014; Törrönen & Vornanen 2014). Myös näyttöön perustuva lääketiede (EBM) on ollut tällä vuosikymmenellä akateemisessa keskustelussa inspiroimassa uusia näyttöön perustuvia sosiaalityön tutkimuksia ja käytäntöjä (ks. esim. Juhila 2018, 70-76; Greenhalgh, Howick & Maskrey 2014; Hüttemann & Sommerfeld 2008; Morago 2006).

Deirdre Coyle ja John Pinkerton (2012, 306) totesivat jo vuosikymmenen alussa, että nykyään sijoituksesta lähtevistä nuorista on tarjolla aikaisempaa enemmän tutkimusta ja tietoa. Ennen tätä vaihetta jälkihuoltoa kuvasi heidän mukaansa lausahdus ”*after care, an after thought*” (mt., 297). Perinteisten kanavien ja tietolähteiden (kuten esimerkiksi Child Care in Practice -julkaisun), akateemisen tutkimustiedon ja kirjallisuuden rinnalle ovat nousseet eri organisaatioiden nettisivustot, eri maiden viranomaisten ja järjestöjen julkaisemat lapsen ja nuorten sijoituksesta ja sen jälkeisistä prosesseista kertovat raportit sekä sosiaalihuollossa käytössä olevat digitaaliset asiakasjärjestelmät. Monista jälkihuoltoa koskevista tieteellisistä artikkeleista löytyy systemaattisia kirjallisuuskatsauksia ja tiivistelmiä aikaisemmasta tutkimuksesta eri teemoista (ks. esim. Ferguson 2018; Bengtsson, Sjöblom & Öberg 2018; Murray & Goddard 2014; Holt & Kirwan 2014; Mendes, Johnson & Moslehuddin 2012). Myös ei-akateemisten kirjallisten lähteiden määrä, kuten omaelämäkerrallinen materiaali, on lisääntynyt ja paremmin hyödynnettävissä – sama koskee erilaisia rekistereitä ja tilastoja (Murray & Goddard 2014). Tietoa on saatavilla ja sitä jaetaan myös aktiivisesti sosiaalisessa mediassa (Juhila 2018, 239). Mainittavaa on myös lapsiin ja nuoriin kohdistuvan poliittisen ”huolipuheen” ja kiinnostuksen kasvu (Harrikari 2011, 341).

Muutos esimerkiksi Britaniassa on ollut tiedon ja tutkimuksen lisääntyessä kymmenen vuoden aikana positiivinen ja jopa dramaattinen. Tietoperusta kasvaa ja syventyy jatkuvasti, ja haasteena onkin nyt se, kuinka laajentuvaa tietoperustaa saadaan näkyväksi niille, jotka tietoa tarvitsevat (Coyle & Pinkerton 2012, 297–307). Philip Mendesin, John Pinkertonin ja Emily Munron (2014) mukaan selkiytyvä ymmärrys nuorten tarvitsemasta tuesta on kuitenkin johtanut myös toimenpiteisiin eri maissa

esimerkiksi lainsäädännön, erilaisten ohjelmien ja resurssoinnin osalta. Lisäksi globaalia näkökulmaa on kasvavassa määrin alettu pitää tarpeellisena. (Mt., 2.)

Maritta Törrönen, Carol Munn-Giddings, Chrissie Gavriel & Demi Morris (2018, 10) toteavat tuoreen EU-rahoitteisen jälkihuoltoa koskevan tutkimushankkeen tuloksia niin, että suureksi huolenaiheeksi nousee jälkihuollossa olevien nuorten suhteiden vakauden puute. Tutkimushankkeen *Reciprocal Encounters – Young adults leaving care (2016–2018)* (Vastavuoroiset kohtaamiset, sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret) tutkijat kysyvät, mikä tukee tai estää nuorten osallisuutta tai osallistumista heidän omissa yhteisöissään. Tutkimustyö tarkastelee nuorten palvelukokemuksia sosiaalityön ja yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta sekä Suomessa että Englannissa. Tutkimuksen kohteena olleet nuoret ovat olleet sijaishuollossa joko sijaisperheessä tai erilaisissa lastensuojelun laitoksissa. Tutkimus keskittyy tarkastelemaan nuorten näistä palveluista irtaantumista ja itsenäistymistä. (Helsingin yliopisto 2018.)

Tulokset osoittavat, kuinka sijaishuollosta lähtevien aikuisten omat kokemukset osallisuudesta vaihtelevat hyvin paljon. Tutkimuksen mukaan suurin osa (noin 60 %) nuorista kokee voivansa hyvin, 30 prosenttia kohtuullisesti ja 10 prosenttia huonosti (Komulainen 2018). Löydöksiksi nousivat vastavuoroisten sosiaalisten suhteiden solmimisen haasteet. Suhteet niin vanhempiin ja muuhun perheeseen kuin sijaisvanhempoihin saattavat jäädä etäisiksi – etäisyys voi olla luonteeltaan niin henkistä kuin fyysistäkin. Yksinäisyys, tietämättömyys jälkihuollon palveluista, valmistautumattomuus itsenäiseen elämään ja sen kova vauhti, nuorten kokema huono kohtelu sekä epävarma taloudellinen tilanne ja tulevaisuus ovat näiden nuorten haasteita. Merkitykselliset suhteet, työ tai koulu voivat merkittävästi lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Lapsen sijoitusmuoto (laitoshuolto tai sijaisperhe) ei ollut merkitsevin osallisuuden tunteen saavuttamiselle. Suurempi vaikutus oli sillä, oliko nuorella yksilöllistä sidettä johonkin tärkeään henkilöön ja tunnetta siitä, että ”oli tarpeeksi hyvä” tuon henkilön silmissä (Törrönen ym. 2018, 10). Tutkijat tekevät tutkimustulosten pohjalta ehdotuksen, että individualistisuutta korostavista jälkihuollon käytännöistä tulisi siirtyä yhteisöllisempiin käytäntöihin (*community practice*) (mt., 12).

Tämän tutkielman syntyyn vaikuttaneessa ”Sosiaalityön jälkihuollossa olevien nuorten asiakkuusprofiilit, osallisuus, tuki ja tuen vaikuttavuus. Kohti itsenäistä asumista

tukevaa moniammatillista toimintamallia” -tutkimushankkeessa¹ on tehty muun muassa kvantitatiivinen tutkimus Helsingin jälkihuolto nuorten toimintatahtoisuudesta ja palvelujen käytöstä asiakasasiakirjojen valossa vuosina 2013–15 (Eriksson & Karppinen 2016). Työstä löytyy laaja noin 30-sivuinen katsaus jälkihuoltoon liittyvistä kotimaisista ja kansainvälisistä tutkimuksista. Sari Eriksson ja Riikka Karppinen ovat jaotelleet jälkihuoltoa käsittelevää tutkimusta suomalaisen tutkimuksen osalta kolmeen kategoriaan: jälkihuolto nuorten kohtaamat vaikeudet jälkihuollon aikana, jälkihuolto nuoren toimintakyky ja jälkihuollon palvelut. Suomalaista jälkihuollon tutkimusta käsittelevässä yhteenvetoluvussa eri tutkimuksista nousee huoli nuorten saaman psykososiaalisen tuen puutteellisuudesta (mt., 21). Samoin Eriksson ja Karppinen kysyivät johtopäätöksissään, miten osa nuorista saataisiin sitoutumaan omien asioidensa suunnitteluun ja yhteistyöhön viranomaisten kanssa nykyistä paremmin. Toisaalta virallisen tuen osalta he arvioivat, että yli puolella (57 %) suhteet viranomaisiin olivat kunnossa, ja kolmasosa (34 %) nuorista tapasi työntekijää oman halukkuutensa mukaan (mt., 2016).

Sanni Huttusen (2018, 45–59) samassa hankkeessa työntekijöiden puheesta analysoimat nuorten seksuaalisen toimijuuden kategoriat ovat ymmärtämättömät nuoret, vaikutuksille alttiit nuoret, pahoinvoivat nuoret sekä seksuaalisesti keskeneräiset nuoret. Hän analysoi työntekijöiden puhetta kategoria-analyysin avulla. Hänen haastattelemansa henkilöt ovat paljolti samoja kuin omassa aineistossani, koska kyseessä ovat saman työyhteisön jäsenet, joita haastateltiin samana päivänä samoissa tiloissa (mt., 14). Puheessa rakentuva kuva jälkihuollon nuorista seksuaalisina toimijoina on kokonaisuutena ongelmia korostava ja rationaalinen sekä ympäristön vaikutteiden mukaan muokkautuva. Nuoren toimijuus ei näyttäytynyt erityisen vahvana tai

¹ Hankkeessa syntyneet muut Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan pro gradut ovat Virpi Heinolan Peruskoulun merkitys ja sen keskeyttämisen haitat jälkihuolto nuorten näkökulmasta (Heinola 2017) sekä Sanni Huttusen Nuorten seksuaalinen toimijuus lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden puheesta (Huttunen 2018). Katri Toivosen (2016) pro gradu Itä-Suomen yliopiston hoitotieteiden tiedekuntaan käsittelee lastensuojelun jälkihuollossa olevien nuorten fyysistä ja psyykkistä terveyttä ja palveluiden käyttöä. Myös muita opinnäytetöitä on tekeillä.

autonomisena, vaan siinä korostui nuorten ymmärtämättömyys, keskeneräisyys ja alttius vaikutuksille. (Mt., 64.)

Suomalaista tutkimusta jälkihuollon työntekijöiden näkökulmasta on kokonaisuudessaan tehty hyvin vähän. Tutkimushankkeessa opinnäytetöitä on tehty asiakirjoihin, nuorten haastatteluihin ja kyselyihin nojautuen. Laajennan tutkimuskatsetta jälkihuoltoa tekevien sosiaalialan ammattilaisten tuottamaan puheeseen tutkimalla työntekijöiden tuottamia merkityksiä jälkihuoltonuorista. Työntekijät ovat nuorten lisäksi oleellisessa roolissa jälkihuollon onnistumisen kannalta.²

Päivi Känkänen ja Sari Laaksonen (2006) ovat toteuttaneet selvityksen sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista osana valtakunnallista lastensuojelun kehittämisohjelmaa. Tässä selvityksessä tekijät peräänkuuluttavat muun muassa jälkihuollon psykososiaalisen tuen kehittämistä siirtymällä nuoren taloudellisesta tukemisesta nuoren kohtaamiseen (mt., 45). Jälkihuollon työntekijät ovat ratkaisevassa asemassa, kun psykososiaalisen tuen resursseja kartoitetaan.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2013) on puolestaan toivonut *Toimiva lastensuojelu* -raportissa, että jälkihuollon työntekijät tiedottaisivat aktiivisesti nuorelle jälkihuollon palveluista sekä nuoren oikeudesta niihin. Jälkihuoltosuunnitelmien prosessin suhteen on myös paljon kehittämistä: nuorilla on kokemuksia siitä, että jälkihuollon suunnittelu aloitetaan vasta viime hetkessä ennen sijoituksen loppumista, ja käytännössä nuori joutuu itsenäistymään ”tyhjän päälle”. (Mt., 45–46.) Jälkihuollon järjestämiseen tulisi yleisestikin ottaen kiinnittää merkittävästi enemmän huomiota; sen toteuttaminen ja kehittäminen on myös jäänyt avo- ja sijaishuollon varjoon (mt., 22).

Suomalainen lastensuojelujärjestelmä on Maritta Törrösen ja Teemu Vauhkosen (2012) mukaan jaettu eri vaiheisiin, jotka eivät noudata nuorten elämänkulkua, vaan perustuvat työntekijöiden asiantuntemuksen keskittymiseen. Nuorten työntekijöiltä saama tuki sijaishuollon jälkeen on laajasti ottaen tarpeellista tutkimuskenttää; nuoret eivät esimerkiksi aina tiedä, onko heitä varten olemassa jälkihuollon suunnitelmaa, ja 46

² Eija Erkkilä tekee moniammatillisuuteen liittyvää maisteritutkielmaa hyödyntäen samaa työntekijöiden haastatteluaineistoa.

prosenttia arvioi, ettei ole saanut apua jälkihuollon työntekijöiltä sijaishuollosta lähdön jälkeen. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 77–78.)

Tuija Erosen (2013) tekemässä paikallisessa seurantatutkimuksessa lastensuojelun asiakkaan seurantajaksoa on venytetty viiteen vuoteen. Tutkimuksen aineisto koostui lastensuojelun työntekijöiden kokoamasta seuranta-aineistosta vuonna 2006 huostaanotetuista lapsista sekä sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastatteluista (mt., 9). Suurimmalla osalla (86 %) huostaanotto ja sen jälkeinen sijaishuolto on sosiaalityöntekijöiden arvion mukaan vastannut lapsen tarpeisiin hyvin tai jopa erittäin hyvin. Työntekijöiden mukaan lasten tilanne muuttui huomattavaksi paremmaksi ja turvallisemmaksi huostaanottoa edeltävään aikaan verrattuna. (Eronen 2013, 10). Sosiaalityöntekijöiden mukaan useimmille rakentuu turvallisuutta, pysyvyyttä ja hyvinvointia tukeva nuori aikuisuus. Karrikoidusti voisikin olettaa, että jälkihuoltoon tulevat nuoret tarvitsevat enää hienosäätöä onnistuneen lastensuojeluprosessin päätteeksi. Toisaalta Eronen toteaa, että jälkihuoltoon siirtyvien nuorten kohdalla voi nousta esiin uusia haasteita ja ongelmia, joita ei välttämättä ollut ennen huostaanottoa tai sen aikana. Näitä ovat esimerkiksi asumisen, taloudenpidon ja omista asioista huolehtimisen haasteet (Eronen 2013, 78).

Voidaan tiivistää, että jälkihuoltoa koskeva tietoperusta laajenee, ja alueen tutkimus on vilkastunut viime vuosien aikana kotimaassa ja kansainvälisesti. Olemassaolevasta tutkimuksesta käy ilmi käy ilmi, että nuoren selviytymiselle oleellisia asioita ovat nuorta kantavat suhteet, psykososiaalinen tutki ja nuoren toimijuuden vahvistaminen. Jälkihuollon työntekijät ovat ratkaisevassa asemassa tuen resursseja kartoitettaessa.

3 LASTENSUOJELUN JÄLKIHUOLTO

Viime vuosina jälkihuollon toimintaympäristön kannalta olennaisia muutoksia ovat olleet sijoitusten määrän kasvu ja painopisteen siirtäminen perhehoitoon. Sijaishuollon kentälle on 2000-luvulla tullut uusia toimijoita, ja kunnat ovat alkaneet ostaa palveluja yksityisiltä palveluntuottajilta. Tämä on samalla merkinnyt myös jälkihuollon palveluiden osittaista markkinoistumista. (Puikkio & Hipp 2016, 14.)

Markkinoistuminen tarkoittaa sitä, että aiemmin byrokratian keinoin ohjattuun palvelujärjestelmään tuodaan liikeloudesta markkinamekanismeihin perustuvia tuotanto-, ohjaus- ja toimintatapoja tavoitteena tuottavuuden ja kilpailukyvyn

tehostaminen. Odotukset tuloksellisesta ja tehokkaasta työtavasta luovat järjestelmään paineita. (Juhila 2018, 227–231; ks myös Satka, Alanen, Harrikari & Pekkarinen 2011, 16). Julkisella sektorilla on edelleen järjestämisvastuu, mutta toteutusta tehdään monituottajamallissa (tilaaja-tuottajamalli). Mallin käyttöönotto on ollut nopeaa erityisesti lastensuojelussa ja yleensäkin asumispalveluissa. Kirsi Juhilan mukaan ilmiöön liittyy useita pulmia palveluiden jatkuvuuden turvaamisesta asiakasvalikointiin. (Juhila 2018, 231.)

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseni kannalta oleellista jälkihuollon toimintaympäristöä ja jälkihuoltoa raamittavia lainkohtia sekä kuvaan sijoitusvaiheensa lopettavien ja jälkihuollon asiakkuuteen tulevien nuorten joukkoa ja Helsingin kaupungin jälkihuoltoa.

3.1 Jälkihuolto lastensuojelulaissa

Suomessa sosiaalihuollosta vastaavan tahon on lastensuojelulain mukaan järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto sijaishuollon päättymisen jälkeen (LSL 417/2007 § 75). Jälkihuollon tavoitteena on tukea lasta tai nuorta, hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on (LSL 417/2007 § 76). Tarkoitus on omalta osaltaan turvata hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. (LSL 417/2007 § 54).

Laissa on lisäksi säädetty, että riittämättömän toimeentulon, puutteellisten asumisolojen tai asunnon puuttumisen ollessa olennaisena esteenä jälkihuollon piirissä olevan lapsen tai nuoren kuntoutumiselle kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto (LSL 417/2007 § 76 a). Lisäksi tulee taata tietyin ehdoin itsenäistymisvarat (LSL 417/2007 § 77).

Jälkihuollon palvelut rakennetaan lapsen tai nuoren yksilöllisen tarpeen mukaan ja yhteistyössä viranomaisten kanssa. Palveluita ovat esimerkiksi psykososiaalisen tuen antaminen, yhteiskunnan palveluihin ohjaaminen, apu omien voimavarojen löytämiseksi ja tulevaisuuden suunnitteluun, apu asunnon hankkimiseksi ja tuki koulunkäynnin ja opintojen aloittamiseen ja niissä suoriutumiseen. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on yhdessä lapsen tai nuoren sekä hänen verkostonsa

kanssa rakentaa nuoren tarpeita vastaava ja parhaalla mahdollisella tavalla tukeva palvelukokonaisuus, joka kirjataan jälkihuoltosuunnitelmaksi. (Sosiaaliportti 2015.)

Tiivistäen jälkihuollon tarkoituksena ja tavoitteena on nuoren kokonaisvaltainen tukeminen aikuistumisen nivelvaiheessa. Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään nuoren täyttäessä 21 vuotta (LSL 417/2007 § 76). Vaikka kunnilla on velvollisuus järjestää jälkihuoltoa, ei asiakkailla kuitenkaan ole velvollisuutta ottaa sitä vastaan (THL 2013).

3.2 Lastensuojelun jälkihuollon asiakasnuori

3.2.1 Sijaishuollossa olleen haavoittuvuus

On lähes mahdotonta lukea kansainvälistä sijaishuollosta poistuvaa nuorta koskevaa viimeaikaista tutkimusta törmäämättä termiin haavoittuvuus³ (*vulnerability*) nuorista puhuttaessa (ks. esim. Bengtsson, Sjöblom & Öberg 2018, 1; Valset 2018, 4; Storø 2018, 1; Murray & Goddard 2014, Höjer & Sjöblom 2014, 72; Mendes ym. 2014, 1; Holt & Kirwan 2014, 377; Stepanova & Hackett 2014, 118; Gilligan 2008, 39; Mendes ym. 2012). Useassa kansainvälisessä artikkelissa ja tutkimuksessa kuvataan, että kyseessä on ryhmä, jolla on *kohonnut syrjäytymisen riski* (ks. esim. Stein 2008, 42; Valset 2018, 1).

Sijoituksesta lähteviä nuoria vuosikymmeniä tutkineen Mike Steinin⁴ mukaan kyseinen ryhmä (*care leavers*) on kokonaisuutena yksi yhteiskuntamme syrjäytyneimmistä nuorten ryhmistä. Hän toteaa kuitenkin, että kyseessä ei suinkaan ole homogeeninen ryhmä. Hän jakaa nämä nuoret eteenpäin menijöihin, selviytyjiin ja uhreihin. (Stein

³ Suomen sanakirjan mukaan sanan synonyymejä ovat *heikkous*, *puolustuskyvyttömyys*, *suojaattomuus*, *hävitettävyys*, *hauraus*, *särkyvyys*. (<https://www.suomisanakirja.fi/>.) Kielitoimiston sanakirjan mukaan haavoittuva on *herkästi vahingoittuva t. vahingoitettavissa oleva* (<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>.)

⁴ Mike Steinea pidetään Englannin johtavana sijoituksesta lähtevien nuorten asiantuntijana (Törrönen & Vornanen 2014, 137).

2008, 42.) Sijoituksen jättävillä nuorilla on hyvin erilaisia taustoja ja elämäkokemuksia (Mendes ym. 2012, 357). Sijaishuollossa olleiden nuorten heterogeenisyyteen vaikuttavat lukemattomat seikat sosiaalisesta pääomasta heidän henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa. Esimerkiksi Ravinder Barn (2010, 832) on kirjoittanut erilaisiin etnisiin ryhmiin kuuluvien sijaishuollossa olleiden nuorten tilanteesta ja todennut, että eri etnisiin ryhmiin kuuluvilla nuorilla voi olla erityisiä haasteita hahmottaa omaa etnistä identiteettiään, jos esimerkiksi suhteet omaan biologiseen perheeseen ovat olleet heikot (mt., 847).

Suellen Murray ja Jim Goddard (2014, 103) korostavat jälkihuoltoon liittyvää tutkimusta summatessaan, että lastensuojelujärjestelmän sijaishuollosta lähteneet nuoret ovat sosiaalisesti epäedullisessa (*socially disadvantaged*) asemassa useilla elimittareilla. Syrjäytymiseen johtavat taustatekijät liittyvät pitkäaikaiseen eroon perheestä ja muihin lapsuuden traumaattisiin kokemuksiin, kuten esimerkiksi kaltoinkohteluun ja hyväksikäyttöön, jotka ovat yleisiä ilmiöitä sijoitukseen päätyneillä lapsilla (mt., 103). Australiassa, Kanadassa ja USA:ssa sijaishuollosta lähtevillä nuorilla aikuisilla on raportoituja *mielenterveyden* ongelmia maidensa muita kantaväestöön kuuluvia nuoria useammin. Jälkihuoltonuorten mielenterveyden haasteet ovatkin olleet näissä maissa viime vuosina kasvavana huolenaiheena. Tiedetään esimerkiksi, että siirryttäessä laitospöisistä olosuhteista omaehtoiseen elämään saattaa prosessilla itsessään olla haittavaikutuksia aikuistuvan nuoren terveydelle. (Mt., 108–109.) Myös pohjoismainen tutkimus vahvistaa, että jälkihuoltonuorilla on mielenterveysongelmia (ks. esim. Höjer & Sjöblom 2014, 73).

Pohjois-Irlannissa moni sijaishuollon jättävä ja jälkihuoltoon tuleva nuori on Coyle & Pinkertonin (2012) mukaan kokenut merkittäviä emotionaalisia ja mielenterveyteen liittyviä haasteita jo ennen sijaishuoltoon tuloaan ja heillä on *käyttäytymiseen liittyviä vaikeuksia* koko sijaishuollon ajan (mt., 300). Lapsi tulee lastensuojelun sijaishuollon toimenpiteiden kohteeksi, koska häntä halutaan suojata vakavilta epäsuotuisilta vaikutuksilta, mutta paradoksaalisesti nuoren omat kokemukset sijaishuollosta voivat lisätä omalta osaltaan näitä haittoja ja olla jopa selvänä uhkana aikuisuuteen siirryttäessä (Gilligan 2008, 38). Sijaishuolto itsessään voi olla haavoittuvuutta lisäävä tekijä.

Leimaautuminen sijoitusnuoreksi voi johtaa haitallisen ja itseään toteuttavan ”hallitsevan identiteetin” muovautumiseen (mt., 40). Erilaiseksi leimaantuminen sekä kuulumattomuuden ja arvottomuuden tunne voivat vahvistaa nuoren ulkopuolisuuden kokemusta, ja tällä on negatiivisia vaikutuksia *identiteetin kehittymiselle*. Nuorten ymmärrys epäedulliseen ryhmään kuulumisesta voi leimaantumisteorian mukaisesti aiheuttaa itseään toteuttavan kierteen. (Ferguson 2018, 84; Stepanova & Hackett 2014, 126–129.) Leimaantumisen on todettu yleisesti olevan läheisessä yhteydessä kasaantuvan huono-osaisuuden prosessiin (Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielsson 2018, 188). Leimaantumisteoria on osa yhteiskuntatieteiden laajempaa traditiota, jossa tarkastellaan sosiaalisten toimintojen ei-toivottuja, tahattomia seurauksia. Näitä voivat olla sosiaalinen torjunta ja sen myötä muuttuva identiteetti. Yhteiskunnan sosiaaliset reaktiot karkottavat yksilöä laillisten instituutioiden piiristä saaden aikaan esimerkiksi kostonhimoa, jonka seurauksena voi olla rikosten uusimisen kierre. (Mt., 2018, 182–188.)

Sijaishuollosta lähtevät nuoret haluavat muiden nuorten aikuisten tavoin olla samanaikaisesti sekä itsenäisiä että toisaalta myös sosiaalisesti ”kiinnittyneitä”. Muuhun ikäryhmään verrattaessa näillä nuorilla on itsenäistymisen vaiheessa *vähemmän sosiaalisia suhteita* ja tätä kautta *vähemmän henkistä, taloudellista ja käytännön tukea* (Valset 2018, 4 ks. myös Ferguson 2016, 77; Mendes 2012). Sijoituksessa olleiden nuorten aikuistumisvaiheen on monessa kansainvälisessä tieteellisessä artikkelissa todettu olevan äkkinäistä ja nopeampaa kuin ikätovereillaan muodostaen jyrkän kontrastin aikaisempiin sijaishuollon olosuhteisiin (Valset 2018, 4; Ferguson 2016, 77; Stein 2008, 39; ks. myös Stepanova & Hackett 2014, 119). Siirtymävaihe lapsuudesta aikuisuuteen tapahtuu sijaishuollossa olleille nopeutetusti isoina yhtäaikaistina muutoksina (Stein 2008, 39). Näillä nuorilla ei usein ole mahdollisuutta liikkua muiden ikätovereittensa tavoin edestakaisin niin sanotussa itsenäistymisen välimaastossa (Valset 2018, 4). *Kiihdytetty aikuistuminen* tarkoittaa myös sitä, että nuorilla ei ole tarpeeksi aikaa identiteetin muokkautumiselle, ja tästä voi olla seurauksena *identiteettihämmennys (identity confusion)*. Tästä johtuva itsetunnottomuus taas altistaa erilaisille riskikäyttäytymisille, kuten esimerkiksi huumausaineiden käytölle, itsetuhoiselle käyttäytymiselle, promiskuiteetille ja rikoskäyttäytymiselle (*offending behaviour*). (Ferguson 2018, 84.) *Itsetunnon ongelmia* nuorelle aiheuttavat myös monet

muut seikat ja tapahtumat – näistä tärkeimpänä sosiaalisten suhteiden mahdollinen repaleisuus, joihin palaan alaluvussa 4.2 (Mendes 2012, 358).

Sijoitetun nuoren tilannetta voi tarkastella myös kriminologian näkökulmasta. Tutkimuksissa on osoitettu, että esimerkiksi 10–17-vuotiaiden lastensuojelun huostaanottopäätöksistä arviolta yksi kolmasosa tehdään rikosperusteella, toisin sanoen keskeinen syy laitokseen joutumiselle on rikos. Aikaisemmat kontaktit lastensuojelussa havaittiin merkittäväksi uusintarikollisuutta ennustavaksi tekijäksi⁵. Tulokset tukevat näkemystä, jonka mukaan varhaislapsuuden kasvuolosuhteisiin liittyvät riskit selittävät nuorten ajautumista rikolliselle uralle. Rikoskäyttäytymisen tiedetään taas olevan syrjäytymistä edistävä tekijä. (Kivivuori 2009, 43–45.)

Kaiken kaikkiaan esimerkiksi Ruotsissa sijaishuollosta lähtevistä nuorista tehdyt tutkimushavainnot eivät ole olleet rohkaisevia sen enempää sosiaalisilla kuin yksilöä koskevillakaan indikaattoreilla mitattuna. Yksi syy tähän on tutkijoiden mukaan se, että Ruotsissa sosiaalityön jälkihuolto sijaishuollon jälkeen on ollut vähäistä (Höjer & Sjöblom 2014, 71.) Suomalaisella ja ruotsalaisella hyvinvointiyhteiskunnan palvelurakenteella on hyvin paljon samankaltaisuuksia. Voi olettaa, että Ruotsissa tehdyt havainnot näihin nuoriin liittyen pätsivät joiltakin osin myös Suomessa; jälkihuollon asiakkaat ovat esimerkiksi molemmissa yhteiskunnissa jokseenkin näkymätön ryhmä (Törrönen & Vornanen 2014, 137).

Haavoittuvuutta voi ruotsalaista rekisteritutkimusta tulkiten kuvata myös siten, että näillä nuorilla on muita nuoria *suurempi kuolleisuuden ja itsemurhan riski* (mt., 73). Oma vanhemmuus saattaa olla haaste sijoituksessa olleelle nuorelle, ja sijoitetuilla nuorilla on kohonnut riski teiniraskauteen (Murray & Goddard 2014, 111; Höjer & Sjöblom 2014, 73). Kriminologian tutkimuksesta taas tiedetään, että teiniäitiys on yksi lapsen myöhempää rikosuraa selittävistä tekijöistä ja että syntyminen teini-ikäiselle äidille on yhteydessä kohonneeseen väkivaltarikosriskiin (Niemi 2017, 71).

⁵ Lähes 70 prosenttia lapsista, jotka tekivät uuden rikoksen vähintään kaksi kertaa, olivat lastensuojelun asiakkaita jo ennen ensimmäistä rikostaan. Myös 44 prosenttia koskaan sijoituspäätöksen kohteeksi joutuneista ensikertalaisista oli ollut sijoitettuna jo ennen viranomaisten tietoon tulleen rikosuransa alkua. Tutkimuksista käy ilmi, että rikosten takia koulukoteihin sijoitetut olivat muita suuremmissa vaikeuksissa sijoitusten jälkeen. (Kivivuori 2009, 43.)

Kansainvälinen tutkimus osoittaa, että sijaishuollossa kasvaneilla on muita *huonompi koulutustaso*, jolla taas on merkittävää vaikutusta nuoren elämäntapaan. Toisaalta Yhdistyneessä kuningaskunnassa ja Australiassa tehdyn tutkimuksen mukaan näyttäisi siltä, että sijoituksessa olleet nuoret arvostavat koulutusta ja kouluttautuvat *myöhemmin* elämässään (Murray & Goddard 2014, 110). Aiemmin mainitusta pitkittäistutkimuksen puutteesta johtuen tällaista myöhemmin tapahtuvaa kouluttautumista ei välttämättä saada näkyviin.

Kaikki sijaishuollosta aikuistuvat nuoret eivät kuitenkaan ole jälkihuollon asiakkaita. Norjassa jälkihuollon palveluiden vastaanottaminen perustuu vapaaehtoisuuteen kuten Suomessa. Norjassa toteutetun tutkimuksen mukaan lapsen koulumenestys 16-vuotiaana ennustaa vahvasti sitä, miten nuori vastaanottaa jälkihuollon palveluita 19-vuotiaana. Näyttääkin siltä, että jälkihuollon vapaaehtoisuuteen ja osittaiseen omatoimisuuteen perustuva valinta karsii ääripäitä. Jälkihuoltoon ei tule kaikkein huonoimmin ja parhaiten koulussa menestyneitä, vaan sinne siiloutuvien suurin joukko on keskiarvoisesti koulussa menestyneet nuoret. Jälkihuollon palveluita otti vastaan 60 prosenttia huonoiten menestyneistä, 70 prosenttia parhaiten menestyneistä ja 80 prosenttia keskitasolla suoriutuneista. (Valset 2018, 8.)

3.2.2 Tietoa suomalaisista jälkihuoltoonuoista

Kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla on usein paljon painolastia kannettavanaan, sillä lapset tulevat sijoitukseen lähtökohtaisesti vain niissä tilanteissa, joissa lapsen ja nuoren kasvu ja kehitys on vakavasti vaarantunut, eikä perhe ole autettavissa ehkäisevillä palveluilla tai avohuollon keinoin (Heinonen 2016, 255–256). Nämä lapset ja nuoret ovat erityisen alttiita mielenterveysongelmille ja sosioemotionaaliseen käyttäytymiseen liittyville häiriöille.

Myös suomalaisessa tutkimuksessa tällä joukolla on havaittu olevan muuta väestöä enemmän psyykkisen terveyden ongelmia, käytöshäiriöitä, päihteiden käyttöä sekä syrjäytymistä (ks. esim. Toivonen 2016, 50–52). Katri Toivonen kirjoittaa (N=600 jälkihuollon asiakasta), että jälkihuollossa olevilla nuorilla on suuri riski heikkoon menestykseen eri elämän eri osa-alueilla. Vaikka esimerkiksi suurimmalla osalla (72 %) on peruskoulu käytynä, niin heiltä puuttuu ammatillinen koulutus (mt., 50). Aiempi

tutkimus osoittaa, että koulutus onkin yksi merkittävistä tekijöistä nuoren selviytymisen kannalta. Helsinkiläisessä tutkimuksessa peruskoulun oli käynyt 92 prosenttia helsinkiläisistä jälkihuoltonuorista, lukiosta valmistuneita oli 9 prosenttia ja ammatillisen koulutuksen oli jälkihuollon päättymisen hetkellä suorittanut 14 prosenttia (esim. Karppinen & Eriksson 2016, 87).

Jälkihuollossa olevilla helsinkiläisnuorilla on fyysisiä sairauksia hieman enemmän kuin kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu (Toivonen 2016, 55). Nuorista 32 prosentilla on fyysisiä sairauksia ja 38 prosentilla psyykkisiä sairauksia. Fyysisistä sairauksista yleisimpiä ovat tuki- ja liikuntaelinten sairaudet ja neurologiset sairaudet (erityisesti kiputilat ja migreeni). Psyykkisistä sairauksista yleisimpiä olivat masennus ja ahdistuneisuus. Seksuaaliterveyteen ja -käyttäytymiseen liittyviä ongelmia oli miltei joka viidennellä ja uneen sekä lepäämiseen liittyviä haasteita joka kolmannella. (Toivonen 2016, 50.) Myös Erosen (2013) tutkimuksen mukaan jälkihuollon asiakkuudessa olleista joka kolmannella oli kohtalaisen vakavia terveysongelmia, joilla tarkoitetaan tässä esimerkiksi sydänsairauksia, diabetesta, epilepsiaa, nivelvaivoja, migreeniä, syömishäiriöitä, laaja-alaisia kehityshäiriöitä sekä kehitysvammaa. Erikssonin ja Karppisen tutkimuksessa diagnosoituja fyysisiä tai psyykkisiä sairauksia oli 38 prosentilla (Eriksson & Karppinen 2016).

Monella jälkihuoltonuorella oli erilaisia arjen haasteita esimerkiksi päivärytmissä, arkielämän taidoissa tai rahankäytössä. Jälkihuoltonuoren koulutustaso oli jälkihuollon päättyessä heikohko, ja alkoholia käytettiin usein säännöllisesti. (Eriksson & Karppinen 2016, 122; ks. myös Toivonen 2016, 50.) Asiakirjojen mukaan päihteidenkäyttö on yleistä, sillä noin 69 prosenttia käytti päihteitä jälkihuollon aikana. Miehet käyttävät päihteitä päivittäin naisia useammin. (Toivonen 2015, 41.)

3.3 Helsingin kaupungin jälkihuollon sosiaalityö

Helsingin kaupungin jälkihuollon sosiaalityö vastaa laitoksissa ja ammatillisissa perhekodeissa sijoitettuna olleiden, 16 vuotta täyttäneiden nuorten jälkihuollosta sijaishuollon päättymisen jälkeen. Tämän lisäksi se vastaa jälkihuollon sosiaalityöstä avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen päättymisen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut yksin lapseen. (Helsingin

kaupunki 2018). Helsingissä jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ohjataan neljältä eri sijaishuollon toimipisteeltä Helsingin jälkihuoltoyksikköön. Tähän yksikköön kuuluu jälkihuollon sosiaalityön lisäksi jälkihuollon tukiasuntotoiminta. Kokonaisuus on organisatorisesti Helsingin sosiaali- ja terveysviraston perhe- ja sosiaalipalvelut -osaston alaisen nuorten palveluiden yksikössä.

Tämän tutkimuksen haastattelujen tekohetkellä joulukuussa 2016 asiakkaita oli yksikön oman asiakastilastoinnin mukaan 630. Uusia asiakkaita oli joulukuun aikana tullut yhtä monta kuin asiakkuuksia oli päättynyt. Asiakkaita, joilla oli tukiasuntojen sosiaaliohjaus, oli 329. Yli 18-vuotiaita lastensuojelulaitoksissa asuvia asiakkaita oli neljä, kotona asuvia 21 ja asunnottomia 29. Peruskoulu oli suorittamatta 58:lla. Raskaana olevia asiakkaita oli kymmenen, isiä tai äitejä oli 80. (Helsingin kaupunki 2016a.) Asiakkaiden määrä oli kyseisen vuoden tammikuusta hieman laskenut, sillä vuoden alussa asiakkaita oli ollut 644. Asiakkaita, joilla oli tukiasuntoihin liittyvä sosiaaliohjaus, oli heitäkin ollut enemmän vuoden 2016 alussa (Helsingin kaupunki 2016b). Tammikuussa 2017 jälkihuollon asiakaskuntaa koskevat jälkihuollon tilastoihin perustuvat luvut olivat suunnilleen samankaltaisia; asiakkaita oli kuukauden alussa saman verran kuin joulukuussa. Tukiasuntojen sosiaaliohjauksessa oli tuolloin 333 asiakasta. (Helsingin kaupunki 2017.)

Jälkihuolto alkoi Helsingissä nuoren ollessa 18-vuotias (74 %) ja päättyi nuoren ollessa 21 vuotta (85 % nuorista). Jälkihuollon asiakkaana olevia nuoria yhdisti kasvaminen yhden vanhemman perheessä (64 %) tai eroperheessä (59 %). Huostaanotto oli tapahtunut yleisimmin lapsen ollessa yläasteikäinen (44 %). Liki puolella (44 %) sijoituspaikka pysyi samana sijoituksen ajan. (Eriksson & Karppinen 2016.)

Tutkimukseni haastattelujen toteuttamisen aikaan Helsingin jälkihuoltotyötä teki yksikön johtavan sosiaalityöntekijän Minna Maneliuksen tiedonannon mukaan 20 sosiaaliohjaajaa, 8 sosiaalityöntekijää, johtava sosiaalityöntekijä, johtava ohjaaja sekä yksikön toimistosihteeri. Vuonna 2017 Helsingin jälkihuoltoon saatiin yksi sosiaalityöntekijän vakanssi lisää. (Manelius 2018a.) Jälkihuollossa nuoren tukiasunto ja ohjaus kuuluvat tiiviisti yhteen ja ovat palvelussa sidoksissa toisiinsa. Käytännössä tukiasuntoa ei saa, ellei ota vastaan siihen kuuluvaa sosiaaliohjausta (Manelius 2018b).

4 TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Metodologisena lähtökohtana on sosiaalinen konstruktionismi. Minua kiinnostaa ajatus siitä, että todellisuutta muokataan kielen avulla sosiaalisissa suhteissa (ks. esim. Juvonen 2015; Aittola & Raiskila 1996, 229). Olen työskennellyt viestinnän ja markkinoinnin tehtävissä yli 25 vuotta ja saanut usein työssäni todistaa kielenkäyttöön liittyvien valintojen oleellisuutta. Samoin nyt liikkuessani kansainvälisen markkinoinnin ja liike-elämän maailmasta sosiaalityön keskusteluihin olen huomannut, että kieli ja tyyli muokkautuvat vahvasti kulloisenkin kontekstin ja kulttuurin mukaan. Minun on ollut opeteltava uusi puhumisen ja asioiden ilmaisemisen tapa – itselleni sopiva ja uskottava sosiaalityön kielellinen identiteetti.

4.1 Sosiaalinen konstruktionismi, merkitykset ja kieli

Sosiaalinen konstruktionismi on yleisnimitys tutkimussuunnille, joissa tarkastellaan sosiaalisen todellisuuden ja merkityksen rakentumista. Sosiaalisen konstruktionismin keskeinen ajatus on, että todellisuus rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12; ks. myös Niemi, Kotiranta & Haaki 2011, 15.) Tieto todellisuudesta välittyy ja muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa ja kaikkein konkreettisimmatkin tosiseikat ovat sosiaalisesti rakentuneita (Aittola & Raiskila 1994, 226). Konstruktionistinen tutkimus on nostanut keskiöön kielen ja kielenkäytön; siinä ollaan kiinnostuneita siitä, miten ihmiset tuottavat kielenkäytöllään yhteiskunnallista todellisuutta. Kieli ymmärretään tekona ja toimintana – se uusintaa, luo ja rakentaa sekä myös muuttaa todellisuutta. Konstruktionismi pitää sisällään ajatuksen erilaisten sosiaalisten todellisuuksien rinnakkaiselosta ja yhtäaikaista olemassa olosta. (Juvonen 2015, 52; ks. myös Jokinen ym. 2016, 151–153; Suoninen 1999, 17.)

Konstruktionistinen teoria myöntää, että toiminnot, esineet ja asiat ovat olemassa itsessään, mutta niiden merkitys ja niistä tietoiseksi tuleminen tapahtuu diskurssissa ja ovat neuvoteltavissa. Esimerkiksi identiteetin muodostuminen ymmärretään suuntauksessa yhtenä vuorovaikutuksen ja kulloisenkin sosiaalisen todellisuuden rakentumisen välineenä (Virokannas 2004, 7–9). Merkitykset, arvot ja katsomukset saavat konkreettisen hahmon esimerkiksi instituutioissa, sosiaalisissa suhteissa ja uskomusjärjestelmissä sekä kulttuureissa. (Lehtonen 1996, 13–17.)

Lauri Rauhala on pohtinut merkityksen ongelmaa tuotannossaan: maailmaa merkityksellistetään eri tavoin eri tilanteissa. Jotta mielellisiä merkityssuhteita syntyisi, vaaditaan olemispuolia. (Rauhala 2005, 185.) Tajunnallisuus on yksi Rauhalan olemuspuolista muiden kahden ollessa kehollisuus ja situationaalisuus (Rauhala 2009) ⁶. Oleellista on tajunnan intentionaalisuus, joka tarkoittaa sitä, että tajunnan sisällöt viittaavat itsensä ulkopuolelle ja esittävät ideaalisella tasolla jotakin todellisuudesta. Mielellisiä edustuksia tajunnassa Rauhala kutsuu myös merkityssuhteiksi, ja näistä kokonaisuutena syntyy maailmankuva. (Rauhala 2009, 49.) Ihmisen tajunta toteutuu mielellisissä sisällöissä ja siinä, miten merkitysverkostot syntyvät ja luovat subjektiivista maailmankuvaa (Rauhala 2009, 157). Ihmistä on tutkittava sekä toimivana että toimintaansa ymmärtävänä. Ymmärtäminen voi tietyissä rajoissa ohjata toimintaa, jolloin merkityskokemus on ensisijaisempaa kuin toiminta. Ihmisellä saattaa esimerkiksi olla hyvä aikomus, joka ei toteudu toimintana. (Rauhala 1990, 23–24.)

Kielen merkityksiä on lähestytty denotaatio-konnotaatio -sanaparilla, jossa denotaatiolla tarkoitetaan jonkin sanan ensisijaista merkitystä ja konnotaatio ymmärretään joukoksi referenttiin liittyviä konteksteja, ominaisuuksia ja emotionaalisia reaktioita ja ylipäättään kaikkia johdannaisia merkityksiä (Lehtonen 1996, 109.)

Tutkimuksessani puhuttu kieli on oleellisessa asemassa. Diskurssitutkimuksessa tutkimusaiheet liittyvät merkityksiin – siinä asioiden ja ilmiöiden merkityksistä neuvotellaan ja niitä rakennetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Pietikäinen & Mäntynen 2014, 146). Diskurssi-termillä tarkoitetaan Mikko Lehtosen (1996, 69) mukaan sitä vuorovaikutuksellista prosessia, jossa tuotetaan merkityksiä, mutta toisaalta sillä tarkoitetaan myös prosessin lopputulosta. Diskurssin käsitteen voi tiivistää seuraavasti: ilman diskurssia ei ole olemassa sosiaalista todellisuutta, ja ilman diskurssin ymmärtämistä emme voi ymmärtää todellisuutta (Phillips & Hardy 2002, 2).

Kieli saa alkunsa jokapäiväisessä elämässä ja viittaa Peter L. Bergerin ja Thomas Luchmannin (1994, 47–49) mukaan ensisijaisesti siihen. Kieli ihmiskunnan

⁶ Rauhala jakaa tajunnan psyykkiseen ja henkiseen. Henkinen ihmistajunnassa on tajunnan ylempi taso ja tajunnallisen kokemisen ylempi muoto. Psyykkinen on myös ihmistajunnassa tapahtuvaa, mutta siihen ei liity esimerkiksi kokemuksen analysointia, mikä on henkiselle tajunnalle mahdollista.

tärkeimpänä merkkijärjestelmänä antaa muokkautumiskyvyllään mahdollisuuden omien kokemusten objektivointiin ja tyypittelyyn. Sen avulla kokemuksia voi ryhmitellä laajoiksi kategorioiksi, jolloin niistä tulee mielekkäitä itselle ja muille.

Kieli on myös diskursiivinen ja sosiaalinen järjestelmä (Pietikäinen & Mäntynen 2014, 13). Kielenkäyttö koostuu erilaisista kielellisistä resursseista, joita kielenkäyttäjällä on valittavissa omien taitojensa ja tilanteen mukaan (mt., 15). Puheen avulla joidenkin teorioiden mukaan ylläpidämme vallitsevaa sosiaalista järjestystä sekä legitiimiä ”oikeaa tapaa” ilmaista asioita (Shotter & Gergen 1989, 141).

Haastattelut tapahtuvat myös aina kontekstissaan, johon kuuluu erilaisia kontekstiin sidottuja lainalaisuuksia. Konteksti sekin on monikerroksinen käsite, joka voi viitata hyvinkin eritasoisiin ilmiöihin – se voi tarkoittaa esimerkiksi asiayhteyttä, vuorovaikutustilannetta tai toimintaympäristöä (Pietikäinen & Jokinen 2009, 29). Tutkimuksessani nojaudun ajatteluun, jonka mukaan tehdyt tulkinnat ovat sidoksissa laajempiin yhteiskunnallisiin konteksteihin (Juvonen 2016, 53).

Ajatus kielestä käytännöllisenä tietoisuutena ja maailman merkityksellistäjänä johtaa siihen, että kieli jäsentää sitä, kuinka havaitsemme, suunnistamme todellisuudessa ja asetumme suhteisiin toisten ihmisten kanssa. Kielellisillä käsitteillä on hyvin keskeinen merkitys arkisten realiteettiemme määrittelyssä (Lehtonen 1996, 33; Berger & Luchmann 1994). Kielemme ei muutu pelkästään sen mukaan, kuka puhuu, vaan kaikilla meillä on useampia kielellisiä identiteettejä, jotka vaihtelevat myös sen mukaan, keille ja missä tilanteessa puhutaan. Erilaiset sosiaaliset tapahtumat tuottavat myös erilaisia kielenkäyttötapoja (Lehtonen 1996, 51).

Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suomisen (2016, 450) mukaan toimijat tekevät puheessaan selkoa asioista ja saavat asiat tapahtumaan tavoilla, jotka voivat olla hyvin vahvasti seurauksellisia. Kielenkäytön avulla voidaan tarkastella sitä retoriikkaa, joilla toimijat oikeuttavat linjanvetojaan ja ratkaisujaan (mt., 450). Kielenkäyttö – niin puhuttu kuin kirjoitettukin – ei ole siis suinkaan yhdentekevää, vaan jatkuvasti määrittelevää ja toimintaa ohjaavaa.

Sosiaalityö yhteiskunnallisena toimintana toteutuu institutionaalisissa käytännöissä, jotka ovat pitkälti puheen ja erilaisten tekstien tuottamia (Vierula 2013, 275). Tarja Vierula kirjoittaa lastensuojelun asiakirjakäytäntöjen tahattomista seurauksista. Ne eivät

ole tarkoituksellisia, mutta rajoittavat loukkaavina asiakkaan toiminnan mahdollisuuksia tai ovat muulla tavoin vahingollisia. Kirjaukset voivat toimia kohteellistajana, pitää yllä mennyttä tai stigmatisoida. Kategoriat rakentuvat hyvinkin pienistä yksityiskohdista (Vierula 2013, 273–96). Puhetapojen (ja tekstien) seurauksellisuus on kiehtovaa, koska puheen todellisuutta luova rooli voi olla arjessa arvioitua suurempaa, salamyhkäisempää ja piilossa olevaa. Sosiaalisesti rakentuvaan inhimilliseen todellisuuteen sisältyy toisin rakentumisen mahdollisuus (Aittola & Raiskila 1996, 229).

4.2 Asiakassuhde jälkihuollon sosiaalityön onnistumisen keskiössä

Kansainvälisissä jälkihuoltoa koskevissa artikkeleissa tärkeimmäksi yhteiseksi tekijäksi näyttää nousevan sosiaalisten suhteiden merkitys nuoren kannalta (ks. esim. Törrönen ym. 2018; Coyle & Pinkerton 2012, 301; Storø 2018; Stein 2008, 36; Stepanova & Hackett 2014, 126–129; Mendes 2012). Hyvin sijaishuollon kokemuksista selvinneiden nuorten yhteinen nimittäjä on lämmin suhde vähintäänkin yhteen vanhempaan, muuhun perheenjäseneseen tai tällaista korvaavaan aikuiseen (Bengtsson, Sjöblom & Öberg 2008, 2; Stein 2008, 36; Mendes ym., 2012). Mike Stein käyttää myös termejä laajennettu perhe (*extended family*) tai vanhemman korvike (Stein 2008, 36). Useissa kansainvälisissä ja kotimaisissa tutkimuksissa on todettu, että käänteisesti suuri tai suurin uhka selviytymiselle olivat tuhoavat suhteet läheisiin (Coyle & Pinkerton 2012, 304; Heino 2014, 4–5). Sosiaalisilla suhteilla on erityistä vaikutusta nuorten identiteetin kannalta, ja niiden merkitys korostuu juuri nuoren itsenäistymisen aikana ja siirtymisessä sijoituksesta aikuisuuteen (Mendes ym., 2012, 358–361).

Australiassa tehdyt sijaishuollosta lähteviin nuoriin aikuisiin liittyvät tutkimukset esimerkiksi vahvistavat, että hyvillä perhesuhteilla voi olla positiivista vaikutusta nuoren siirtyessä sijaishuollosta itsenäiseen elämään (Coyle & Pinkerton 2012, 305; Mendes ym., 2012). Valitettavasti tutkimuksen kohteena olevilla on usein haasteita juuri sosiaalisissa suhteissa; heillä saattaa esimerkiksi olla puutteelliset sosiaaliset taidot (Mendes ym., 2012, 358). Steinin mukaan parhaiten eteenpäin menevillä sijoituksen taakseen jättäneillä nuorilla on muita useammin elämässä tasapainoa ja jatkuvuutta ihmissuhteiden ja verkostojen kautta (Stein 2008, 38–41).

Tukeva suhde voi olla myös esimerkiksi nuoren suhde omaan työntekijään (*keyworker*). Voimaannuttavan työntekijä–asiakassuhteen ominaisuuksia ovat Stephanie Holtin ja Gloria Kirwanin laitoksissa asuneita nuoria koskevan tutkimuksen mukaan suhteen vakaumus ja jatkuvuus. Positiivisen suhteen muita tunnusmerkkejä ovat kunnioitus, hyväksyntä, lämpö ja yhteistoiminnallisuus (*collaboration*) (Holt & Kirwan 2012, 374). Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan osa sijaishuollon jättävistä nuorista kuvasi suhdetta työntekijään perheeseen tai ystävyyteen liitettävin termein – tällöin virallinen suhde on voinut muuttua muuksi ja pohjalla on vahva molemminpuolinen luottamus (Bengtsson ym., 2018, 9).

Suhteiden kehittymisen esteiksi esitetään nuoren elämänsäajan aikaisempia negatiivisia ihmissuhteisiin liittyviä kokemuksia joko ennen sijoitusta tai sen aikana, luottamuksen puutetta aikuisiin, sijoitushistorian mahdollista sirpaleisuutta ja työntekijöiden vaihtuvuutta. (Holt & Kirwan 2012, 376).

4.2.1 Asiakkaan ja työntekijän välinen suhde

Jo Mary Richmond päätti vuonna 1922 ilmestyneen kirjansa *What is Social Case Work? An Introductory Description* kehoitukseen siitä, että sosiaalityöntekijän palvelun tulee olla vastavuoroista. Kirja päättyy lauseeseen ”*The service is reciprocal*”. Hän peräänkuulutti jo noin 100 vuotta sitten ”terveempiä sosiaalisia suhteita” tavoittelemisen arvoisina asiakkaan positiivisen identiteetin kehittymisen ja kasvun kannalta. (Richmond 1922, 260.) Asiakassuhde onkin ollut sosiaalityön kiinnostuksen kohde jo pitkään – siihen löytyy useita erilaisia näkökulmia.

Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta voidaan tarkastella niin yhteiskunnallisena, institutionaalisenä, ammatillisena kuin vuorovaikutuksessa rakentuvana suhteena. Vaikka tarkastelukulma kiinnittyisi suhteen tiettyyn ulottuvuuteen, kaikki suhteen ulottuvuudet ovat kuitenkin läsnä samanaikaisesti. (Jokinen 2016, 145.) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhde on lähtökohtaisesti aina institutionaalinen suhde, jossa eri osapuolet tapaavat toisensa asiakkaan ja työntekijän rooleissa. Usein tilannetta määritellään ongelmanäkökulmasta, ja asiakas voi joutua luokitelluksi kielen avulla ongelmaisten joukkoon; asiakas voidaan nähdä päihdeongelmaisena, mielenterveysongelmaisena tai ylivelkaantuneena. (Mt., 141.)

Sosiaalityön sisältö määrittyy sen mukaan, miten sosiaalityöntekijät ja asiakkaat kohtaavat toisensa ja millaisiksi heidän roolinsa suhteessa toisiinsa kohtaamisissa muodostuvat (Juhila 2006, 11–12). Kirsi Juhila on pelkistänyt asiakkaiden kohtaamisen tavat liittämisen- ja kontrollisuhteeksi, kumppanuussuhteeksi, huolenpitosuhteeksi sekä vuorovaikutuksessa rakentuvaksi suhteeksi. Liittämissuhteessa sosiaalityöntekijän roolina on liittää asiakas yhteiskunnan valtakulttuuriin tarvittaessa kontrolloiden asiakkaan ollessa toimenpiteiden kohde. Kumppanuussuhteessa asiakkaat ja työntekijät toimivat rinnakkain, ja ongelma-alueita jäsennetään yhdessä. Huolenpitosuhteessa asiakkaista ja heidän tarpeistaan pidetään huolta, ja vuorovaikutuksessa rakentuvassa suhteessa roolit vaihtuvat tilanteittain erilaisissa institutionaalisissa yhteyksissä. (Mt., 13–14.)

Tarja Juvonen on tutkinut nuorten toimijuuden rakentumista etsivässä työssä. Monet nuorten selviytymistä tukevista ja toisaalta sitä estävistä tekijöistä liittyvät relationaalisuuteen eli nuoren suhteisiin, kiinnittymisiin ja asemaan sosiaalisissa verkostoista (Juvonen 2015, 32). Työntekijät muodostavat rooleja ja ylläpitävät niiden kautta suhteitaan nuoriin. Tällaisia rooleja ovat luottohenkilönä ja auttajana toimiminen, nuoren asioiden ajaja (*advocacy*), viestinviejä ja välittäjä (*broker*). (Mt., 22–23.) Siteet voivat olla vahvoja tai heikkoja riippuen suhteesta vietetyn ajan määrästä, emotionaalisesta intensiteetistä ja intiimiydestä sekä niiden sisältämistä vastavuoroisista palveluksista ja arvokesimielisyydestä (mt., 41).

Se, millaiseen rooliin työntekijä asettuu asiakassuhteessa, liittyy vahvasti työntekijään tapaan nähdä nuori ja hänen tilanteensa. Työntekijät saattavat tarjota asiakkaalle puheessaan identiteettejä, joiden vastustaminen ilmenee nuoren vastapuheena, jos identiteetti koetaan leimaavana. Esimerkiksi ”kunnollisen koululaisen identiteetin tavoittelu” edellyttää sitä, että asiakas asettuu ”arkista elämäänsä hallitsemattoman nuoren identiteettiin” (Juhila 2006, 241).

Auttamistilanteet ovat poliittisesti ja moraalisesti latautuneita, koska niissä tulkitaan erilaisia elämäntapoja ja tuodaan julki hyvän ja oikean toiminnan ideaaleja (Juhila 2006, 46). Asiakastyössä tärkeintä on toiminnan mahdollisimman pitkälle viety läpinäkyvyys – valtaa tulisi pyrkiä jatkuvasti paljastamaan, jotta sen perusteltavuutta ja oikeudenmukaisuutta lisättäisiin (mt., 99.) Auttamistilanteissa käytetty valta on usein

epäsuoraa ja ikään kuin vuorovaikutuksessa syntyvää ja suostuttelevaa – se ei välttämättä ole sosiaalityöntekijän puolelta tapahtuvaa sanelua (Juhila 2006, 235).

Oman tutkimukseni yksi tarkoitus on läpinäkyvyyden lisääminen. Tässä tutkimuksessa kiinnitän tarkemmin huomiota työntekijän ja asiakkaan välisiin suhteisiin, sillä jälkihuoltotyön voidaan sanoa nousevan ja kaatuvan asiakassuhteen mukana.

4.2.2 Identiteettikuva suhteen määrittäjänä

Asioihin, ihmisiin ja ilmiöihin liitettyllä mielikuvilla voi olla laajempaa merkitystä monella tasolla. On esimerkiksi todettu, että tiettyyn rikostyyppiin – kuten ihmiskauppaan ja sen uhreihin – liittyvät väärät tai harhaanjohtavat mielikuvat voivat estää rikollisuuden ja muiden ilmiöiden aitoa tunnistamista (Viuhko 2017, 6). Mielikuva ihmiskauppaan syyllistyneestä ”kovasta ulkomaalaisesta ammattirikollisesta” voi olla esteenä sukulaisen harjoittaman rikoksen huomaamiselle. Samoin harhaanjohtava kuva voi estää uhria itseään näkemästä omaa uhriuttaan (mt., 13). Minna Viuhkon mukaan kuvat muokkaavat ihmisiin ja ilmiöihin liittyvää ymmärrystämme (mt., 6).

Merja Anis on tutkinut aineistolähtöisesti diskurssianalyysin avulla isäkuvia monikulttuurisissa lastensuojelun kohtaamisissa. Hän on käyttänyt miehen aseman tai miehen *kuvan* käsitettä. Miehen asemalla hän on tarkoittanut miesten paikkaa keskusteluissa ja miehen kuvalla niitä ominaisuuksia, joita asiakasmiehille keskusteluissa tuotetaan. Anis käyttää myös *identiteettikuvan* käsitettä kuvatessaan yleisemmin eri henkilöille puheessa määrittyviä ominaisuuksia. Identiteettikuva viittaa siis tietynlaisiin ominaisuuksiin, joita puheessa tai teksteissä tullaan määritelleeksi (tiedostetusti tai tiedostamatta) puheen kohteena oleville. Kun tutkimuskohteelle annetaan määreitä, määritellään samalla usein myös puhujan omaa identiteettiä. (Anis 2012, 326–327.) Identiteettikuva muodostuu erilaisten ominaisuuksien yhdistelmästä. Erityisen tärkeää kuva asiakkaasta on asiakassuhteen kannalta, sillä tulkinnoilla voi olla merkittäviä seurauksia sille, miten asiakassuhde rakentuu ja millaisina valtasuhteet näyttäytyvät. Mielikuvat muokkaavat omaa puhettamme, ja puheella on taas vaikutusta muuhun toimintaan.

Janne Kivivuori ja kumppanit (2018, 315) ovat todenneet, että on mahdollista, että retoriikka muuntuu tahattomasti ikään kuin ”luonnolliseksi” tavaksi jäsentää

vaihtoehtoja yksilön motiiveista ja tavoitteista riippumatta. Näiden kriminologien mukaan retoriikan näkökulma voi olla hyödyllinen, koska se auttaa kriminologia ottamaan etäisyyttä tutkimuskohteestaan. Retoriikan tutkimus analysoi keinoja, joilla puhuja haluaa vaikuttaa yleisöön (mt., 315).

Kategorisointi puheessa helpottaa kanssakäymistä, mutta samalla se voi ylläpitää eriarvoisuutta tuottaessaan kielteisiin ominaisuuksiin ja käyttäytymisodotuksiin ladattuja identiteettivankiloita ja stereotyyppisiä ihmiskuvia. Kategorisointi on eron tekemistä, joka on tyypillistä luokittelujärjestelmille. (Juhila 2004, 24–25.) Juhilan mukaan työntekijät voivat asettaa asiakkaille omista lähtökohdistaan toivottuja identiteettejä (Juhila 2006, 237). Mielenkiintoista tässä keskustelussa on, että esimerkiksi Korkiamäen mukaan aikuisten syrjäytyneiksi määrittelemät nuoret eivät välttämättä itse koe itseään osattomiksi (2001, 84). Nuorelle määritelty identiteetti ei täten vastaa hänen omakuvaansa. Yksi tutkimukseni motiiveista on työntekijöiden tuottamien merkitysten ja identiteettikuvien ymmärtäminen, koska näillä on merkitystä asiakassuhteiden kannalta.

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimukseni päätavoite on analysoida ja kuvata lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden asiakkailleen antamia merkityksiä ja tulkita heidän kuvaansa asiakkaistaan.

Pysähdymme harvoin pohtimaan niitä luokitteluja, joihin toiminnassamme tukeudumme. Asioiden kategorisointi on osa ihmisten keskinäistä kanssakäymistä ja inhimillistä toimintaa (Jokinen, Juhila & Suoninen 2012, 18; Vermas 2013, 23). Sosiaalisten identiteettien tuottamista selittää osaltaan asioiden kategorisointi ja luokittelu (Vermas 2013, 23). Ihmisen sijoittaminen kategorioihin on seurauksellista muun muassa siksi, että ne tuottavat ihmisille sosiaalisia identiteettejä, joihin kuuluvat tietyt ominaisuudet ja toimintaodotukset (Juhila 2004, 21-23). Kun kategorisoimme ihmisiä, on kyse identiteettien rakentamisesta eli sen tulkitsemisesta, millainen jokin on (Suoninen 2012, 89). Tutuiksi käyneillä luokitteluilla on taipumus muuttua itsestään selviksi. Vaihtamalla ilmiön luokittelutapaa tai kyseenalaistamalla vakiintuneita tietämisen tapoja mahdollistetaan muutosta ja paljastetaan ilmiöstä esiin uusia kerroksia (Vierula 2013, 273).

Työntekijöiden puheen analysointi voi tuoda esille osin tietoisia ja osin tiedostamattomia sosiaalityölle tyypillisiä ammatillisia käytäntöjä, joita saatetaan pitää itsestään selvinä (Shaw & Gould 2001, 40). Näin ollen itsestäänselvyyksien näkyväksi tekeminen voi mahdollistaa jotain uutta. Asiakkaan kuvan tutkiminen ja merkitysten etsiminen on oleellista, sillä se tuo esille jälkihuollon asiakkaina oleviin nuoriin liittyvää diskurssia, joka puolestaan lisää ammattilaisten toiminnan läpinäkyvyyttä. Vallitsevien diskurssien tunnistaminen tarkoittaa sitä, että työntekijä voi asiakastyössä itse paikantaa asiakastilanteessa läsnä olevia erilaisia diskursseja (Juhila 2006, 247).

Tarkoitan *identiteettikuvalla* niitä puheessa jäsentyviä, keskustelua eteenpäin vieviä merkitysten ”kasaumia”, joita työntekijät nuorista tuottavat heistä puhuessaan.

Identiteettikuva tai kuva tarkoittaa tutkimuksessani ominaisuuksia, joita puheessa tullaan määritelleeksi tietoisesti tai tiedostamatta puheen kohteena olevista.

Lähestymistavassani identiteettikuva määritellään laajasti tarkoittamaan kaikkea sitä, millaiseksi henkilö on kuvattavissa ja toisten kanssa neuvoteltavissa (Suoninen 2012, 89). Identiteetillä ei tässä yhteydessä tarkoiteta sitä, millainen jokin on, vaan sitä, millaisia minäkuvia ja määritelmiä tuotetaan (Virokannas 2004, 1). Näen identiteetin tutkimuksessani konstruktiivisena ja korostan sen moninaisuutta ja liikkuvuutta (mt., 128). Kuvan käsite on lähellä identiteetin käsitettä laajassa merkityksessä (ks. esim. Anis 2012).

Yksi tutkimukseni motiiveista on se, että kuva asiakkaasta liittyy oleellisesti siihen, miten asiakassuhde rakentuu (ks. esim. Anis 2012). Asiakaskuva - tässä tutkimuksessa se, millaisena asiakas nähdään ja kuvataan - antaa raamit asiakassuhteelle ja työntekijän tavalle lähestyä asiakasta. Asiakassuhteen muotoutuminen riippuu osaltaan siitä, miten jälkihuollon nuoriin suhtaudutaan asiakastyössä. Asiakkaan kuvan ja identiteettikuvan rakentuminen muokkaa asiakassuhdetta.

Tavoitteenani on etsiä ymmärrystä lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden nuorten identiteettikuvan rakentumisesta. Miten nuoria tuodaan esille työntekijöiden puheessa, millaisina nuoret nähdään ja mitä merkityksiä nuoret saavat työntekijöiden keskusteluissa?

Tutkimuskysymykseni on:

Millaiseksi identiteettikuva jälkihuollon asiakkaista rakentuu työntekijöiden haastattelupuheessa?

Tutkimustulosten kautta pohdin identiteettikuvan merkitystä asiakassuhteelle ja esitän toimenpide-ehdotuksia tai kehitysideoita siitä, millaisiin asioihin jälkihuollon asiakassuhteessa tulisi kiinnittää huomiota. Ideaalitapauksessa tutkimuksestani voisi löytyä elementtejä parantaa haavoittuvaa asiakassuhdetta. Tutkielmani ei pyri antamaan tyhjentäviä selityksiä tai etsimään syy-seuraussuhteita, vaan pikemminkin vastaamaan asetettuun kysymykseen.

6 AINEISTON KUVAUS JA TIEDONKERUUMENETELMÄ

Aineistonani on kuusi jälkihuollon työntekijöiden ryhmähaastattelua, jotka on toteutettu vuosien 2016–2017 taitteessa Helsingin jälkihuoltoyksikön tiloissa. Kyseisten haastattelujen tavoitteena oli kuvata työntekijöiden näkemyksiä jälkihuoltotyön kehittämistarpeista ja sen kitkakohdista (Häggman-Laitila ym. 2014). Aineistoa ei ole aiemmin analysoitu. Aineisto on kuitenkin samanaikaisesti myös toisen moniammatillisuutta käsittelevän tutkielman kohteena.

Haastatteluja voi luonnehtia puolistrukturoiduiksi teemahaastatteluiksi.

Teemahaastattelussa aihepiirit on ennalta määrätty, mutta menetelmästä puuttuu strukturoidun haastattelun tarkka muotoilu ja kysymysten määrätty järjestys, joka takaa kaikille vastaajille samat kysymykset (Eskola, Lähti & Vastamäki 2018, 27).

Teemahaastattelu on Suomessa suosittu menetelmä kerätä laadullista aineistoa.

Haastattelu on eräänlainen keskustelu, jossa tutkija pyrkii selvittämään haastateltavilta tutkimukseen aihepiiriin kuuluvat asiat. Nykyisin tavoitteena on mahdollisen luonteva keskustelunomainen tilanne, johon aineistoni haastatteluissakin pyrittiin (Valli 2018, 27–28). Analysoitavassa aineistossa haastattelijan rooli ei ollut tulkintani mukaan tiukasti rajattu ja haastattelijan keskusteluun osallistuminen vaihteli.

Kyseessä on myös ryhmähaastattelu, jossa etukäteen tiedossa oleva ryhmä kokoontuu keskustelemaan tietyn aihealueen ympärille (Liamputtong 2011, 3). Haastateltavien ryhmien koot vaihtelivat niin, että haastateltavia oli kolmesta viiteen. Keskusteluihin osallistui yhteensä 22 jälkihuollon työntekijää. Lisäksi jokaisessa ryhmässä on ollut yksi

tai kaksi ulkopuolista haastattelijaa (yhteensä 3 henkilöä, joista kaksi tutkimusryhmän jäsentä ja yksi tutkimusavustaja). Haastattelukysymyksiä oli kymmenen (Liite 1) ja ne käsittelivät pääasiassa jälkihuollon ongelmakohtia ja haasteita sekä loppupuolella moniammatillisuutta.

Ryhmähaastattelut ovat kestäneet keskimäärin noin 80 minuuttia aineiston lyhyimmän haastattelun kestäessä 63 minuuttia ja pisimmän 86 minuuttia. Litteroitua haastattelumateriaalia on 163 sivua (fontti Calibri 12, riviväli 1), sanoja aineistossa on haastattelukysymyksineen noin 61 000. Haastattelijalla on tilanteessa ollut käytettävissään tutkimushankkeen aikana saatuja tuloksia, esimerkiksi tietoa jälkihuollossa olleiden nuorten psyykkisestä ja fyysisestä terveydestä.

Litterointipalvelu ostettiin ulkopuoliselta ammatillisesti litterointia tekevältä toimijalta vuoden 2017 alussa. Haastateltavina olevat työntekijät ovat ammattinimikkeiltään sekä sosiaaliohjaajia että sosiaalityöntekijöitä. Sosiaaliohjaajien ja sosiaalityöntekijöiden työroolit poikkeavat jälkihuollossa toisistaan, ja aineiston puutteena pidin sitä, että puhujan ammattinimikettä ei oltu litteroinnissa eritelty. Toisaalta aineistoon perehdyttyäni kävi ilmi, että puhujan ammattinimike oli pääteltävissä. Näin ollen tulkintani mukaan neljässä haastattelussa on läsnä sosiaaliohjaajia ja kahdessa sosiaalityöntekijöitä. Aineistotulkinnoissa on pidettävä mielessä ryhmän ammatillinen koostumus ja sen taustalla olevat työnjako- ja valtasuhteet, jotka voivat vaikuttaa siihen, mitä ja miten sanotaan.

Toinen merkilläpantava seikka litteroinnista on se, ettei sitä ollut tehty varsinaisesti diskurssianalyysiä varten, jolloin yleensä raportoidaan käytettyjen sanojen lisäksi muitakin asioita, esimerkiksi päällekkäin puhumista, sanomisen intonaatiota (hiljaa tai kovaa), taukoja ja niiden kestoa puheessa tai niiden puuttumista (ks. esim. Jokinen ym. 2016, 71; Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 8). Litterointi oli kuitenkin sanatarkkaa. Koska kyseessä oli ryhmähaastattelu, yleensä esimerkiksi lausuman jälkeisistä kommenteista pystyi usein päättämään, millaisessa ilmapiirissä puhuminen tapahtui (esimerkiksi oliko kyseessä sarkasmi). Lisäksi tekstiä oli niin paljon (6 ryhmähaastattelua), että ryhmäkesustelun kokonaistunnelma välittyi. On myös muistettava, ettei tarkinkaan litterointi pysty toistamaan todellisuutta sellaisenaan. Arvioin, että minulla oli tarpeeksi tietoa diskurssianalyysin suorittamiseen.

Haastattelut on suunniteltu ja tehty toisten henkilöiden toimesta. Tämä on yhtä aikaa saamani aineiston siunaus ja kirous. Olen säästänyt haastattelujen suunnitteluun, tekemiseen sekä litterointiin kuluneen ajan ja vaivan. Toisaalta en ole ollut laatimassa haastatteluissa esitettyjä kysymyksiä enkä päässyt vaikuttamaan kokonaisuuteen. Haastateltavilta ei esimerkiksi kysytty, millaisina he pitävät asiakasnuoria (ks. esim. Eskola ym. 2018, 28). Minun oli osattava kaivaa esille työntekijöiden kommentteista tutkimuskysymykseeni liittyvät merkitykset ja näkökulmat koko tekstimassaa hyödyntäen. Valmiit toisten keräämät aineistot onkin kyettävä kytkemään omaan tutkimusintressiin (Hirsjärvi 2013, 186). Toisaalta koin lähtökohtaisesti herkkuisena sen, ettei haastateltavilta kysytty tutkittavasta ilmiöstä ja sen, että tutkimuskohteeni on toinen kuin mihin haastattelukysymykset tähtäsivät tutkimushankkeen yleisten tavoitteiden mukaisesti.

7 DISKURSSIANALYYSI ANALYYSIMENETELMÄNÄ

Analyysimenetelmäksi olen valinnut diskurssianalyysin, jonka rinnalla käytän myös muita helpottavia työkaluja, kuten tagipilveä⁷. Tutkimukseni on aineistolähtöinen ja diskurssianalyysi on tässä aineistoa tyypittelevä ja tulkitseva. Ratkaiseva argumentti diskurssianalyysin valitsemisen puolesta oli se, että sitä voidaan pitää eräänlaisena reflektion menetelmänä. Sen avulla voi ottaa etäisyyttä ja tehdä näkyväksi itsestäänselvyyksiä (Juhila 2006, 246.)

Diskurssianalyysin teoreettisena kotina ja sen erityispiirteenä voidaan pitää tutkimuksessanikin lähtökohtana olevaa sosiaalisen konstruktionismin traditiota. Sen mukaan emme voi kohdata sosiaalista todellisuutta puhtaana, vaan se on aina jostakin näkökulmasta merkityksellistettyä. Kieli ja todellisuus ovat erottamattomia ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (Ks. esim. Jokinen ym. 2016, 26, 252–253; Juvonen 2015, 52–53; Pietikäinen & Mäntynen 2014, 7; Virokannas 2004, 1.) Menetelmän tarkastelun kohteena ovat sosiaaliset käytännöt ja puhe ymmärretään

⁷ Tagipilvi: Avainsanapilvi (myös asiasanapilvi) (engl. tag cloud) on graafinen esitys esimerkiksi verkkosivun avainsanoista. Avainsanapilvessä eniten käytetyt avainsanat näkyvät yleensä suurempina kuin vähemmän käytetyt. Muodoltaan avainsanapilvi voi muistuttaa esimerkiksi pilveä tai suorakulmiota. (Wikipedia 2018) <https://fi.wikipedia.org/wiki>

sosiaalista todellisuutta rakentavana toimintana (Virokannas 2004, 2; ks. myös Jokinen ym., 2016; Phillipsin & Hardy 2002, 2–3).

Diskurssianalyysi sopii niin yksilöiden, organisaatioiden kuin yhteiskuntienkin tutkimukseen. Se pyrkii tutkimaan tekstien, diskurssin ja kontekstin suhdetta.

Diskurssianalyysiin on useita lähestymistapoja, joiden voidaan väljästi katsoen syntyvän dimensioissa teksti, konteksti, kriittinen ja konstruktivistinen ajattelutapa (Phillips & Hardy 2002, 19–20). Tulkitsevassa diskurssianalyysissä prosessit ja kielelliset teot, joilla tuotetaan ja ylläpidetään sosiaalista todellisuutta, ovat keskeisessä asemassa (Pynnönen 2013, 27; Jokinen ym. 2016, 455–459). Diskurssianalyysin voi toteuttaa erilaisia menetelmällisiä sovelluksia sallien sekä painottaen (ks. esim. Pynnönen 2013, 7; Jokinen ym. 2016, 25). Kielen ja toiminnan liitto tarkoittaa sitä, että diskurssitutkimus ei ole pelkästään tekstien tarkastelua, vaan myös yhteiskunnan rakenteiden ja valtasuhteiden, instituutioiden ja toimijoiden tutkimista (Pietikäinen & Pynnönen 2014, 21).

Diskurssianalyysiä voi käyttää silloin, kun on kiinnostunut identiteeteistä. Identiteettikäsitteellä ei tarkoiteta tässä yhteydessä perinteistä psykologian minuuteen kääntyvää suhteellisen vakaata identiteettikäsitettä, vaan laajempaa fragmentoitunutta, aaltoilevaa ja tulkinnanvaraista identiteettiä (ks. esim. Phillips & Hardy 2002, 41). Diskursseilla on kyky rakentaa identiteettejä eli käsityksiä itsestämme, toisistamme ja ihmisten välisistä suhteista. Yksilön ja ryhmien identiteetit rakentuvat kielenkäytössä. (Pietikäinen & Mäntynen 2014, 63.)

Haastattelut tuottavat kiinnostavia tutkimusaineistoja diskurssianalyysille, koska niiden avulla voidaan esimerkiksi kartoittaa, millaisia kulttuurisia tulkintaresursseja käytetään valituissa teemoissa ja analysoida, miten erilaisia diskursseja suhteutetaan interdiskursiivisesti toisiinsa. Haastatteluaineistosta tehdyissä tulkinnoissa painotetaan universaalien yleistysten sijaan tilanteisuutta ja tilanteisesti käytettäviä tulkintaresursseja tai diskursseja (Jokinen ym. 2016, 449). Yksittäisissä puhetilanteissa käytetyt sanat, lauseet, lauseiden väliset suhteet ja näiden tuottamat merkitykset on täten mahdollista lukea paitsi osana esittämistilannettaan, myös osana laajempaa kulttuurista jatkumoa (Juhila 1999, 174).

Diskurssianalyysissä painotus on usein miten-kysymyksissä yleistäviä selittäviä teorioita välttämällä (Jokinen ym. 2016, 459). Valitessani menetelmäksi diskurssianalyysin ymmärrän, että oma tutkimukseni tehdään myös sidosteisesti ja relaatiossa, ja myös se luo todellisuutta.

Luin haastatteluja kesän 2018 jälkeen, jolloin tutkimusluvan saamisesta oli kulunut jo hieman aikaa ja oma tutkimussuunnitelmani oli levännyt. Halusin lähestyä aineistoani mahdollisimman avoimin mielin. Jo ensimmäisellä lukukerralla kiinnitin koko aineiston sisällön ymmärtämisen lisäksi huomiota siihen, millä tavoin ja mitä ilmaisuja haastattelujen asiakasnuoria koskevissa kohdissa käytetään. Kirjoitin näitä ilmaisuja ja sanoja ylös ja muodostin niistä asiasanalistaa. Samalla kirjasin ylös muitakin havaintojani. Kun olin lukenut kaikki haastattelut, työstin itselleni analyysikehikkoa, jota hyödynsin myöhemmin muilla lukukerroilla. Tutkin mielenkiintoni kohteina olleiden sanojen esiintyvyyttä koko aineistossa ja havainnollistin sanallista kokonaisuutta itselleni visuaalisesti käyttämällä tagipilveä. Näin syntyi ensimmäisen analyysivaiheeni työkalu.

Tagipilvi kuvaa hyvin visuaalisesti tiettyjen sanojen esiintyvyyttä ja esiintyvyyksien suhdetta materiaalissa (Liite 2). Tagipilvi kertoo yhtäaikaaisesti paljon, toisaalta se ei kerro mitään. Tagipilvellä voidaan havainnollistaa keskusteluissa olleita teemoja ja tietynlaista oleellisuutta, toisaalta se jättää huomioita sävyt ja asiayhteyden. Tagipilvillä ”leikkely” auttoi minua eteenpäin aineiston tutkimisessa. Sain pohjaa varsinaisen analyysivaiheen aloittamiseen, ja aineisto kävi tutuksi. Tagipilvet toimivat siis alkeellisina käsitekarttoina ja auttoivat minua siirtymään seuraavalle tasolle (ks. esim. Åhlberg 2018, 53–59).

Seuraavilla lukukerroilla tyypittelin aineistoani nuoriin liittyviksi teemoiksi. Näiden ympärille kokosin työntekijöiden lausumista kuhunkin teemaan liittyviä ilmaisuja – näin hiljalleen muodostin erilaisia diskursiivisia kokonaisuuksia. Hahmottelemani kokonaisuudet muokkautuivat vielä analyysin edetessä, esimerkiksi jokin teema saattoi ”kutistua pois”, jos sille ei löytynytäkään tarpeeksi työntekijöiden tuottamia merkityksiä. Kun olin hahmotellut diskursiiviset teemat, katsoin tarkemmin ilmaisujen yksityiskohtia liikkuen täten jatkuvasti yleisestä yksityiskohtiin ja takaisin.

Analyysini oli myös intuitiivista ja ideoivaa. Tyylini ei kenties ole ihan perinteinen ja tiukin tekninen tulkinta diskurssianalyysistä tai kielen analyysistä, vaan pikemminkin edustaa juuri diskurssianalyysin sallivuutta. Se ei siis kulkenut suoraviivaisesti vaiheesta toiseen, vaan oli kerroksellista. Palasin aina yhä uudestaan aineistoni pariin, sillä halusin jatkuvasti lisätä ymmärrystäni siitä. Kirjoittaessa reflektoin aineistosta tekemiäni tulkintoja yhä uudelleen. Palasin aina myös tutkimuskysymykseni äärelle ja palautin mieleeni, mitä olin tutkimassa. Tutkimustyöni edetessä oli hienoa nähdä, että työntekijöiden puheesta hahmottuva asiakasnuori tuli askel askeleelta minua lähemmäksi ja lopulta koin mahdolliseksi sanoa hänestä jotain.

8 TUTKIMUKSEN ETIIKKA

Olen pyrkinyt noudattamaan yleisesti hyväksyttyjä tutkimuseettisiä periaatteita. (Kuula 2011, 43; Hirsjärvi ym. 2013, 23). Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) jakaa ihmistieteisiin luettavaa tutkimusta koskevat eettiset periaatteet kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat 1) tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, 2) vahingoittamisen välttäminen sekä 3) yksityisyys ja tietosuojat (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 7). Käsittelen näitä kolmea aluetta tässä kappaleessa lyhyesti.

Tutkittavien anonymiteetti ja tunnistamattomuus (Kuula 2011, 139) on tutkimuksessa huomioitu seuraavasti: haastattelujen toteuttajat ovat noudattaneet tutkimusetiikkaa oman tutkimussuunnitelmansa mukaisesti ja informoineet haastateltavia tutkimusprojektista sekä hankkineet tarvittavat tutkimusluvat ja suostumukset haastateltavilta ja näin kunnioittaneet heidän itsemääräämisoikeuttaan. Minun tuli vuorostani tutkimuslupani saatuani käsitellä haastatteluaineistoa huolellisesti ja eettisesti sekä lopulta huolehtia tutkimusryhmältä saamani aineiston tuhoamisesta. Kun tutkielma on hyväksytty, pyrin samaa huolellisuusperiaatetta noudattaen raportoimaan tulokset läpinäkyvästi ja eri osapuolia kunnioittavasti (Hirsjärvi ym. 2011, 26 -27).

Tutkimusjulkaisusta voi seurata tutkimuskohteelle myös vahinkoa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 8). Tätä vahingon vaaraa vältin siten, että en ole tietoisesti esittänyt tutkimustuloksiani esimerkiksi epäkunnioittavasti tai arvostelevaan sävyyn. Pidin mielessäni, että haastateltavat muodostavat helposti tunnistettavissa olevan työyhteisön.

Aineistoa on litteroinnissa anonymisoitu niin, että esimerkiksi puhujien nimiä ei ole litteroitu. Kutakin puhujaa on kuvattu haastattelussa numeron avulla (Puhuja 1, Puhuja 2, Puhuja 3 jne.). Puhujan henkilöllisyys pysyy piilossa, eivätkä aineistonäytteet henkilöidy kehenkään: puhuja 1 voi tarkoittaa esimerkiksi kuutta eri henkilöä, koska haastatteluja oli kuusi. Kunkin ryhmähaastattelun työntekijöiden ammattinimikkeet selvisivät minulle tutkimusprosessin aikana. Olisi ollut käytännössä mahdollista analyysissä osoittaa, kumman ammattikunnan (sosiaalityöntekijä vai sosiaalihoaja) edustajan aineisto-ote oli kyseessä. Päädyin kuitenkin ottamaan analyysissä pois tämän tunnistetiedon juuri eettisistä syistä. Halusin varmistaa, etteivät sanotut kommentit henkilöidy edes ammattinimiketasolla.

Ihmistieteiden tutkimusetiikka ei muodosta yhtenäistä kokonaisuutta (Rauhala & Virokannas 2011, 235). Sosiaalityön tutkimuksessa vallitsee kuitenkin yhtenäinen käsitys siitä, että tutkimusetiikka pitää nivoa ja ulottaa tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin (mt., 238). Pyrin tätä konsensusta arvostaen läpi tutkimustyöni pohtimaan asioita myös eettisestä näkökulmasta. Diskurssianalyysiä tehdessä tutkijan on oleellista tuoda esille, miten on aineistoa analysoinut sekä paljastaa oman merkityksellistämisen tapansa (Pynnönen 2013, 7).

Sosiaalityön ilmiöt liittyvät usein haavoittuviin ihmisiin, ja tästä johtuen eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimuksen tulisi olla tutkittaville hyödyllistä ja rakentavaa. (Virokannas 2011, 246.) Myös omassa tutkimuksessani käsitellään välillisesti hyvinkin haavoittuvassa asemassa olevia, kuten aikaisemmin olen kuvannut. Tavoitteenani on tuottaa hyödyllistä ja rakenteellista tietoa, jossa nuorten tilanteen haavoittuvuus on laajamittaisesti huomioitu. Lisäksi haluan tuottaa tietoa, jota voidaan mahdollisesti hyödyntää jälkihuollon asiakassuhteissa ja prosesseissa, kun halutaan tarjota asiakkaille entistä laadukkaimpia palveluita.

9 NUORILLE PUHEESSA MÄÄRITELLYT IDENTITEETTIKUVAT

Päähuomioni on ollut analyysiä tehdessäni käytetyssä kielessä⁸. Olen paikantanut analyysissäni seitsemän jälkihuollon nuorta kuvaava diskurssia, joille olen antanut nimet *huonossa kunnossa oleva*, *lapseksi jäänyt*, *pärjäävä helmi*, *medikalisoitu nuori*, *päihteiden käyttäjä*, *passiivisena pysyvä ja epäonnistumaan tullut*. Nämä ovat työntekijöiden käyttämiä diskursseja, mutta myös nuorille antamiani identiteettikuvia, jotka eivät ole jyrkkärajaisia, vaan osin päällekkäisiä. Jälkihuoltoon tulleiden nuorten kirjo on työntekijöiden mukaan laaja. Useimmin esiintyviä diskursseja ovat *huonossa kunnossa oleva*, *päihteiden käyttäjä* ja *lapseksi jäänyt*.

Identiteettikuvien esille nostaminen ei tarkoita sitä, että työntekijä pitäisi nuorta aina vain jonkinlaisena. Sama nuori voi saada monia identiteettikuvia tai ei kenties yhtäkään. Identiteettikuvat muovautuvat ajassa ja paikassa, ja jokaisella nuorella on oma henkilökohtainen tarinansa. Määrittelemäni jälkihuollon asiakasnuorten identiteettikuvat rakentuivat vuorovaikutuksessa toisten työntekijöiden kanssa, ja haastattelun konteksti ja teemat vaikuttivat siihen, millaista painoarvoa ne puheessa saivat.

9.1 Huonossa kunnossa oleva

Useassa aineistokohdassa läpi aineiston puhutaan nuorten huonokuntoisuudesta ja siitä, kuinka huonossa kunnossa jälkihuoltoon tulevat nuoret ovat. Olen määritellyt tämän diskurssin yhdeksi aineiston nuoria koskevan ryhmäkeskustelun päädiskursseista, koska se saa paljon tilaa. Nuoresta piirtyvä kuva rakennetaan tässä diskurssissa huonokuntoisuuden ympärille. Huonokuntoisuus määrittelee vahvasti nuoren toimintamahdollisuuksia, jotka nähdään niukkoina. Mahdollisuuksia rajautuu pois myös palvelujärjestelmän taholta; nuori on palveluihin liian huonokuntoinen. Joskus hän ei kuitenkaan ole sitä tarpeeksi, ja palveluita saadakseen huonokuntoisuutta tulisi olla

⁸ Merkkien selitykset: < xxxxx> otteen puheenvuorot ovat samaa dialogia ja ovat aineistossa peräkkäin olleet kommentit [...] Puheenvuoro jatkuu ja sitä on ollut ennen ollut puhetta, mutta sitä on lyhennetty. [??] epäselvä kohta puheessa; litteroijan merkintä. Suluissa sisällä oleva kirjain osoittaa, mistä haastattelusta kommentti on otettu, ja on haastattelulle antamani kirjain (A, B, C, D, E tai F).

enemmän. Tässä diskurssissa ammattilaisilla tuntuu olevan yhteinen hiljainen konsensus siitä, mitä tämä termi pitää sisällään.

<Puhuja 1: Tää jotenkin itellä ainakin tulee ensimmäisenä mieleen se, että on tosi huonokuntosii osa meiän nuorista ja ne tarvis niin paljon enemmän tukee ku mitä meillä on mahdollista antaa, niin se on varmaan se suurin ongelma.

Puhuja 2: Kyllä. Tollasii väliinputoojanuorii, jolle tää palvelu ei oo riittävä.>
(Haastattelu E)

Aineisto-otteessa huonokuntoinen nuori tarvitsisi jotain jälkihuoltoa jyrkevämpää. Huonokuntoinen nuori ei attribuuttiensa puolesta sovi jälkihuoltoon, vaikka on sen piirissä jääden siten väliinputoajaksi, jolla ei ole paikkaa. Sama palveluihin kuulumattomuus ja tuen riittämättömyys toistuu useasti näiden nuorten kohdalla.

Aineistonäytteistä voi tehdä tulkintoja ja johtopäätöksiä siitä, mitä huonokuntoisuus yleisesti tarkoittaa. Se vaikuttaisi koostuvan monen asian yhteissummasta ja eri asioiden yhdistelmästä. Siihen liittyy usein vahvasti psyykkiset ongelmat, päihteidenkäyttö tai molemmat yhdessä sekä näistä johtuvat eriaisteiset ongelmat.

<Puhuja 3: Ja sitten, et kaiken kaikkiaan nuoret voi yllättävän huonosti, kun tää jälkihuolto alkaa. Toki on hyvin pärjääviä nuoria, mutta on paljon siis päihteiden käyttöä, psyykkistä ongelmaa, erilaisii neurologisii ongelmia, koulukäymättömyyttä, ongelmia koulunkäynnissä, et siis mä oon itse ollu lastensuojelussa pitkään avohuollossa, ja mä olin todella hämmästynyt, et miten huonosti nää jälkihuollon lapset voi.

Puhuja 2: Mut mulla on sama kokemus, mullakin on pitkä lastensuojelutyökokemus, ennen tätä jälkihuoltoa niin huomaa kyllä, et tässä on 20 vuoden aikana tapahtunu jotakin niin, et nää nuoret on yhä huonompi kuntosia, kun ne tulee sijotuksesta jälkihuoltoon.> (Haastattelu D)

Puhuja 1: Sit on myös yhdistelmänä päihteitä ja masennus. Sit lääkitsee sitä masennust päihteillä, sit voi mennä tosi huonoonkin kuntoon ja olla sairaalahoitossa, sit se on aina vähän semmonen, et kuka hoitaa, et onko se ensisijanen ongelma mielenterveysjutut vai päihdejutut ja sit ne on aina vähän semmoset, et ei löydetä oikeeta hoitopaikkaa ja potkitaan ulos joka paikasta ja ei saa sit oikein semmosta tukea ku tarvis saada. (Haastattelu E)

Arkikielessä huonokuntoisuus viittaa usein fyysiseen kuntoon ja suorituskykyyn. Se saattaa tarkoittaa esimerkiksi, että liikunta on jäänyt vähemmälle ja että fyysinen kunto on päässyt rapistumaan. Jälkihuollon asiakkaiden huono kunto ei kuitenkaan tarkoita pelkästään fyysistä huonoa kuntoa. Ilmaisun sisälle on leivottu muutakin, ja tästä näyttäisi ammattilaisten kesken olevan yhteisymmärrys. Aineistossa ei pyydetä

selventämään sitä, mitä huonokuntoisuudella tarkoitetaan, vaikka siitä puhutaan usein ja se mainitaan erilaisissa yhteyksissä. Huonokuntoisuuden diskurssi näyttää olevan itse itseään selittävää ammattikunnan terminologiaa. Huonokuntoisuus on joskus myös huonovointisuutta.

Myös haastattelija ymmärtää termin sisällön ilman tarkempia selityksiä. Voidaan jopa puhua ”mystifioidusta huonokuntoisuudesta”:

<Haastattelija 2: Ootteks te miettinyt, ihan tulee vaan mieleen, sitä että voisko tohon jotenkin vaikuttaa siellä laitoshakson aikana? Mä ymmärrän, että huonokuntoisuus on huonokuntoisuutta, mutta.

Puhuja ?: Niin.

Puhuja 2: Tota, no, tietysti se huonokuntoiset nuoret, jotka ovat huonos kunnos silloin kun ne täyttää 18, uskaltasin väittää et siinä heidän kohdallaan siellä on joko erittäin repaleinen se sijotushistoria, että on paikasta toiseen, ei oo mihinkään ikinä asettunut ja aina vaan on sitä ongelmaan keskitytty ja pidetty kenties sitten lukkojen takana, jotta pysyy hengissä [...]> (Haastattelu D)

Kuntoon liittyvää puhetta esiintyy myös useissa konteksteissa – ylläolevan otteen kontekstissa huonokuntoisuus liitetään sijoitushistoriaan. Puhutussa kielessä nuoren huonokuntoisuutta halutaan korostaa vahvoilla ilmaisuilla kuten ”pidetty lukkojen takana”. Kuntoisuuden ollessa todella huono työntekijöiden tehtävänä saattaa jopa olla ”pyrkä pitämään nuori hengissä”.

Huonokuntoisuus on usein työntekijöiden hämmästelyn aihe. Kokeneet työntekijät mieltävät ”jotain tapahtuneen” yleisessä kehityksessä, eikä muutos ole positiivinen. Huonokuntoisuutta määritellään myös muiden, esimerkiksi eri yhteistyökumppaneiden, toimesta, ja se nähdään palveluihin pääsyn esteenä. Joissakin tilanteissa huonokuntoisuus ei paradoksaalisesti ole myöskään riittävää; nuoren pitäisi olla vielä huonommassa kunnossa saadakseen palvelua. Joskus nuorilta puuttuu ”opiskelukunto” tai ”työkunto”.

Puhuja 4: ...Mä mietin siis sitä, kun puhutaan siitä sosiaalisesta kuntoutumisesta ja tänä aamuna olin kans tossa kaupungin työllistymisyksikön tapaamisessa aamulla, niin sielläkin oli tavallaan se palaute, että nuoret on niin huonokuntoisia, että heidän ei oikein vois heitä ottaa, ja se on ollut mun ajatuksissa, että no sieltä ainakin saa jotain semmoista palvelua, jos on ollut vaikka monta vuotta, et ei oo pystynyt mihinkään. Mut et nekin niinku...Et sieltä tuli se viesti, et on niin huonokuntoista, että ei oo tavallaan siihen mitään ratkaisua sielläkään. (Haastattelu F)

<Puhuja 3: Et mun mielest just jossain tuli, et heiltä oli tullu sellasta palautetta, että on aika huono kuntosiakin nuoria menny sinne ja he eivät sitten pysty niitten kans työskentelemään, koska hehän sit vaan tavallaan palveluohjaavat sieltä eteenpäin ja...

Puhuja 1: [...]et kyl se et ei se ihan sellasille huonokuntosimmille välttämättä oo se. Ja sitä kyllä mun mielestä puhuttiin jo silloin, ku se oli tulossa, että ei välttämättä meidän asiakaskunnassa sitten sitä kohderyhmää.> (Haastattelu A)

Huonokuntoinen nuori on usein pallottelun kohteena, ja jälkihuollossa koetaan, että ”ratkaisua ei ole sielläkään”. Nuorta ”palveluohjataan eteenpäin”. Jälkihuollon sosiaalityöntekijöille jää tehtäväksi yrittää edistää nuoren pääsyä jonkinlaisen avun piiriin. Kun nuori määritellään huonokuntoiseksi, tilanne on sosiaalityön kannalta jokseenkin lukossa, ja työntekijät sanoutuvat irti huonokuntoisuuden diskurssissa taakasta, jota on vaikea kantaa. Työntekijöillä on vilpitön halu auttaa nuorta, mutta tehtävä näyttää mahdottomalta. Aineistossa nähtävissä oleva palvelujen sirpaleisuus ja moniammatillisen työskentelyn haasteet estävät näiden nuorten vahvempaa tukemista.

Huonokuntoisuus käsitteenä saa puheessa erilaisia merkityksiä kontekstista riippuen. Sillä on kuitenkin aina kontekstista riippumatta hyvin vahva merkitys. Kun termi tuodaan ryhmähaastattelussa työntekijöiden diskurssiin, kaikki tuntuvat ymmärtävän, mistä on kyse. Kun kuva huonokuntoisesta nuoresta piirtyy, sen ympärille hahmottuu eräänlainen tyhjyys. Tällainen nuori on palvelujen ulkopuolella, eikä hänelle välttämättä ole löydettävissä oikeaa palvelua. Jälkihuollon palvelut eivät ole huonokuntoiselle myöskään riittäviä. Huonokuntoisuuden diskurssissa riskinä piileekin nuoren ”luukuttamisen” mahdollisuus.

Jälkihuollon sosiaalityön diskurssissa huonokuntoisuus on kokonaisvaltainen tila, joka poisselittää kaiken. *Huonossa kunnossa oleva* -diskurssissa nuorta ymmärretään syyllistämättä. Nuoren tilanne riippuu hänen kunnostaan, joka on huono. Toisaalta jos nuori määritellään liian herkästi huonokuntoiseksi, voi tällä olla stigmatisoiva vaikutus. Huonokuntoinen nuori voidaan kategorisoida avun saavuttamattomiin. Työntekijä voi kokea itsensä kykenemättömäksi toimimaan nuoren eduksi, ja tällä voi olla työskentelyotetta passivoiva vaikutus. Asiakassuhteessa nuorelle voi välittyä tunne, että kukaan ei uskalla ottaa vastuuta hänen tilanteestaan tai auttaa häntä.

9.2 Lapseksi jäänyt

Itsenäistyvää jälkihuollon nuori on aikuistumassa, ja työntekijöiden puheessa hän saattaa tulla esille lapsen kaltaisena. Tässä diskurssissa korostuu nuoren kehityksen keskeneräisyys, ymmärtämättömyys aikuisten asioista sekä osaamattomuus arjessa. Nuorella saattaa olla työntekijöiden kokemuksen mukaan epärealistinen näkemys omista kyvyistään suoriutua sijoituksen ulkopuolisessa maailmassa. Työntekijöiden mielestä nuori ei vielä välttämättä ymmärrä omaa parastaan. Nuorten ajattelu on työntekijöiden mielestä naiivia, kuten seuraavasta ehkäisyn kontekstissa olevasta aineisto-otteesta selviää:

<Puhuja 3: Jotenkin hirveen huoletonta.

Puhuja 1: Huoletonta, erittäin huoletonta ja semmosta välinpitämättömyyttä kyllä.

Puhuja ?: Joo.

Puhuja 4: Se vähän kuvastaa mun mielestä sitä kaikkea nuoren elämää.

Puhuja ?: Kyllä

Puhuja 4: Ja sitä asennetta omien asioiden hoitamiseen ja sitä vastuunottamista.

Puhuja 1: Päivä kerrallaan.

Puhuja 3: Ei mulle voi sattua sellasta. Ajatteluu, että noille muille voi käydä niin, mutta ei mulle.> (Haastattelu C)

Puhuja 1: Koska ei he, jotenkin monella on ehkä, no tulkoon lapsi jos on tullakseen tai sitten jotenkin ajatella, että no en mä voi tulla raskaaksi tai et se on aika semmosta naiivia jopa se ajattelu. (Haastattelu C)

Aineisto-otteissa viitataan nuoren huolettomuuteen, joka voidaan nähdä sekä positiivisena että negatiivisena lapsuuteen kuuluvana piirteenä. Aikuisuuteen siirryttäessä huolettomuus voi näyttäytyä myös välinpitämättömyytenä, mikä onkin jo negatiivinen ilmaisu. Yksittäisen esimerkin kautta aineisto-otteessa siirrytään yleistämään nuoren koko elämää. Siinä rakentuu kuva huolettomasta nuoresta, jolla on tietynlainen asenne ja vastuunottamisen haasteita.

Puhuja 2: [...] että mun mielestä tää, nää nuoret tulee jälkihuoltoon vielä tosi lapsina, että huomaa jotenkin, jos vertaa nuoriin, jotka on asuneet kotona, joilla on ns. siis lähtee paremmista lähtökohdista, niin ne on jotenkin valmiimpia itsenäistymään. Nää meidän nuoret täällä, jotka on sijoitettuina olleet, ja et niil on monilla traumataustaa ja huonovointisuutta, niin jotenkin oletetaan, että ne hyvin aikasessa vaiheessa lähtis itsenäistymään. Ku miettii yleensä 18-vuotiasta nuorta ihan missä vaan, niin jotenkin nää tarttis semmosta ekstratukea vielä erityisen paljon siinä kohtaa [...], kun välillä tuntuu, et se henkinen ikä heillä on monta kertaa alempi kun jollakin toisella 18-vuotiaalla, et valmiudet on tosi paljon heikommat. (Haastattelu D)

Usein työntekijöiden kielessä määrittyy identiteettikuva nuoresta, joka on vielä lapsenomainen. Kuten edellisessä aineisto-otteessa todetaan, nuoren ”henkinen ikä voi olla alempi”. Tällöin heidät on otettava siipien suojaan valmiuksia kypsyttämään. Työntekijöiden roolina on kasvattajan tehtävä, johon kuuluu opettaminen, opastaminen ja esimerkiksi realismin tuominen. Nuori saatetaan nähdä näissä tilanteissa niin, että työntekijöiden roolissa korostuvat vastuun kysymykset. Nuorille pitää tällöin selventää, mitä itsenäistyminen ja vastuun ottaminen tarkoittavat. Samalla työntekijä usein itse ottaa vastuuta ja sitoutuu opastamaan näissä tilanteissa. Diskurssissa työntekijän työskentelyote vaikuttaa aktiiviselta, ja työllä on merkitystä, sillä ”lasta” voi ohjata eteenpäin. 18 vuoden ikä ja täysi-ikäisyyden saavuttaminen ovat puheessa tärkeä rajapyykki. Haastattelupuheessa työntekijät ottavat usein esille, että nuorta tulee muistutella täysi-ikäisyydestä ja sen tuomista muutoksista. Työntekijät saattavat hypätä vanhemman tai muun kasvattajan rooliin ja opastaa nuorta:

Puhuja 3: Et joillain on ihan että haluaa sen ammattitutkinnon tai vaikka lukioon ja sit on joku... Halus yks nuori mulla just patologiksi opiskella ja sitten asiasta keskustellaan ja mitä se vaatii ja tällasia. Että hyvin vaihtelevia niin ku työurienki suhteen tai sellasten niin ku, tai jotenki ne reaali, ehkä varmaan yritän sitä realiteetteja tuoda esille, että mistä me kaikki ollaan aloitettu joskus ja edetään, et pomon paikalle ei ihan heti päästä ja niin ku sellasia varmaa. (Haastattelu A)

Aineisto-otteessa kerrotaan se, että nuorilla saattaa olla kaikenlaisia haaveita ja toiveita tulevaisuudesta. Vaihtoehtojen tutkiminen on tyypillistä tälle ikävaiheelle (ks. esim. Juvonen 2013, 329). Jälkihuollon työntekijällä saattaa olla aavistus, että nuori ei välttämättä pääse patologiksi, ja hänen haavettaan pidetään ylioptimistisena. Nuori määrittyy tällöin niin, että häntä pitää tuoda takaisin maan pinnalle. Työntekijöiden rooliin kuuluu aikuisuuteen kuuluvien asioiden selventäminen. Nuorelle täytyy terävöittää, että kukaan ei enää tee asioita hänen puolestaan. Tässä diskurssissa nuori nähdään ja häntä tarkastellaan vielä kypsymättömänä lapsena tai lapsen kaltaisena, joka ei osaa hoitaa vielä asioitaan. Tämän lisäksi nuoren kyvyt ja taidot eivät esimerkiksi riitä asumiseen: haastatteluissa saatetaan puhua asumisen ”taidoista”. Kun nuori on lapsenomainen, on häntä opastettava lähes kaikessa:

Puhuja: [...] Joskus nuorilla sellai oletus, et me tiedetään, monenko aikaan ne on tullu illalla kotiin ja muuta... Ihan kummallisii ajatuksii, me tiedetään paljonko niiden pankkitilillä on rahaa ja muuta. Ihan absurdeja ajatuksia, mutta niinku et me ei tiedetä mitään, mitä te ette kerro meille. Ja sillen me ei voida

auttaa myöskään siinä. Tällasii, pitää hirveesti, keskustella auki niitä asioita nuorille. (Haastattelu C)

Puhuja 2: [...] kun tullaan sieltä, mis on tosi paljo ehkä ollu tukee, just siel laitokses tai aikuisii koko ajan ympäri vuorokauden paikalla ja blaa blaa, ja tai asumisharjottelussaki kuitenkin on vielä yksilöidympää siinä mielest [...] mut kuitenkin se, et yhtäkkii kaikki oikeesti pitäs tehdä ite, niin kylhä se täs on tosi iso haaste. Niinku että nää on ihan monet että mitä, häh, pitääks mun nyt ite hoitaa mun raha-asiat, ja pitääks mun ite, niinku sellasii asioita mitä ei oo, niin kylhän se ilman muuta on iso askel. (Haastattelu E)

Edellisissä aineisto-otteissa tulee esille, että nuoren ajatukset voivat olla kummallisia, absurdeja ja että asioita on keskusteltava auki. Nuorta ei nähdä kovinkaan analyttisesti ajattelevana, ja kielenkäytössä - esimerkiksi nuoren puhetta imitoivassa ilmaisussa ”häh, pitääks mun nyt ite” - korostuu nuoren ajattelun yksinkertaisuus ja kypsymättömyys. *Häh*-ilmaisua käytetään kielessä usein silloin, kun halutaan kuvata sitä, että ollaan kaukana asioiden oikean laidan hahmottamisesta tai hyvin yllättyneitä. Tässä diskurssissa odotetaan nuoren heräämistä tai jonkinlaista havahtumista. Nuorta tulee usein muistuttaa siitä, että hän on täysi-ikäinen. Nuoren on vaikea hahmottaa vastuitaan, kuten esimerkiksi rahankäyttöön tai terveyteen liittyviä asioita. Tällainen nuori vie paljon aikaa:

Puhuja 2: Ja onhan ihan semmosia arjen asioita, et ei osata laittaa pesukonetta päälle, ja semmoset nuoret, jotka on laitokses asunut, siel ei periaattees käytetä ikinä rahaa, siel käytetään maksusitoumuksii, niin ne ei osaa käyttää rajaa, ne ei tiedä, mitä maitopurkki maksaa kaupassa. Tai sit tämmöset mielenterveys, päihdeongelmaiset, kyllähän se tuen tarve olis ihan tosi, ne ei välttämättä tiedä mikä päivä on, mitä kello on, niin se, että semmosii, että sä, vaikka huolehtii ne lääkäriin oikeeseen aikaan, hakee kotoo ja vie sinne ja on lääkärintapaamisella mukana ja kertoo sitä elämäntilannetta. Että se vie tosi paljon aikaa, mihin sitte välttämättä niinku ei oo tarpeeks aikaa niinku jos on useempi tommonen asiakas samaan aikaan. (Haastattelu E)

Aineisto-otteesta käy ilmi, että nuoren tietämättömyys voi johtua monesta seikasta, eikä se aina liity hänen lapsenomaisuuteensa. Taustalla voi olla myös päihdeongelmia ja mielenterveysongelmia. Asioiden hahmottamisen vaikeuteen saattaakin liittyä myös elementtejä muista identiteettikuvista, kuten *päihdeiden käyttäjä* tai *medikalisoitu nuori*. Haastatteluissa mainitaan usein laitostuminen ja otteissa on nähtävissä se, että nuoren asioita on ennen jälkihuoltoon tuloa saattanut usein hoitaa sijoituksen työntekijä, ja asiat ovat muutenkin hoituneet suurelta osin sijoituspaikan puolesta.

Puhuja 2: [...] niin ihan ensimmäinen suunnitelma, mitä tehdään, niin helposti ne nuoren tavoitteet on semmosii, mitkä on aina ollu lastensuojelun tavoitteita, et lopetan päihteidenkäyttö tai jotain tämmösii, niin et sitte vast myöhemmin ne alkaa jotenkin silleen, esimerkiksi okei et mä haluun vaan polttaa sitä kannabista ja lopettaa kaikki muut. Sit ne alkaa ole semmosia oikeampia ne tavoitteet. Niin siit tulee itelle semmonen hyvä fiilis, että nyt se nuori on oikeesti mukana tässä, et se miettii mitä se haluaa. Et ne ei oo semmosii niinku vähänä niinku aikuisten tavoitteita. (Haastattelu E)

Otteessa nuorta määritellään nuoren tavoitteiden kautta: kun nuori aikuistuu ja tavoitteet muuttuvat aikuismaisemmiksi ja realistisemmiksi, työntekijässä herää toivo ja onnistumisen tunne. Tällöin työ on kantanut hedelmää ja on palkitsevaa.

Joissakin tilanteissa jälkihuollon asiakas nähdään niin, että hänelle täytyy puhua eri tavoin. Työntekijä kokee, että nuorta on puhuteltava mahdollisimman yksinkertaista ja selkokielistä tekstiä ja kieltä käyttäen, jotta työntekijän viesti menisi paremmin perille:

Puhuja 5: Ja sitte tehdääks se enemmän sille nuorelle vai onks se tällast, onks se, tehdääks se enemmän toiselle työntekijälle vai sille nuorelle, itse mä nykyään suosin hyvin yksinkertaista kieltä, mä en käytä sivulauseita enää. Mä hyvin yksinkertaista ja napakkaa tekstiä, jos nuori sen lukee, mä en, ei ole ajallisesti mahdollista kaikkien asiakkaiden kanssa kutsua nuorta käymään se sitten yksitellen läpi, mut et ku tavallaan, et se kieli on taas toinen kysymys, mut se on sit ihan oman tutkimuksensa paikka, kieli. (Haastattelu D)

Nuoresta rakennetaan kuvaa sellaisena, että hänelle on puhuttava yksinkertaistaen. Tällaiselle kielenkäytölle ja esimerkiksi sivulauseiden välttämiselle on varmasti sijansa, mutta asioiden liika yksinkertaistaminen sisältää myös riskin. Vaarana on, että nuorta pidetään liian yksinkertaisena, ja kommunikaatiosta tulee vahvasti ylhäältä alaspäin tapahtuvaa ohjeistusta. Kommunikaation keskusteleavuus vähenee, ja tavoitteeksi nousee se, että työntekijän ”viesti menee perille” sen sijaan, että nuori saisi ilmaistua asiansa tasavertaisena. Tällainen diskurssi ei ole omiaan lisäämään nuoren toimintatahtoisuutta ja osallisuutta ja voi pahimmassa tapauksessa jopa toimia itseään vastaan.

Joskus haastatteluissa korostuu myös *lapseksi jäänyt* -diskurssin tietynlainen vastavoima, jossa korostetaan nuoren näkemistä aikuisena. Tällöin nuori on se, joka päättää omista asioistaan, ja työntekijät haluavat vahvistaa tätä piirrettä:

Puhuja 2: ... et semmonen, otetaan se nuori aikuisena, joka päättää omista asioistaan, ja niinhän se tietysti onkin, nää on täysi-ikäisiä ja he päättää omista asioistaan [...] et sanottaa näitä vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia ja hän valitsee itse, että kuinka hän haluaa lähteä tätä toteuttamaan. Et mä jotenkin kiteyttäisin sen miten vaan et työkalut on sitä keskustelussa sitä tarjoamista (Haastattelu C)

Jos nuori jää työntekijöiden kielessä lapsen kaltaiseksi, sillä on hyviä ja huonoja puolia. Hyvää on työntekijöiden huolenpitoroolin korostuminen; lapsista välitetään, ja heitä halutaan suojella, opastaa ja ottaa siipien suojaan. Tällöin työntekijä on aktiivinen nuoren asioiden edistäjä, jonka tehtävänä on realismin tuominen sekä asioiden opettaminen. Diskurssi voi olla toimiva tietyissä tilanteissa, ja siinä voidaan sallia nuoren tarpeista lähtevää lapsenomaisuutta. Tämä diskurssi mahdollistaa myös tietyn kiireettömyyden ja antaa liikkumatilaa nuoren kehitykselle sijoituksesta aikuisuuteen siirryttäessä, mikä usein tapahtuu nopeutetusti (ks. esim. Valset 2018, 4; Ferguson 2016, 77). Työntekijät ymmärtävät, että tietyt asiakkaat saattavat vaatia työtettä, jossa sallitaan hitaampaa aikuiseksi kypsymistä nuoren aikaisemmista olosuhteista johtuen. Samoin diskurssi ja asioiden yksinkertaistaminen voi olla perusteltua, jos sille on selkeästi tarvetta esimerkiksi tietyissä asiakasryhmissä, kuten jos asiakkaalla on kehitysvamma, autisminkirjon diagnoosi, oppimisvaikeuksia tai muu kehitykseen vaikuttanut diagnoosi.

Sosiaalityöntekijällä on diskurssissa kasvatustehtävä, mutta jos nuori nähdään vain lapsena, voi orastava aikuisuus jäädä havaitsematta. Tällä saattaa asiakassuhteeseen siirtyessään olla vaikutusta nuoren oman aikuisen itsetunnon ja identiteetin kehittymiseen. Samoin tätä diskurssia käytettäessä vaarana on se, että ikävaiheeseen liittyvä haaveilu ja asioiden tutkiskelu tehlataan mahdottomana. Liiallinen realismi ei välttämättä edistä tarvittavaa luovaa ja innovatiivista asioiden pohdintaa.

9.3 Pärjäävä helmi

Työntekijöiden puheessa rakentuu myös hyvin pärjäävä nuori, jolla asiat ovat mallillaan. Tämän diskurssin nuoria analysoin *pärjäävä helmi* -identiteettikuvan sisällä. Pärjäävään nuoreen liitetään työntekijöiden puheessa siihen kuuluvia ominaisuuksia. Hän tulee usein perheenomaisista olosuhteista:

<Puhuja 1: Kyllä. Se riippuu siitä ihan hyvin raa’asti ilmaisuna, mistä he tulee. Jos he tulee vaikka perhehoidosta tai jostakin muusta pienestä laitoksesta, jossa on kodinomaiset olosuhteet, jossa on saanu elää monta vuotta niin he pärjää huomattavasti paremmin.

Puhuja 3: Turvallisessa ympäristössä paremmin, joo.

Puhuja 1: Ja heillä on valmiudet ihan erilaiset selvitä ja pärjätä ja se on aivan huikea se ero verrattuna tai jos ajattelee jotain koulukoteja, jonne sijoitetaan tosi

rankasti oireilevia nuoria, pois Helsingistä ulkopuolelta tai muuta niin>
(Haastattelu C)

Aineisto-otteesta tarkastellaan sitä, millainen hyvin pärjäävä nuori on. Hyvin pärjäävällä on enemmän valmiuksia ja iso ero huonosti pärjäävään. Kuten aineisto-otteesta nähdään, hyvin pärjäävän taustalla voi olla esimerkiksi nuorelle edullisempi sijoitushistoria. Haastatteluista käy ilmi, että esimerkiksi perhesijoituksesta tulevalle on usein paremmat mahdollisuudet pärjäämiseen. Oleellista on, että nuori luottaa aikuiseen ja tärkeiden asioiden pysyvyyteen. Asia ei ole kuitenkaan aina näin yksinkertainen, kuten seuraavasta otteesta käy ilmi:

Puhuja 3: Joo, mut sitte pärjäämisestä, se on niin yksilöllistä kuitenkin, mutta tietysti kun on sellasii nuoria, joilla tosissaan pitkä pitkä laitoshistoria, niin joittenkin kohalla se menee sit sillä tavalla, että ne rupee sitä historiaa käymään sit jossain kohdassa meidän kanssa sitten niinku läpi. Ja se alkaa selkeyttää, et siellä näkee sellasii helmiä joukossa, et ihan varmalla nään, vaik siel ois ollu kymmenen vuotta sitä laitostaustaa ja ne on käyny tukiasunnossa, niin sit sä työntekijänä rupeat näkemään, et tää tulee pärjäämään. Ne vaan on oppinut sen tien jollain tavalla. Mut sitte sä näät joukossa sen, että vaikka se on ollu siellä laitoksessa, vaikka se on ollut tukiasumisessa, vaikka se on saanu tiivistä tukea (Haastattelu A)

Nuori voi olla ”helmi” myös rankemmasta taustastaan huolimatta. Nuoresta rakentuu kuva pärjäävästä; tällöin nuori on oppinut oikean tien ja pärjäämisen tavan. Puheessa määritellään, että eteenpäin menevällä nuorella on yksilöllisiä ominaisuuksia, jotka auttavat häntä selviytymisessä. He ovat ”parhaita, jotka selviytyvät”. Haastattelupuhe ei anna vastauksia siihen, mitä näillä pärjäämistä edesauttavilla ominaisuuksilla tarkkaan ottaen tarkoitetaan, ja kuva pärjäävästä nuoresta jääkin hieman epäselväksi.

Helmidiskurssissa heihin ei suoraan liitetä esimerkiksi parempia vuorovaikutustaitoja tai ongelmanratkaisukykyä. Työntekijän puheessa pärjääminen ei välttämättä ole nuoren taustoista kiinni. Nuori voi myös yllättää.

Hyvin pärjäävistä puhutaan haastatteluissa vähän verrattuna huonosti pärjääviin. Hyvin pärjäävä nuori ei välttämättä tule edes jälkihuollon asiakkaaksi.

<Puhuja 3: Ja meillehän ei tietysti enää kaikki kuulu, meil on alle puolet niistä jälkihuollon asiakkaista, tavallaan ne hyvin pärjääväthän ei ees oo meillä.

Puhuja ?: Joo.

Puhuja ?: Aivan.> (Haastattelu C)

Jos nuori pärjää hyvin, hän työllistää työntekijöitä vähemmän. Kun nuori määrittyy pärjäävänä, häneen luotetaan ja samalla hän poistuu työntekijän kiireellisesti tavoitettavien listalta:

Puhuja 2: No en mä tiedä, ku must tuntuu, mul on tänäänkin just semmonen nuori tulossa, nyt sit hänen jälkihuoltoon on tos kuukauden päästä päättymässä, ja hän on tossa eka vuoden tukiasunnossa, sai ohjausta, siirty sitte siitä jatkoasuntoon ja asunu pari vuotta, ja on todella hyvä, elämä menee tosi mallin sillain hyvin, ja on pärjäävä, niin kyllä hän on sitä ihan sanonu, että ois toivonu enemmän niitä, vaikka ei ois mitään ihmeempiä asioita ollu, et mä sit tietysti kysyin, että onko ollu jotain sit semmosta, että sä oisit tarvinnu jotain enemmän mitään, mut se sano, että ei sinänsä ei, että ihan vaan että jutella kuulumisista ja miten menee elämässä. Ja kyllä mä tietysti heti olin siinä, että nää on varmaan just semmosia, mihin itte pitäs jatkossa keskittyä kanssa, mut sitte emmä tietysti sille nuorelle sitä rupee selittää, ei se oo sen nuoren asia tämmönen, et minkä takia mä en ehdi tän asiakasmääräni kanssa hoitamaan ja keskittyä näihin. (Haastattelu D)

Otteessa kerrotaan myös vaarasta jättää hyvin pärjäävä nuori pärjäämään itsekseen pitkiäkin aikoja – kenties koko jälkihuollon ajan. Työntekijä pohtii, että jatkossa tällaisia nuoria olisi myös hyvä tavata, koska he saattavat kaikesta huolimatta kaivata keskustelua työntekijän kanssa. Samalla tiedetään, että asiakasmäärän ollessa liian suuri toive saattaa jäädä aikomukseksi.

Kun jälkihuollon eri yhteisaktiviteetteja on suunniteltu, hyvin pärjäävä nuori määrittyy muita aktiivisempana ja toimivampana:

<Puhuja 4: Ja sit se mitä aina tulee huomattuu, et ku tehään tutkimuksia tai haastatellaan, niin niihin haastatteluihin tulee sitte niitä hyvin pärjääviä, koska sit ne, jotka on heikos kunnossa...>

Puhuja 3: Ei niitä tavota.> (Haastattelu C)

Pärjäävän nuoren ominaisuuksilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi itseohjautuvuutta, motivaatiota, aktiivisuutta ja kokonaisvaltaista toimintakykyä.

Jos nuori pärjää, tällä voidaan joskus tarkoittaa myös jälkihuollossa pärjääviä. Tämä pärjääminen nähdään hyvin erilaisena, ja tällöin pärjäämisen diskurssi saa toisen merkityksen:

Puhuja 3: ...En tiedä, se kuulostaa, meillähän on sellasia päihteidenkäyttäjii, jotka pärjää meillä. Siis ne uiskentelee siellä järjestelmässä hyvin ja pössyttelee menemään, mutta se jollain tavalla antaa mun mielest vääristyneen käsityksen siitä, että tervetuloa meille asumaan. (Haastattelu A)

Aineisto-otteessa pärjääjä määrittyy nuorena, joka päihteidenkäytöstä huolimatta pärjää järjestelmässä ja osaa hyödyntää sitä. Jälkihuolto nähdään alueena, jossa ei myöskään pärjää kuka tahansa. Tässä aineisto-otteessa nuoren ominaisuuksiin kuuluu osata käyttää järjestelmää hyödyksi. Pärjäämistä kuvataan järjestelmässä uiskenteluna. Kuvaus ”nuori pössyttelee menemään” voi sekin saada useita merkityksiä viitaten esimerkiksi huolettomaan kannabiksen käyttöön. Tämä pärjäämisen eräänlainen aladiskurssi poikkeaa aikaisemmin hahmottelemastani pärjäämisen ylädiskurssista.

Pärjäävä helmi -diskurssin nuoren identiteettikuvassa korostuu pärjääminen ja siihen liittyvät seikat. Nuori määrittyy aktiivisena, itsenäisenä ja omillaan toimeen tulevana. Kun nuori määritellään pärjääväksi, häneen ei tarvitse kohdistaa niin paljon toimenpiteitä, ja aikataulusyistä häntä nähdäänkin harvemmin. Hänen kykyihinsä selvittää elämässä luotetaan, ja pärjäävä nuori luottaa myös aikuiseen. Hyvin pärjäävä nuori onkin jotenkin etäällä ja näyttäytyy vain tietyissä tilanteissa. Hän saattaa olla myös jälkihuoltojärjestelmän ulkopuolella. *Pärjäävä helmi* on kuitenkin tärkeä jälkihuollon työntekijöiden puheessa. Nämä nuoret luovat toivoa jälkihuoltotyöntekijöille ja työn motivaation kannalta heidän onnistumisiaan vaalitaan. Jos nuoren saamat merkitykset liittyvät pelkästään pärjäämiseen, riskinä voi olla, että työntekijä ei kenties tunnista mahdollista muutosta huonompaan tai sitä, että pärjäävän oloisella nuorella voisi olla halu ja tarve käsitellä asioita työntekijän kanssa.

9.4 Medikalisoitu nuori

Työntekijät puhuvat nuoresta myös terveydenhuollon näkökulmaa korostaen. Sanasto on tällöin lääketieteellistä ja saattaa kuulostaa terveydenhuollon ammattilaisen puheelta. Nimesin tämän puhutavan *medikalisoitu nuori* -diskurssiksi. Jälkihuollon sosiaalityöntekijöille kertyy moniammatillisen ja muun työskentelyn kautta osaamista myös lääketieteellisistä asioista. Diskurssi osoittaa, että työntekijä hallitsee diagnoosipuheen. Diagnoosia saatetaan myös tarvita jonkun asian hoitumiseen palvelujärjestelmässä, ja tämä saattaa lisätä diagnoosipuheen tärkeyttä. Keskustelussa saattaa olla paljon terveydenhuollon sanastoa, tai nuori määrittyy ”oireilevana” hoidon tarpeessa olevana. Haastattelussa saatetaan esimerkiksi puhua ”nuoren voinnin seuraamisen kaatumisesta” jälkihuollon työntekijöille.

Puhuja 3: Ilman muuta otetaan puheeks kyllä ja keskustellaa asioista, ohjataan hoitoon, varataan terveyskeskukseen aikoja, sitä kautta hakeudutaan psyk.polille tai yritetään viritellä vanhoja hoitokontakteja. Kannustetaan ja motivoidaan siihe hoitoon, muistutellaan lääkkeiden syömisestä, jos on sellasta. Käyään apteekissa, uusitaan reseptejä ja niin ku siis kyllä ihan [...] (Haastattelu B)

Puhuja 1: Riippuu siit hoitomotivaatiostaki ylipäänsä, et jos on motivoitunu ni kyllä yleensä sit meiltäki ottaa vastaan sitä tukee, mut sit jos on vähä silleen, että [...] (haastattelu B)

Nuori määritellään aineisto-otteissa hoidon tarpeessa olevana tai hoitomotivaation tai hoitoon kiinnittymisen kautta. Aineistonäytteessä korostuu hoitodiskurssi, joka liitetään myös jälkihuollon palveluihin motivoitumiseen. Samalla nuoreen liitetään sellaisia mainitse mattomia ominaisuuksia, joiden vuoksi työntekijän rooliin kuuluu hoidollisissa asioissa kannustaminen ja motivoiminen. Haastattelupuheessa saatetaan puhua objektivoiden ”nuoren hoitoon kiinnittymisestä”. Ilmais u on otettu käyttöön sosiaalityössä ilmeisesti korostamaan sitä, että nuori aloittaa hoidon ja pysyy siellä.

Puhuja 3: Pieni ryhmähän on sit siel on erilaisilla diagnostiikalla olevia asiakkaita, joille, eikä laitoksessa ollessa ole sitä diagnoosia tehty, siellä saattaa olla siis aika lähellä jotain kehitysvammasuutta ynnä muuta. Niin nämä rajathan on lyöty aika tiukiksi, että jos sulla ei ole mitään diagnoosia ynnä muuta, niin sä et pääse jonkun palvelun piiriin. Ehkä siellä joitakin, mä en osaa sanoo nyt niit prosentteja, mitä meillä on näitä arvioi tehty, että paljoko meillä on tämmösiä kehitysvamma tai muuta. Mikä se palvelu on, jaa-a. (Haastattelu A)

Puhuja asettuu tässä aineisto-otteessa diagnosoimaan asiakaskuntaa. Puheessa oleva nuori on asiakas. Maininta ”sit siel on erilaisilla diagnostiikalla olevia asiakkaita” voisi tulla terveydenhuollon työntekijän suusta. Työntekijä arvioi, että usealla saattaa olla kehitysvamma tai kehitysvammaisuutta lähellä olevia piirteitä. Asiakas määrittyy diagnoosin kautta. Jälkihuoltoon tulevalla nuorella voi olla lukuisia erilaisia diagnooseja. Seuraavissa otteissa nähdään kolme esimerkkiä:

Puhuja 4: Ja sit mul on useampi siis ihan skitsofreniadiagnoosilla oleva. Niinku et sitten, jos miettii sitä, että mikä osa se skitsofrenia on koko väestöstä, niin se on jotenkin poikkeuksellisen vahvasti nyt tuossa omassa asiakaskunnassa. Ja sitä kautta on tietysti... Yhteistyökumppanit on paljon psykiatrian poliklinikoita ja psykiatrinen sairaala. (Haastattelu F)

Puhuja 3: Ja sama lääkityksen suhteen, jos sill on alaikäsenä on saattanu olla jotain mielialalääkkeitä, mitä on sit määrätty ja sit ku täyttää 18 jossain vaiheessa, niin usein tuntuu et monil käy sit niin, et ne lääkkeet lopetetaan, oli

se sit ADHD tai oli se sit masennus tai muuta tällasta, niin sit tuntuu, et siinä tulee monille sellanen kausi, et haluaa lopettaa kaiken ja sitte saattaa tulla myöhemmin uudestaan vaikeuksii tai näin. (Haastattelu E)

Puhuja 4: Mä oon ihmetellyt sitä, tai tavallaan mä oon jotenkin huomannut tässä viimeisen vuoden aikana omassa asiakaslistassa, et mä laskin ihan siis siitä listasta kerran, että mullon kolmasosa semmoisia, jotka ei tällä hetkellä sen mt-asteen kanssa pysty osallistumaan mihinkään päiväohjelmaan [...] (Haastattelu F)

Yllä olevista otteista ensimmäisessä on ”siis ihan skitsofreniadiagnoosilla oleva”. Sanavalinta ”siis ihan” viittaa laajempaan skitsofreniatietämykseen, jota työntekijälle onkin varmasti kertynyt. Toisessa otteessa ADHD tai masennus liitetään vaikeuksiin lääkkeiden sattumanvaraisen lopettamisen yhteydessä. Kolmannessa otteessa mielenterveysdiagnoosi estää nuoren päiväohjelmaan osallistumisen. *Medikalisoitu nuori* -identiteettikuvan saadessaan nuori onkin usein mielenterveyskuntoutuja, ja hänellä on ongelmia nimenomaan mielenterveyden kanssa fyysisten sairauksien jäädessä puheessa hyvin vähäpätöiseen rooliin tai kokonaan mainitsematta.

Tämä diskurssi tulee ajoittain lähelle myös *huonossa kunnossa olevan* diskurssia ja liittyy siihen.

Puhuja 1: Mut siis jotenkin näist mielenterveyspalveluist vielä, et jos me lähetään siis mukaan sinne päivystykseen istumaan ja että se nuori pääsee sinne ja pääsis osastolle ja sit ne sanoo siellä, et ei oo siinä kunnossa, että pääsis osastolle, ja me viedään se nuori takas sinne himaan ja mietitään, että onkohan se hengissä vielä seuraavana aamuna, niin on jotenkin semmonen et eihän tää nyt voi mennä näin, et kyllähän nyt jonkun pitää tätä nuorta auttaa. (Haastattelu E)

Kun puhe nuorista on medikalisoitunutta, nuori määrittyy ensisijaisesti hoidon tarpeessa olevana. Usein tämä tarkoittaa myös sitä, että diagnosoidulla nuorella saattaa olla itse vaikeuksia saada itselleen oikeaa hoitoa. *Medikalisoitu nuori* ei tarvitse näin ollen pelkästään lääketieteellistä apua, vaan myös apua hoidon piiriin pääsemisessä ja itsestään huolehtimisessa.

Diskurssissa on mahdollista ottaa esille nuoren henkinen ja fyysinen terveys, mikä on tarpeen, kun nuoren tilanteesta tehdään kokonaisarviota ja tilannetta halutaan ymmärtää kokonaisvaltaisesti. Terveydellisten haasteiden tunnistamisen tärkeyttä ei ole syytä vähätellä.

Diskurssissa huomio kiinnittyy kuitenkin myös siihen, mitä ei sanota: keskustelu etäännyttää nuoren persoonana ja muuttuu ammattilaisten väliseksi diagnoosipuheeksi. Nuoren määrittävä ominaisuus on se, että hänellä ei tavallaan ole ominaisuuksia, vaan hän on diagnoosinsa. Tällä voi olla vaikutusta siihen, kuinka nuori nähdään ja jopa siihen, miten nuori näkee itsensä. Virokannas (2004, 18) on todennut huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta koskevassa tutkimuksessaan, että nuoren hoidon tarpeen määrittely tulisi pitää erillään nuoren itsensä, hänen identiteettinsä ja luonteensa määrittelystä. On huomattu, että nuoren tapa määritellä itseään voi olla sidoksissa hänen saamaansa diagnoosiin (mt., 18).

Riskinä saattaa olla, että jos keskustelu on liikaa painottunut terveydellisiin kysymyksiin, voivat muut nuoren tilanteeseen vaikuttavat tekijät jäädä liiksi taustalle.

Samanlaista diskurssien linkittymistä toisiinsa on havaittavissa muutenkin: *medikalisoitu nuori* voi olla *huonossa kunnossa*, *päihteiden käyttäjä* tai *lapseksi jäänyt*. Tämä diskurssi on selkeästi havaittavissa, mutta ei päädiskurssi analysoimassani aineistossa.

9.5 Päihteiden käyttäjä

Haastatteluissa puhutaan paljon päihteidenkäytöstä. Tämä on haastattelujen kontekstissa luonnollista, koska myös haastattelun teemaa ohjataan päihteidenkäytöstä puhumisen suuntaan eri tavoin esimerkiksi jälkihuollon nuorten päihteidenkäyttöä kuvaavien tilastoin. Diskurssi on aineistossa merkittävässä osassa jälkihuollon nuorista puhuttaessa. Kun nuoresta puhutaan päihteidenkäyttäjänä, nuoren identiteettikuva saa erilaisia sisältöjä. Yksi tällainen on päihteitä käyttävien nuorten jakaminen rutiinikäyttäjiin ja niin sanottuihin viihdekäyttäjiin. Päihteidenkäyttäjän identiteettikuva määrittyy sen mukaan, kumpaan ryhmään nuori kategorisoidaan:

Puhuja 2: Varmaan ehkä ei koko ajan oo just, mut kyl varmasti aika pääsäännöllisesti jokaisella on se yks, et on se pienempi, et kyl ne on jotenkin ainakin mun mielestä ihan selvästi eroteltavissa ne sellaset. Niitä on aina useampi, joil on just se, et ei oikein nyt vielä saada elämästä kiinni. Mut jos mä nään, et se voi olla kuitenkin sellanen vaihe [...], jossa vähän väli vuotta nyt pidetään ja päihteitä menee ja sit voi sitä motivointipuhetta pitää itekin enemmän yllä ku sit semmosia, jotka on tullu jo sellasil taustoilla meille, et se päihteidenkäyttö ollu jo hyvin, yleensä se on jo siis aika rutinoitunutta, vuosia

aikasemmin kestäny, tosi nuorina alotettuu käyttöön sellasilla, joiden ihan koko elämä siis pyörii sen päihteidenkäytön ympärillä, huumeiden ympärillä. Mut kyl niitä aina on (Haastattelu E)

Tässä aineisto-otteessa päihteidenkäyttäjät jaetaan hienovaraisesti niihin, joilla on toivoa ja niihin, joilla sitä ei ole. Puheessa kuvataan, että motivaatiopuhetta alkoholikäytön lopettamiseen on pidettävä yllä erityisesti silloin, kun päihteidenkäyttö nähdään vielä vaiheena. Kun päihteidenkäyttö on osa nuoren rutiinia, se on eräänlainen pysyvämpi ominaisuus, jota on vaikea lopettaa.

Lisäksi rutiinikäyttäjistä eriytyvät vielä toisaalla aineistossa ”ääritapaukset, jotka käyttävät mitä tahansa, mitä saa irti suonensisäisesti”. Tällöin suhtautuminen nuoreen on huolehtivaa ja ”haittoja vähentävää”.

Haastattelupuheessa tulee ajoittain myös ilmi, että päihteitä käyttäviä nuoria kohtaan pitäisi olla tiukempi kuin muita nuoria kohtaan:

<Puhuja 3: Ja sit mä mietin näitten päihteidenkäyttäjien kohdalla mä mietin sitä, et meille tulee laitoksesta myös nuoria, joilla on jo pohjalla se päihteidenkäyttö ja ne tekee hyvin selväks sen, että minäpä en sitä käyttöä aio lopettaa. Niin joskus mä toivosin, että siinä ois joku tiukempi systeemi, että siinä vois tehdä sen rajan, että päihdehuolto ensin ja sit tukiasunto.

Puhuja 1: Niin et täs on asunto ja...

Puhuja 3: Se elämä ei nouse siitä, se vaara, että se tipahtaa vielä alemmaksi. Siinä mä oon aina toivonut, että pitäis olla vähän tiukempi. Mutta kun päihteidenkäyttöön asunnossahan ei ole kiellettyä, niin täs tulee sitten muut pykälät esiin.> (Haastattelu A)

Puhuja 5: [...] Ja kun ne tulee 18-vuotiaana tukiasuntoon, tavallaan ihme on, että useimmat ei menetä tukiasuntoa, koska ihme, että niinkin hyvin pystyy sen pitämään. Et 25 prosenttia ei suinkaan menetä tukiasuntoa, vaikka 25 prosenttia on luokiteltu päihdeongelmaiseksi, et siinä mielessä tietysti hyvä, että niinkin vähän menettävät. (Haastattelu D)

Näissä otteissa työntekijät näyttävät toivovan, että asuntoa ei saisi ennen kuin päihteidenkäyttö on nuorella hoidossa. Päihteet linkittyvät työntekijöiden puheessa hyvin usein juuri asuntoasioihin. Tämä vahvistaa sitä seikkaa, että jälkihuollon palvelut yleisestikin ottaen linkittyvät juuri tukiasuntoon. Työntekijät saattavat olla huolissaan ”eläväisemmän nuoren” naapurustosta, jolle saattaa tulla mitta täyteen nuoren käyttäytymisestä. Päihteidenkäyttäjä nähdään asuntoasioiden näkökulmasta, ja nuoren

päihdetilannetta arvioidaan asunnon kautta. Tällöin mietitään, mitä tukiasunnossa asuminen vaatii ja koska ja miten nuori voi tukiasunnon menettää.

<Puhuja 2: Nuoret on ehkä aika hetkessä ja sit ku on se tarve, ni se pitäs se apu saada siinä hetkessä.

Puhuja 1: Ja sit näil päihteidenkäyttäjillä saattaa olla just se semmone aikakäsitys tai sellane jotenki vähän, et ei jotenki sillai [...]> (Haastattelu B)

Nämä nuoret elävät hetkessä, mikä yleisestikin liitetään usein nuoriin riippumatta siitä, käytetäänkö päihteitä vai ei. Edellisessä ja seuraavassa aineisto-otteessa päihteidenkäyttäjällä kuvataan olevan esimerkiksi erilainen aikakäsitys. Päihteitä käyttävä nuori on usein hetkessä eläjä.

Puhuja 1: No varmaan ehkä semmonen perustyyppi, joka käyttää päivittäin päihteitä, et se polttelee kannabista. Niin sithän se on semmosta, että koulut keskeytyy ja ei muista asioita, asiat jää hoitamatta. Ei oo siellä, missä pitää olla oikeeseen aikaan oikeessa paikassa, et se on varmaan semmonen kaikkein tyypillisin päivittäin käyttävä. (Haastattelu E)

Puhuja X⁹: Joo ja mietin, niinku omii asiakkaita, niin mul on sit taas kan sellasia, jotka ei välttämättä kannabista polta mut sit on muita, ja sit on monii sellasia, et ei ehkä ite tunnusta sitä et ois jotain ongelmaa, et vaikka päivittäin käyttäiskin, niin sit on myös sellanen, et ei nää sitä tavallaan päihderiippuvuutena välttämättä ees. Ja sitte että ei oo hoidon piirissä eikä motivoituneet ehkä viel hoitoonkaan just siin vaiheessa. (Haastattelu E)

Aineistoista on tulkittavissa, että päihteidenkäyttö on jälkihuollon asiakkailla usein myös huumeiden käyttöä; sekakäyttö on yleistynyt, ja erityisesti kannabis mainitaan usein ongelmana. Otteesta käy ilmi, että päivittäin päihteitä käyttävä polttaa usein kannabista. Toisesta otteesta työntekijöiden puheessa ilmenee, että nuori ei välttämättä itse koe kannabiksen käyttöä ongelmana. Tällöin nuorta määrittää tietynlainen hoitovastaisuus – vielä ei ole hoidon aika. Jälkihuollon aikana nuorta saattaa olla haastatteluita tulkiten muutenkin vaikea saada ja motivoida päihdehoidon piiriin. Yleisesti ottaen nuoren käyttäessä päihteitä työntekijät kokevat, että päihteestä riippumatta nuoren elämä pyörii päihteiden ympärillä tavalla tai toisella.

Nuoret saatetaan nähdä myös 18 vuotta täyttäneinä, vapauteen päässeinä ja elämästä ilon irti ottavina. Tällöin nuorista tai nuorten elämästä käytetään ilmaisuja

⁹ Litteroinnissa uupuu numero.

”vauhdikkaita”, ”menee lujaa”, ”riemu irti”, ”irrottelu”, villi elämä” ja ”lähtee lapasesta”. Mainittakoon, että vapauden tunne, sitä kuvaavat ilmaiset ja sen ympärillä olevat ilmiöt sekä kontrollisuhteiden muuttuminen nuoren täysi-ikäistyessä ovat usein teemoina haastatteluissa, eikä niihin aina liitetä suoraan päihteidenkäyttöä.

Puhuja 1: Nii usein se on se ehkä just, ko ne tulee siihe ku ne on just täyttänyt 18 ja sit on se vapaus ja sit saa vetää kamaa nii paljon ku sielu sietää, ni siin kohtaa ei välttämättä viel herää se motivaatio, vaa enemmänki se, et jes nyt ei tuu mitään sanktioita, nyt saa tehdä mitä halua. Niin ku jos vertaa siihe, kun on ollu laitoksessa, et siel on kuitenkin sit...(Haastattelu B)

Kun nuori nähdään päihteidenkäyttäjänä, häneen ei työntekijöiden puheessa useinkaan pure työntekijän motivaatiopuhe. Tämä koskee niin rutiinikäyttäjinä kuin viihdekäyttäjinäkin pidettyjä nuoria. Päihteidenkäyttö näyttääkin asettavan monenlaisia ehtoja työntekijöiden ja asiakkaan väliselle kommunikaatiolle. *Päihteiden käyttäjä -* diskurssi voi limittyä useaan muuhun identiteettikuvaan, kuten *huonossa kunnossa olevaan, medikalisoituun nuoreen* tai *epäonnistumaan tulleeeseen*.

Jos nuori saa puheessa niin sanotun rutiinikäyttäjän leiman, hänellä ei koeta olevan suuria mahdollisuuksia päihteidenkäytön lopettamiseen. Rutiinikäyttäjän identiteettikuva voi olla haitallinen monella tapaa. Jälkihuoltoon tulevat nuoret ovat yleensä noin 18-vuotiaita – tällöin yleisesti ottaen tapahtuu vielä nuoruuteen liittyvää kypsymistä ja kehittymistä. Kyseessä ovat työntekijöiden mukaan kuitenkin lastensuojelujärjestelmän veteraanit, ja nuorella voi olla pitkä päihteidenkäytön historia. Kun nuorelle annetaan rutiinikäyttäjän identiteetti, häneen kohdistuu erilaista puhetta ja työntekijöiden toimintaa, kuten tämän alaluvun ensimmäisestä otteesta kävi ilmi: ”sit voi sitä motivointipuhetta pitää itekin enemmän yllä ku sit semmosia, jotka on tullu jo sellasil taustoilla meille, et se päihteidenkäyttö ollu jo hyvin, yleensä se on jo siis aika rutinoitunutta”. Nuoret kategorisoidaan puheessa toivon mukaan.

Samoin jos nuoren päihteidenkäyttöä arvioidaan vain asunnon kautta, voidaan päihteidenkäyttö ongelmana nähdä liian kapeasti, jolloin tilanteen kokonaisvaltaiselle tunnistamiselle ja ymmärtämiselle ei jää tilaa. Vaikka päihteidenkäytöstä puhutaan haastatteluissa paljon ja sen voidaan sanoa olevan yksi keskustelujen teemoista, työntekijät eivät puheessaan anna tarkkoja määritelmiä päihteitä käyttävälle nuorelle. Päihteitä käyttäviä nuoria yhdistää se, että usein heidän asiansa jäävät jollakin tavalla hoitamatta. Kategorisoinnilla on vaikutusta työntekijän työotteeseen ja tällä voi olla

vaikutusta asiakassuhteen kautta myös nuoren omaan identiteettikuvaan ja omiin ajatuksiin päihteenkäytöstä. Pahimmassa tapauksessa nuoren leimaaminen rutiinikäyttäjäksi voi vaikuttaa nuoren omaan pystyvyyteen päihittää päihdeongelma.

9.6 Epäonnistumaan tullut ja passiivisena pysyvä

Nämä *epäonnistumaan tullut* -ja *passiivisena pysyvä* -diskurssit ovat puheessa tietynlaisia kaatoluokkia, joille on vaikea löytää nimitystä. Päädyin yhdistämään ne saman luvun alle, koska nämä diskurssit esiintyvät vain ajoittain eivätkä ole päädiskursseja. Koen kuitenkin tarpeelliseksi kuvata vielä erikseen näitä työntekijöiden puheessa määrittäviä ryhmiä.

Puhuja 1: [...] sitten toinen näkökulma on sitte taas se, että sitten vielä semmoset nuoret sieltä löytämään, jotka nyt on se pienempi osa, mutta tulee meille, vaatii tosi paljon energiaa ja on suuri murheenkryyni se, et jotka ei kaikesta valmistelusta huolimatta tule pärjäämään tässä, et ne tartsis vielä sen sijotuksen jälkeen samantyyppistä hoitavaa kontaktia. Sit ne tulee meille, ottamaan sen oman vastuun, epäonnistumaan ja menee ehkä viel alaspäin. Se on heille tietysti, ei vie niinku siinä omaa elämässä eteenpäin ja kaikki itsetunto laskee siitäkin vielä. Ja totta kai se on myös työntekijöille todella raskasta, vie sitten sitä työntekijäresurssia ihan hirveesti ja se on pois niiltä, jotka sit taas tässä kuviossa ikään ku pärjää. Työntekijäresurssi menee sitten näihin, jotka on ikään ku väärässä palvelussa. Elikkä tää on semmonen pikkuhaaste, mitä pitää koko ajan. Koska aina tulee uudet nuoret. [...] miten pystytään paremmin valmistaa ja miten pystytään erottaa ne, ketkä ei ees oikeestaan kannattas tulla tähän tukiasuntoon vaan niille pitäis olla jo niin täysikäistyttyään tukevampaa tukee ku tää. (Haastattelu A)

Yllä olevasta aineisto-otteesta ilmenee, että lastensuojelussa on olemassa tietynlainen nuoren tyyppi, joka on tulossa jälkihuollon palveluihin epäonnistumaan. Tällainen nuori on ”väärässä palvelussa” ja tarvitsisi sen sijaan hoitavaa palvelua. Nuoren identiteettikuvaan kuuluu huono itsetunto jo ennestään, ja jälkihuollossa itsetunto laskee entisestään. Työntekijän näkökulmasta tämä nuori kuluttaa paljon työntekijän aikaa. Tällainen nuori pitäisi otteen mukaan pystyä tunnistamaan, ja palvelun tulisi olla toisenlaista kuin se, mitä jälkihuollon palveluissa pystytään tarjoamaan. Nuoren tulo jälkihuollon palveluiden piiriin koetaan lähtökohtaisesti ”karhunpalveluksena”.

Tässä diskurssissa epäkohtana on, että nuorta ei tunnisteta asiakaskuntaan kuuluvaksi. Tällä on vaikutusta työntekijän pystyvyyden tunteeseen ja työskentelyotteeseen. Kun

asiakasta ei tunnisteta omaksi, motivoituneen työskentelyn suunta voi olla hukassa, ja tällä on vaikutusta toimintaan ja asiakassuhteeseen.

Epäonnistumisen diskurssi korostuu myös seuraavassa otteessa:

Puhuja 3: Ja varmaan se ymmärtämättömyys siitä, kun suurin osa tietysti lähestulkoon tulee laitoksista meille. Niin se harppaus siitä, että sä tuut laitosmaailmasta ja sit yks kaks sulta oletetaan että sulla on jotkut asumisen taidot olemassa. Niin se on mun mielestä surullista, että tullaan sitten tukiasuntoihin niinku epäonnistumaan. Että siellä se pohja on kuitenkin aika heikko sitten, kun on moniongelmaisista, siel on päihdeongelmaa ynnä muuta. Siinä saattaa joittenkin kohalla olla iso kuilu, että mitä on olla laitoksessa monen ihmisen ympäröimänä ja sit sut pannaan johonkin yksioon ja sanotaan että, mä tuun työntekijänä kattomaan sua sit kerran pari kuukaudessa. Niin se on vähän liikaa vaadittu [...]Meiltä oletetaan, et me asutetaan ne parissa viikossa. Niin kyllä nuoreen on asetettu aika paljon paineita. (Haastattelu A)

Tässä kuvataan jälkihuollon nuoren nopeaa ja dramaattistakin aikuistumisvaihetta kuiluvertauksen avulla. Työntekijä tiedostaa, että kyseessä on nuorelle iso elämänmuutos. Tukiasuntoon epäonnistumaan tuleva nuori on otteen mukaan moniongelmainen ja nuoren pohja selviämiseen on työntekijän mukaan heikko. Nuori nähdään laitostuneena ja häneltä puuttuu monia tarpeellisia taitoja, joita tukiasunnossa asumiseen tarvitaan. Nuori ”asutetaan” työntekijän toimesta, ja samalla nuorelle asetetaan paineita. Nuori nähdään asuttamisen objektina, mutta samassa lauseessa saa työntekijältä myös sääliä ja myötätuntoa, koska nuoreen kohdistuu paineita.

Puhuja 1: Et niistä on viitteitä siinä kun on se hakuaika, alkaa ite huomaa, että onkohan tää tulossa ja ehkä sieltäkin laitoksen taholtakin ollaan vähän, että pärjääköhän. Mut sit on vaan tosiasia, sanotaan, et ei oo muuta tarjolla. (Haastattelu A)

Tässä otteessa puhutaan nuoresta, jonka sijoitus on loppumassa ja joka on mahdollisesti siirtymässä jälkihuoltoon. Puhuja käyttää ilmaisua ”onkohan tää tulossa”. Denotaatio on ikään kuin ”tämä”, mutta tässä asiayhteydessä konnotaatio on, että kyseessä on nuori, jonka tulo jälkihuoltoon mietityttää työntekijää sekä jälkihuollossa että laitoksessa. ”Tää” ei luultavasti tule työntekijän puhetta tulkiten pärjäämään.

<Puhuja 3: Marginaaliryhmä.

Puhuja 1: Yksittäiset, niin marginaaliryhmä, mutta nimenomaan, et sit se tulee viemään aina työntekijäresursseja ja tavallaan se on vähän semmonen olo ku koko ajan pistettäs vettä hanasta, se menee niinku väärään suuntaan se, kaikkee niinku energia siinä sitten.> (Haastattelu A)

Edellä olevassa otteessa puhutaan marginaaliryhmästä marginaaliryhmän sisällä.

Nuoren tiedetään epäonnistuvan jälkihuollossa ”ku koko ajan pistettäs vettä hanasta” eli työskennellään ilman tulosta. Kuva nuoresta määrittyy paljon energiaa vievänä.

Nuori saatetaan nähdä usein myös niin sanotusti ”passiivisena pysyvänä”, jolloin häntä ei näy missään. Tällöin nuoren identiteettikuvaa määrittää myös tietynlainen sitoutumattomuus ja oman aktiivisuuden puute, mikä voi ilmetä eri tavoin ja johtua monista syistä. Tällaisen nuoren kohdalla sitoutumattomuus saattaa ilmetä ”hukkakäynneillä” puolin ja toisin. Nuori ei esimerkiksi saa itseään sovittuihin tapaamisiin tai ryhmätapaamisiin ja saattaa jopa vältellä työntekijää kadoten kokonaan.

Puhuja 3: Jonkun aikaa ainakin oli, mut sitten taas kun pojille suunniteltiin semmosta äijätoimintaa, niin yhtään ainutta tullu ees houkuttelemalla, ei ees karkin voimalla tai ruoan voimalla, ei mitenkään. (Haastattelu C)

Puhuja 1: [...] monellakin on mielessä se, että saa sen asunnon niin sit mä pääsen omaa elämää tästä ja en enää sitten, välttelee työntekijätapaamisia, ei vastaa, ei oo kotona, näin, saattaa mennä hyvinkin pitkiä aikoja, et häntä ei tavoteta ja sitten nuori alkaa kokee piinaavana sen, kun tulee tekstiviestejä ja ehkä kirjettä kotiin ja jotain, että tullaan kotikäynnille ja pimpotellaan oven takana sitten. Sit siit tulee semmonen ja tavallaan et toi ois hirveen tärkeä jotenkin selkiyttää todella selkeesti siinä. Ja kylhän sitä käydäänkin, mutta silti näitä niin sanottuja kissa-hiirileikkejä sit kuitenkin aina varmasti jokaisella työntekijällä on. (Haastattelu A)

Joskus nuoresta tai tarkemmin nuoren toiminnasta puhutaan passiivissa, esimerkiksi niin, että ”kortti vinkuu” ja niin edelleen. Tällöin nuori ei tee asioita, vaan asioita tapahtuu hänelle hänen tahdostaan riippumatta. Tällöin nuori on ikään kuin oman elämänsä ulkopuolella muiden tahojen näyttäytyessä aktiivisena. Asioita tehdään nuoren hyväksi, mutta ilman nuoren henkistä läsnäoloa. Usein tässä diskurssissa näkyvät luottamukseen liittyvät asiat; nuori ei luota asioiden, kuten työntekijöiden, pysyvyyteen, ja on ”jo luovuttanu ennen ku aloittanutkaan”. *Passiivisena pysyvän* nuoren identiteettikuvaan kuuluu passiivisuus, joka voi ilmetä eri tavoin: se voi olla konkreettista aikaansaamattomuutta, luottamuspulaa tai vain näkymättömyyttä työntekijöiden suuntaan. Työntekijä saattaa tässä diskurssissa olla kuitenkin aktiivinen nuoren tavoittelija. Nuorta halutaan saada ja motivoida tapaamisiin.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuskysymykseni oli, millaiseksi identiteettikuva jälkihuollon asiakkaista rakentuu työntekijöiden haastattelupuheessa. Määrittelin työntekijöiden ryhmähaastattelujen puheesta diskurssianalyysiä käyttäen seitsemän jälkihuollon diskurssia. Samalla määrittelin aineistosta eri diskursseissa rakentuvia nuoren identiteettikuvia, jotka nimesin seuraavasti: *huonossa kunnossa oleva, lapseksi jäänyt, pärjäävä helmi, medikalisoitu nuori, päihteiden käyttäjä, epäonnistumaan tullut sekä passiivisena pysyvä*. Olen kirjoittaessani ja analyysiä rakentaessani tuottanut myös oman puheenvuoroni ja diskurssin.

Hahmottelemani ja nimeämäni diskurssit esiintyvät lähes poikkeuksetta kaikissa haastatteluissa. Vahvoiksi diskursseiksi tulkitsin *huonossa kunnossa olevan, päihteiden käyttäjän* ja *lapseksi jääneen* diskurssit. Harvemmin käytössä olevia diskursseja olivat *pärjäävä helmi, epäonnistumaan tullut* ja *passiivisena pysyvä*. *Medikalisoitu nuori* -diskurssi oli vahvana toisissa haastatteluissa ja vähemmällä huomiolla toisissa. Diskurssit ja niiden sisään leivotut nuoren identiteettikuvat olivat usein myös päällekkäisiä. Tämä vahvistaa ajatusta erilaisten sosiaalisten todellisuuksien rinnakkaiselosta ja yhtäaikaisesta olemassaolosta (Juvonen 2015, 52; ks. myös Jokinen ym. 2016, 151–153).

Tulkitsemani diskurssit ja nuorten identiteettikuvat ovat rakentuneet ajassa ja paikassa. Niille löytyy puheessa työntekijöiden kokemuksesta, ja arjesta kumpuavat loogiset selitykset. Kuva nuoresta rakentuu vuorovaikutuksessa toisten työntekijöiden kanssa sekä asiakassuhteessa, ja sitä muokkaa myös käytössä oleva palvelujärjestelmä ja muu yhteiskunnallinen konteksti. Kuva ei täten synny tyhjiössä, vaan rakentuu useasta erilaisesta vaikuttavasta tekijästä.

Tarkoituksenani ei ollut verrata ohjaajien ja sosiaalityöntekijöiden käyttämien diskurssien eroja. Havaitsin kuitenkin, että näissä oli eroja. Ohjaajat ovat enemmän kiinni nuoren arjen käytännön asioissa, ja puheessa korostuvat arkielämän perusasiat. Sosiaalityöntekijät ovat hieman etäämmällä nuoren arjen yksityiskohdista ja pohtivat nuoren tilannetta enemmänkin yleisellä tasolla. Työroolien erilaisuus oli havaittavissa jokaisessa haastattelussa.

Diskurssit eivät ole lähtökohtaisesti hyväksi tai pahaksi. Diskurssien näkyväksi tekeminen paljastaa kuitenkin niihin liittyviä riskejä. Inhimilliseksi kuvattu ihmisten sijoittaminen kategorioihin on seurauksellista (Juhila 2004, 21–23). On myös tiedossa, että puheen selonteot luovat toimintatapoja (ks. esim. Jokinen, Juhila ja Suoninen 2016, 450). Asioiden kategorisointi ja luokittelu selittää osaltaan sosiaalisten identiteettien tuottamista (Vermas 2013, 23).

Jälkihuollon työntekijöiden puheessa saattavat korostua ääriesimerkit, koska se on tehokeino asioiden perille saamiseksi. Haastattelujen tavoitteena oli kartoittaa jälkihuollon ongelmakohtia, ja tämä konteksti on vaikuttanut niin, että nuorten saamat merkitykset ovat olleet ongelmiin painottuneita. Sosiaalityössä asiakkaan tilannetta määritellään usein ongelmanäkökulmasta, ja asiakas voikin joutua luokitelluksi kielen avulla ongelmaisten joukkoon (Jokinen 2016, 141). Ryhmähaastattelut tekivät näkyväksi sen, että näillä nuorilla on paljon ongelmia ja että työntekijät ovat heistä hyvin huolissaan. Jälkihuollon työntekijöiden puheessa korostuvat eri tutkimuksissakin havaitut yleiset sijoituksesta jälkihuoltoon siirtyneiden nuorten ongelmat ja näissä erityisesti nuorten haavoittuvuuteen ja syrjäytymisen riskiin viittaavat tekijät (ks. esim. Bengtsson, Sjöblom & Öberg 2018, 1; Valset 2018, 4; Storø 2018, 1; Murray & Goddard 2014, Höjer & Sjöblom 2014, 72; Mendes ym. 2014, 1; Stein 2008, 42; Valset 2018, 1). Tutkimuksissa tunnistettuja ja analysoiduissa haastatteluissa esiin nostettuja ongelmia ovat muun muassa sosiaalisesti epäedullinen asema, syrjäytymiseen johtavat taustatekijät, erilaiset traumaattiset kokemukset, mielenterveyden ongelmat ja käyttäytymisen haasteet, leimaantuminen, alhainen koulutustaso ja fyysiset sairaudet (ks. esim. Murray & Goddard 2014; Höjer & Sjöblom 2014; Coyle & Pinkerton 2012; Ferguson 2018; Toivonen 2016).

Kun nuoren identiteettikuva määritellään *huonossa kunnossa olevaksi*, tilanne on sosiaalityön kannalta jumiutunut. Huonokuntoisuus käsitteenä saa erilaisia vahvoja merkityksiä. Nuoren ympärille hahmottuu eräänlainen tyhjyys ja jopa mystisyys. Diskurssin nuori on usein palvelujärjestelmän ulkopuolella ja sopimaton tarjottuihin palveluihin ja jälkihuoltoon yleisesti. *Huonossa kunnossa oleva* nuori voi herkästi olla kategoriassa, jossa häntä ei voi auttaa. Diskurssilla voi olla vaikutusta työntekijän työotteeseen ja tätä kautta myös nuoren identiteettiin. Jälkihuollon sosiaalityöntekijöille jää tehtäväksi yrittää edistää nuoren pääsyä jonkinlaisen avun piiriin.

Lapseksi jäänyt -diskurssin nuoren identiteettikuvassa korostuu nuoren kehityksen keskeneräisyys, ymmärtämättömyys sekä arjen osaamattomuus. Nuoren identiteettikuvaan liitetään tällöin huolettomuutta, kypsymättömyyttä ja vastuuntunnettomuutta. Nuorta määrittää epärealistinen näkemys omista kyvyistään ja elämästä yleensä. Diskurssissa korostuu positiivisella tavalla työntekijöiden huolenpito ja hoiva ja se saattaa sallia myös nuoren kehittymisen omassa tahdissaan. Työntekijän työskentelyote on nuoren suuntaan aktiivinen. Riskinä on kuitenkin, että nuoren kehittyminen jää havaitsematta, ja tällä saattaa olla vaikutusta nuoren omaan identiteettiin. Samoin tätä diskurssia käytettäessä vaarana on liiallinen realismi, nuoren kontrollointi ja asioiden liiallinen yksinkertaistaminen.

Pärjäävä helmi -diskurssissa nuoren identiteettikuva määrittyy luotettavaksi, aktiiviseksi, itsenäiseksi ja omillaan toimeen tulevaksi. Pärjäävälle nuorelle ei tarvitse kohdistaa niin paljon jälkihuollon palveluita. Luottamusta on puolin ja toisin. Nämä nuoret luovat toivoa jälkihuoltotyöntekijöille ja lisäävät työn motivaatiota. Identiteettikuvan riskinä voi olla, että työntekijä ei tunnista nuoren pärjäämisessä tapahtuvia muutoksia tai muita tarpeita ja työntekijöiden työskentelyote jää passiiviseksi.

Medikalisoitu nuori -diskurssissa keskustelu muuttuu ammattilaisten väliseksi diagnoosipuheeksi. Nuorta määrittävä ominaisuus on hänen diagnoosinsa. Tällä voi olla vaikutusta siihen, kuinka nuori nähdään ja jopa siihen, miten nuori näkee itsensä. Toisaalta diskurssia ei tule laiminlyödä, jotta nuoren kokonaisvaltainen terveydentila tulee ymmärretyksi. *Medikalisoitu nuori* voi olla *huonossa kunnossa, päihteiden käyttäjä* tai *lapseksi jäänyt*. Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että nuoren hoidon tarpeen määrittely tulisi pitää erillään nuoren itsensä, hänen identiteettinsä ja luonteensa määrittelystä (Virokannas 2004,18).

Kun nuoresta puhutaan *päihteiden käyttäjänä*, identiteettikuvaa puolittaa päihteitä käyttävien nuorten jakaminen rutiinikäyttäjiin ja niin sanottuihin viihdekäyttäjiin. Päihteidenkäyttäjän identiteettikuva määrittyy sen mukaan, kumpaan ryhmään nuori kategorisoidaan. Kun nuori nähdään päihteidenkäyttäjänä, häneen ei tulkinnan mukaan pure usein työntekijän motivaatiopuhe. Tämä korostuu erityisesti silloin, jos hänet nähdään rutiinikäyttäjänä.

Palveluihin *epäonnistumaan tullut* nuori on lähtökohtaisesti aina väärässä palvelussa ja paikassa. Nuoren identiteettikuvaan kuuluu huono itsetunto, joka saattaa jälkihuollossa huonontua entisestään. Tällainen nuori pitäisi pystyä erottamaan muista, ja hänelle tulisi tarjota toisenlaista palvelua. *Passiivisena pysyvän* nuoren identiteettikuvaan kuuluu passiivisuus, joka voi ilmetä eri tavoin; se voi olla konkreettista aikaansaamattomuutta, luottamuspulaa tai vain näkymättömyyttä työntekijöiden suuntaan.

Hahmottelemani diskurssit osoittavat, että jälkihuoltotyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden ja ohjaajien asiantuntijuus on hyvin laajaa. Asiantuntijat pystyvät jouhevasti liikkumaan diskurssista toiseen niitä hyödyntäen esimerkiksi nuoren tilanteen ja kontekstin mukaan. Moninaiset diskurssit voidaan nähdä työvälineenä asioista ja asiakkaan tilanteesta keskusteltaessa. Diskursseja voikin hyödyntää asiakastyön arvioinnin ja suunnittelun työvälineinä ja työmenetelminä. Niiden avulla voi halutessaan mallintaa asiakastyöskentelyä ja jopa parantaa sen laatua.

Ei ole yhdentekevää, miten nuorista puhutaan. Puheen ja kielenkäytön avointa reflektiota kannattaa edistää jälkihuollossa. Reflektointi on Laura Ylirukan (2015, 62) mielestä tärkeää jo siitäkin syystä, että se ylläpitää työhyvinvointia; jos työ rutinoituu liikaa, työntekijä uupuu. Puheen ja kielenkäytön tarkastelu voi auttaa näkemään asioita uudessa valossa, ja sitä voidaan pitää itsereflektion menetelmänä (ks. esim. Juhila 2006, 246). Sosiaalityössä olisi hyvä laajemminkin reflektoida, milloin diskurssi on kontekstiinsa nähden liian ongelmakeskeistä. Tämän lisäksi tunnistettuja diskursseja olisi mahdollista hyödyntää jopa toiminnan etukäteissuunnittelussa. Suunnittelussa voitaisiin diskursseja hyödyntäen esimerkiksi tunnistaa riskejä tietäntyyppiselle ajattelulle. Jatkumon toisessa päässä diskurssit voivat jämähtäessään kapeuttaa työntekijän työskentelyotetta ja vaikuttaa työn orientaatioon. Tällöin riskinä voi olla se, että diskurssi vaikuttaa negatiivisesti asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutukseen ja tätä kautta myös hypoteettisesti nuoren kuvaan itsestään.

Diskurssit voidaan asettaa mielikuvallisesti janelle myös niin, että toisessa päässä ovat sellaiset diskurssit, joissa työntekijän työote näyttäytyy nuorta motivoivana ja aktiivisena ja toisessa päässä diskurssit, joissa työntekijä tuntee itsensä jopa voimattomaksi. Työote voi kärsiä suunnan puutteesta, kun diskursseina ovat esimerkiksi *huonossa kunnossa oleva* ja *epäonnistumaan tullut*. Näissä työntekijän pystyvyyden tunne ja mahdollisuudet auttaa nuorta ovat rajoittuneita. *Pärjäävä helmi* -diskurssi voi

olla osaltaan työskentelyotetta passivoivaa ja nuoren annetaan pärjätä itseksensä.

Lapseksi jäänyt -ja *medikalisoitu nuori* -diskursseissa työntekijällä on aktiivisempi rooli nuoren suhteen. *Päihteiden käyttäjä* -diskurssissa työote näyttää vaihtelevan sen mukaan, miten nuori määritellään tämän identiteettikuvan sisällä. *Passiivisena pysyvä* -diskurssissa työskentelyote voi olla aktiivinen siinä mielessä, että nuorta haastetaan näyttäytymään eri keinoin.

Miten toimintatavat muuttuisivat, jos puheen keskiöön nostettaisiinkin jälkihuollon onnistumiset? Positiivisten esimerkkien perusteellisella ja säännöllisellä tutkiskelulla voisi orientaatiota ohjata positiivisempaan suuntaan. Jälkihuollon onnistumisia voitaisiin enenevässä määrin tuoda esille tapauskohtaisin esimerkein, ja niitä voitaisiin vahvemmin hyödyntää osana arjen työrutiinia ja kehittämistyötä.

Jälkihuollon kehittämistä on jatkettava niin yhteiskunnallisella ja poliittisella tasolla kuin työntekijöiden arkikäytännöissäänkin. Ryhmähaastatteluissa nähty yllättävä havaintoni oli, että jälkihuollon nuori näyttäisi olevan usein melkein identiteettikuvasta riippumatta väärässä palvelussa. Nuorta yritetään sovittaa muottiin, johon hän ei yksinkertaisesti mahdu. Hänelle ei usein löydy sopivaa palvelua ja hän ei ikään kuin kuuluisi jälkihuoltoonkaan. Pitäisikö jälkihuollon valtakunnallisessa kehittämistyössä yhtälö kääntää toisinpäin ja miettiä täysin uudella tavalla sitä, mitä jälkihuoltonuori ongelmineen päivineen tarvitsee? Rakenteellista viestiä tulisi viedä päättäjille edelleen siitä, että lastensuojelujärjestelmä ei pysty vastaamaan asiakaskunnan tarpeisiin, vaan tuottaa jälkihuoltoon enenevässä määrin huonossa kunnossa olevia nuoria, joille ei löydy sopivia palveluita. Eräs haastateltava totesi ”...mutta tuloksethan näkyvät näissä jälkihuoltonuorissa myöskin, miten sijaishuollossa ollaan onnistuttu...”.

Asiakassuhde on jälkihuollossa oleellinen, ja tutkimuksessa on todettu, että monet nuorten selviytymistä tukevista ja toisaalta sitä estävistä tekijöistä liittyvät nuoren suhteisiin. Työntekijän ja asiakkaan suhde on lähtökohtaisesti institutionaalinen (Juvonen 2015, 32). Ryhmähaastatteluissa asiakassuhde sinällään ei nouse kovinkaan usein reflektion kohteeksi, mutta sitä määritteleviä elementtejä tulee esiin työntekijöiden puheessa. En ole tutkinut asiakassuhdetta, mutta työntekijöiden puheessa on viitteitä siitä, miten heidän toimintansa muuttuu suhteessa asiakkaaseen, jos nuori nähdään tietynlaisena. Jälkihuollossa voitaisiin pyrkiä aloittamaan asiakassuhde jollakin tapaa

puhtaalta pöydältä. Erityisesti elämän nivelvaiheessa oleellista vastavuoroista suhdetta voisi edistää riisumalla nuori leimaavista elementeistä (ks. esim. Törrönen 2012).

Jälkihuolto on selkeästi nähtävä asiakasnuoren kehittymisen paikkana ja vaiheena ja mahdollisena palveluna kaikille siihen laissa oikeutetuille nuorille. Palveluja tulisi kehittää niin, ettei työntekijöiden tarvitsisi pelätä tietynlaisen nuoren tuloa sen piiriin. Haastava nuori ei olisi liikaa resursseja ja aikaa vievä ja muualle kuuluva, vaan mitä suurimmassa määrin odotettu jälkihuollon asiakas. Hänellä olisi elämä edessä – ei takana. Tämä tarkoittaisi palveluvalikon rakentamista uudelleen niin, että palvelut vastaisivat paremmin jokaisen jälkihuoltoon tulevan nuoren profiilia ja olisivat helposti saatavilla. Tällainen jälkihuollon muutostyö ei voi jäädä pelkästään työntekijöiden ja sen johdon harteille.

Jatkon kannalta olisi mielenkiintoista syventyä siihen, miten huostaanoton prosesseissa mahdollistettaisiin se, että niissä nuorille pääsisi kehittymään enemmän sellaisia ominaisuuksia, joita järjestelmässä selvinneillä ja *pärjäävillä helmillä* on. Jälkihuoltoa koskeva tietoperusta kasvaa ja ymmärrys jälkihuoltoon tulevista nuorista lisääntyy, ja nyt on mahdollisuus hyödyntää tuota tietoa aikaisempaa tehokkaammin (ks. esim. Murray & Goddard 2014). Jatkotutkimuksen keskiössä voisi olla jälkihuollosta lähteneiden kokemusten tarkempi kartoittaminen isommassa aikaikkunassa, jotta kuva kokonaisuudesta ja jälkihuollossa olleiden nuorten pärjäämisestä selkiytyisi edelleen. Lisäksi painotusta tulisi laittaa tutkimuksessa siihen, miten palvelujärjestelmää tulisi muuttaa, jotta palvelut olisivat entistä asiakaslähtöisempiä ja tarpeen mukaisia.

LÄHTEET

Aittola, Tapio & Raiskila Vesa (1994) Jälkisanat. Teoksessa: Peter L., Berger & Thomas, Luchmann: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus, 213–231 (Suom. ja toim. Raiskila, Vesa). Alkuteos The Social Contruction of Reality (1966).

Anis, Merja (2012) Isäkuvat monikulttuurisissa lastensuojelun kohtaamisissa. Teoksessa: Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Juvenes print, 321–348.

Barn, Ravinder (2010) Care leavers and social capital: understanding and negotiating racial and ethnic identity. *Ethnic and Racial Studies* 33(5), 832–850. DOI: 10.1080/01419870903318896. Luettu 25.9.2018.

Berger. L. Peter & Luchmann, Thomas (1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. (Suom. ja toim. Raiskila, Vesa). Helsinki: Gaudeamus. Alkuteos The Social Contruction of Reality (1966).

Coyle, Deirdre & Pinkerton, John (2012) Leaving Care: The Need to Make Connections, *Child Care in Practice* 18(4), 297–308. DOI: 10.1080/13575279.2012.719343. Luettu 23.9.2018.

Eriksson, Sari & Karppinen, Riikka (2016) Kvantitatiivinen tutkimus Helsingin jälkihuoltonuorten toimintatahtoisuudesta ja palvelujen käytöstä asiakasasiakirjojen valossa vuosina 2013–15. Sosiaalityön pro gradu tutkielma, Helsingin yliopisto.

Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. THL:n raportti 4. Tampere: Juvenes print.

Eskola, Jari, Lähti, Johanna & Vastamäki, Jaana (2018) Teemahaastattelu: Lyhyt selviytymisopas. Teoksessa: Raine, Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Keuruu: Otavan kirjapaino, 27–51.

Ferguson, Lara (2018) “Could an Increased Focus on Identity Development in the Provision of Children’s Services Help Shape Positive Outcomes for Care Leavers?” A

Literature Review. Child Care in Practice, 24(1), 76–91.

DOI:10.1080/13575279.2016.1199536 Luettu 20.9.2018.

Greenhalgh, Trisha, Howick, Jeremy & Maskrey, Neal (2014) Evidence based medicine: a movement in crisis? British Medical Journal London Vol. 348.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4056639/> Luettu 29.9.2018.

Haavoittuvuus (n.d.) Kielitoimiston sanakirja. Haettu osoitteesta

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/haavoittuvuus>

Haavoittuvuus. (n.d.) Suomen sanakirja. Haettu osoitteesta

<https://www.suomisanakirja.fi/haavoittuvuus>

Harrikari, Timo (2011) Lasten, nuorten ja lapsiperheiden pahoinvointi

eduskuntaesitysten valossa vuosina 1970-2006. Teoksessa: Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina, Pekkarinen (toim.) Lapset ja nuoret ja muuttuva hallinta.

Tampere: Vastapaino, 319–350.

Heino, Tarja (2016) Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa: Maritta Törrönen, Kaija

Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus, 243–260.

Heino, Tarja (2013) Saatteeksi. Teoksessa: Tuija Eronen Viisi vuotta huostaanotosta.

Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes print. Raportti 4, 3–6.

Heinola, Virpi (2017) Peruskoulun merkitys ja keskeyttämisen haitat jälkihuoltoon nuorten näkökulmasta. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Julkaisematon.

Helsingin kaupunki (2018) Jälkihuollon sosiaalityö.

<https://www.hel.fi/sote/fi/palvelut/palvelukuvaus?id=5097> Luettu 27.9. 2018.

Helsingin kaupunki (2016a) Sosiaali- ja terveystieteiden virasto. Nuorten palvelut. Jälkihuollon sosiaalityön kuukausitilasto ja seurantatietoja. Joulukuu 2016. Julkaisematon.

Helsingin kaupunki (2016b) Sosiaali- ja terveystieteiden virasto. Nuorten palvelut. Jälkihuollon sosiaalityön kuukausitilasto ja seurantatietoja. Tammikuu 2016. Julkaisematon.

Helsingin kaupunki (2017) Sosiaali- ja terveysvirasto. Nuorten palvelut. Jälkihuollon sosiaalityön kuukausitilasto ja seurantatietoja. Tammikuu 2017. Julkaisematon.

Helsingin Sanomat (HS) (4.7.2018) Päihdenuorelle ei pidä antaa kotilomia eikä käteistä rahaa Mielipidekirjoitus. Nimimerkillä: Kaksi päihdenuoren vanhempaa.

<https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005754789.html?share=9b8d214056aa9f8abd5475e422f512aa> Luettu 27.11.2018.

Helsingin Yliopisto (2018) Reciprocal Encounters – Young adults leaving care.

Hankkeen kotisivu. <https://blogs.helsinki.fi/reciprocalencounters-youngadultsleavingcare/> Luettu 22.9.2018.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara Paula (2002) Tutki ja Kirjoita. Helsinki: Tammi.

Holt, Stephanie & Kirwan, Gloria (2012) The “Key” to Successful Transitions for Young People Leaving Residential Child Care: The Role of the Keyworker. Child Care in Practice 18(4), 371–392 DOI :10.1080/13575279.2012.713853 Luettu 27.9.2018.

Hüttemann Matthias & Sommerfeld Peter (2008) Relating Science and Practice in Social Work. A critical and constructive review of the concept of evidence-based practice. Teoksessa: Bryderup, I (toim.) Evidence Based and Knowledge Based Social Work. Aarhus: University Press, 155–171.

Huttunen, Sanni (2018) Nuorten seksuaalinen toimijuus lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden puheessa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Julkaisematon.

Häggman-Laitila, Arja & Salokekkilä, Pirkko & Satka, Mirja & Kangasniemi, Mari & Toivonen, Katri & Eriksson Sari, Karppinen, Riikka (2014) Tutkimushanke: Sosiaalityön jälkihuollossa olevien nuorten asiakkuusprofiilit, osallisuus, tuki ja tuen vaikuttavuus. Kohti itsenäistä asumista tulevaa moniammatillista toimintamallia. Julkaisematon tutkimussuunnitelma.

Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne (2014) Voices of 65 Young People Leaving Care in Sweden: “There Is So Much I Need to Know!”. Australian Social Work 67(1), 71–87

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0312407X.2013.863957> Luettu

28.9.2018.

Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. Teoksessa: Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus, 138–147.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suominen, Eero (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2018) Aika, paikka ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino 7. painos.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Arja Jokinen, Laura Huttunen, Anna Kulmala, Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus, 20–32.

Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suominen, Eero. Diskurssianalyysi liikkeessä. Jyväskylä: Vastapaino, 160–201.

Juvakka, Taru (2000) Elämää risteyskohdissa. Hermeneuttiseen fenomenologiaan ja kehollisuuteen perustuva tutkimus 15–16 -vuotiaiden nuorten toivon kokemuksista heidän jokapäiväisessä elämässään. Kuopion yliopiston julkaisuja E.

Juvonen, Tarja (2015) Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 165. Helsinki: Unigrafia.

Juvonen, Tarja (2013) Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteiden rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Teoksessa Merja Laitinen, & Asta Niskala (toim.). Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vantaa: Vastapaino.

Kivivuori, Janne (toim.) (2009) Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 94. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.fi).

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152521/94_nuorten_syrj_ytyminen.pdf?sequence=1 Luettu 1.10.2018.

Kivivuori, Janne, Aaltonen, Mikko, Näsi, Matti, Suonpää, Karoliina & Danielsson Petri (2018) Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. Tallinna: Gaudeamus.

Komulainen, Pasi (2018) Sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret kaipaavat välittäviä ja emotionaalisesti tärkeitä ihmissuhteita. Helsingin Yliopisto. Helsingin yliopiston tiedote. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/hyvinvointiyhteiskunta/sijaishuollosta-itsenaistyvat-nuoret-kaipaavat-valittavia-ja-emotionaalisesti-tarkeit-ihmissuhteita> Luettu 1.10.2018.

Korkiamäki, Riikka (2009) ”Kaljaporukoita” vai ”ihan tavallisia koviksia” – osallisuus vertaisryhmässä nuorten määrittelyn kohteena. Teoksessa Suvi Raitakari & Elina Virokannas, (toim.) Nuorisotyön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusseura. Jyväskylä: Gummerus, 83–106.

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuusisaari, Kristiina, Pietikäinen, Minna & Puhakka, Tiina (2010) Nuoret ja aikuiset kyselytutkimuksen valossa. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Kristiina Kuusisaari & Tiina Puhakka (toim.) Ohipuhuttu nuoruus? THL, Teema 10, 16–62. Helsinki: Yliopistopaino.

Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma. https://thl.fi/documents/647345/1832874/Loppuraportti_Selvitys+sijaishuollon+ja+j%C3%A4lkihuollon+nykytilasta+ja+kehitt%C3%A4mistarpeista_2006.pdf/65384afe-1b57-4e93-a1e6-ccdca5eafdd Luettu 24.9.2018.

Lastensuojelulaki (LSL) (417/2007).

Lehtonen, Mikko (1996) Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen maailma. Tampere: Vastapaino.

Liamputtong, Pranee (2012) Focus group methodology. Principles and practice. Los Angeles: SAGE.

Manelius, Minna (2018a) Helsingin kaupungin jälkihuollon johtava sosiaalityöntekijä. Henkilökohtainen tiedonanto 17.8.2018.

Manelius, Minna (2018b) Helsingin kaupungin jälkihuollon johtava sosiaalityöntekijä. Suullinen tiedonanto 19.4.2018.

Mendes, Philip, Johnson, Guy & Moslehuddin, Badal (2012) Young People Transitioning From Out-of-home Care and Relationships with Family of Origin: An Examination of Three Recent Australian Studies, *Child Care in Practice*, 18(4), 357–370. DOI:10.1080/13575279.2012.713849 Luettu 15.8.2018.

Mendes, Philip, Pinkerton, John & Munro, Emily (2014) Young People Transitioning from Out-of-home Care: An Issue of Social Justice, *Australian Social Work*, 67(1), 1–4. DOI: 10.1080/0312407X.2014.867471 Luettu 15.8.2018.

Morago, Pedro (2006) Evidence-based practice: from medicine to social work, *European Journal of Social Work* 9:(4), 461–477. Luettu 19.9.2018.

Murray, Suellen & Goddard, Jim (2014) Life after Growing Up in Care: Informing Policy and Practice through Research. *Australian Social Work* 67(1), 102–117. DOI:10.1080/0312407X.2013.868010 Luettu 20.9.2018.

Myllyniemi, Sami (toim.) (2016) Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Valtion nuorisotutkimusverkoston julkaisuja. Painettu Nro 56. Nuorisotutkimusseura. Grano.

Niemi, Hannu (toim.) Rikollisuustilanne 2017. Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Helsingin yliopisto. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 29.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/239656/Katsauksia_29_Rikollisuustilanne_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y Luettu 19.11.2018.

Niemi, Petteri, Kotiranta, Tuija & Haaki, Raili (2011) Sosiaalinen muutos, monimuotoisuus ja tutkimus. Teoksessa Tuija Kotiranta, Petteri Niemi & Raili Haaki (toim.) (2011) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 7–22.

Nuorisolaki (1285/2016).

Palsanen, Kati & Kääriäinen, Aino (2016) Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. Teoksessa: Mirja Satka, Ilse Julkunen, Aino Kääriäinen, Ritva Poikela, Laura Yliruka ja Heidi Muurinen (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet. Helsinki, 184–207.

Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) (2011) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus.

Phillips, Nelson & Hardy, Cynthia (2002) Discourse analysis. Investigating Processes of Social Construction. Qualitative Research methods series 50. Thousand Oaks: SAGE.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2014). Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.

Pohjola, Anneli (2009) Nuorisotyön ja sosiaalityön rajapinnoilla. Teoksessa: Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusseura. Jyväskylä: Gummerus, 21–41.

Puikkio, Saana & Hipp, Tiia (toim.) (2016) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

<https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf> Luettu 24.9.2018.

Puuronen, Vesa (2006) Johdatus nuorisotutkimukseen. Gummerus. Tampere: Vastapaino. 4. painos (1. p. 1997).

Pynnönen, Anu (2013). Diskurssianalyysi: Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen (379/2013). Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42412/978-951-39-5471-0.pdf?sequence=1> Luettu 8.2.2018.

Rauhala, Lauri (2009) Henkinen ihminen. Henkinen ihmisessä & ihmisen ainutlaatuisuus. Helsinki: Helsinki University Press.

Rauhala, Lauri (2005) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Lauri (1990) Humanistinen psykologia. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin, (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus, 235–256.

Richmond, Mary E. (1922) What is Social Case Work? An Introductory Description. New York. Russell Sage Foundation. Social Work Series. University of Toronto. (Classic reprint series. Forgotten Books 2015).

Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari Timo & Pekkarinen Elina (2011) Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) Lapset ja nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 11–28.

Shaw, Ian & Gould, Nick (2001) Qualitative Research in Social Work. Introducing Qualitative Methods. London: Sage.

Shotter, John & Gergen, Kenneth J (toim.) (1989) Texts of Identity. London: Sage.

Sinko, Päivi (2004) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Yliopistopaino.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2013) Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19 Helsinki. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74483/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 17.3.2018.

Sosiaaliportti (2015) Lastensuojelun käsikirja. Jälkihuolto. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto> Luettu 18.3.2018.

Stein, Mike (2008) Resilience and Young People Leaving Care, *Child Care in Practice* 14(1), 35–44. DOI: 10.1080/13575270701733682 Luettu 22.9.2018.

Stepanova, Evgenia & Hackett, Simon (2014) Understanding Care Leavers in Russia: Young People's Experiences of Institutionalisation, *Australian Social Work* 67(1), 118–134. DOI: 10.1080/0312407X.2013.868011 Luettu 28.11.2018.

Storø, Jan (2018) To manage on one's own after leaving care? A discussion of the concepts independence versus interdependence. Taylor & Francis Online. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2156857X.2018.1463282> Luettu 19.8.2018.

Suoninen, Eero (2012) Identiteetin rakentuminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila, & Eero Suoninen *Kategoriat, kulttuuri ja moraali*. Riika: Vastapaino, 89–130.

Suoninen, Eero (1999). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa: Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 229–245.

Tagipilvi (n.d.) Wikipedia <https://fi.wikipedia.org/wiki/Avainsanapilvi> Luettu 18.9.2018.

THL (2013). Viisi vuotta huostaanotosta. Raportti 4/2013. Jälkihuoltoon sitoutumisen haasteet. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104355/URN_ISBN_978-952-245-833-9.pdf?sequence=1 Luettu 31.8.2018.

Toivonen, Katri (2016) Sosiaalityön jälkihuollossa olleiden nuorten fyysinen ja psyykinen terveys. Terveystieteiden pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Julkaisematon.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen

ennakkoarvioinnin järjestämiseksi.

<https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf> Luettu 1.2.2018.

Törrönen, Maritta (2012) Sosiaalityö ja arkinen hyvinvointi. Vastavuoroisuuden dialektiikka. *Janus* 20(2), 182–191. <https://journal.fi/janus/article/view/50656/15372> Luettu 8.2.2018.

Törrönen, Maritta, Munn-Giddings, Carol, Gavriel, Chrissie & Morris, Demi (2018) Emotional participation of young adults starting their independent living. *Nordic Social Work Research* 1–12. DOI: 10.1080/2156857X.2018.1489883 Luettu 27.9.2018.

Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu (2012) Itsenäistyminen elämänvaiheena - osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. *Sos-lapsikylä ry.* www.sos-lapsikyla.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/kuvat/pdf-tiedostot/vertaistutkimus-SOS-Lapsikyla.pdf Luettu 30.11.2018.

Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta (2014) Young People Leaving Care: Participatory Research to Improve Child Welfare Practices and the Rights of Children and Young People, *Australian Social Work* 67(1), 135–15. DOI: 10.1080/0312407X.2013.868012 Luettu 14.10.2018.

Uggerhøj, Lars (2014) Learning from each other: collaboration processes in practice research, *Nordic Social Work Research*, 4(1), 44–57. Luettu 27.9.2018.

Valli, Raine (2018) Parivertailu ja aineistonkeruu. Teoksessa Valli, Raine (toim.) (2018). Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Keuruu: Otavan kirjapaino, 142–155.

Valset, Kirsti (2018) Investigating the link between school performance, aftercare and educational outcome among youth ageing out of foster care: a Norwegian nationwide longitudinal cohort study. *Nordic Social Work Research*, 1–14. DOI: 10.1080/2156857X.2018.1457557 Luettu 25.9.2018.

Vermas, Eeva (2013) Vanhempien kokemuksia lastensuojelun ja lastenpsykiatrian yhteisasiakkuudesta. *Sosiaalityö.* Helsingin yliopisto.

Vierula, Tarja (2013) Lastensuojelun asiakirjakäytäntöjen tahattomat seuraukset vanhempien kokemina. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.). Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vantaa: Vastapaino, 272–298.

Virokannas Elina (2004) Normaalin rajan tuolla puolen. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Stakes, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 144. Saarijärvi: Gummerus.

Viuhko, Minna (2017) Hardened Professional Criminals, or just Friends and Relatives? The Diversity of Offenders in Human Trafficking. *Offenders*. Taylor & Francis in *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 42(2-3) 177–193.
<http://www.tandfonline.com/10.1080/01924036.2017.1391106> Luettu 1.8.2018.

Yliruka, Laura (2015) Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena. Kuvastin-menetelmän toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Heikki Waris-instituutti. Helsinki: Unigrafia.

Åhlberg, Mauri (2018) Käsitekartat tutkimusmenetelmänä. Teoksessa: Raine Valli, (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Keuruu: Otavan kirjapaino, 52–62.

LIITTEET

LIITE 1. Haastattelukysymykset

Haastattelukysymykset 19.12.2016 /Mirja

- 1) Mitkä teidän mielestä on nuorten kanssa tehtävän jälkihuoltotyön ongelmakohdat
- 2) Mitkä ovat teidän mielestänne nuorten kanssa tehtävän jälkihuoltotyön keskeiset haasteet?

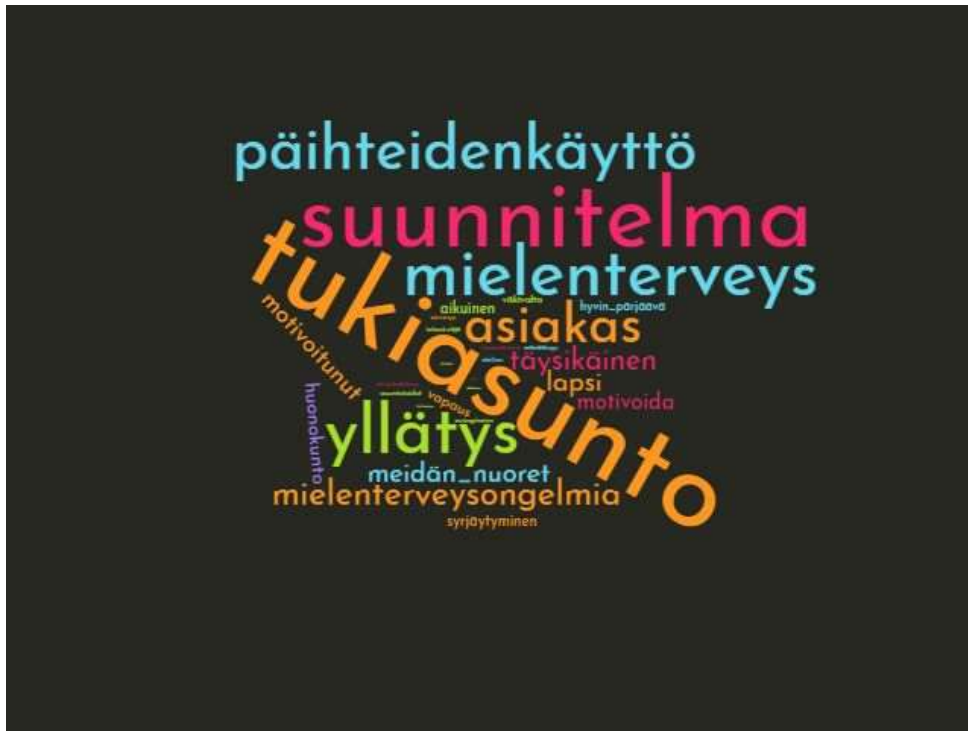
(Tutkimuksen mukaan kiinnostavia kohtia oli esim.

- vain 46 % käytti raskauden ehkäisyä
- peräti 41 % tytöistä oli ollut raskaana
- 32 % pojista käytti päihteitä säännöllisesti, päivittäin
- 38 % oli potanut masennusta (psykykkisiä oireita))

- 3) Millaiset asiat teidän mielestänne edistävät tai voivat edistää nuoren osallisuutta häntä itseään koskevassa jälkihuoltotyössä?
- 4) Millaisia kokemuksia teillä on moniammatillisesta työstä?
- 5) Pitäisikö tai voisiko sitä lisätä jälkihuollossa tehtävässä sosiaalityössä? Miten?
- 6) Millaisia monialaisen työn kehittämistarpeita tunnistatte työssänne?
- 7) Millaiset monialaisen yhteistyön tehtävät ovat jo nyt hyvin toimivia?
- 8) Onko työyhteisössänne toimivien kesken yhteinen/jaettu käsitys siitä mitkä ovat teillä käyvien nuorten oikeudet ja toisaalta velvollisuudet? Onko siitä keskusteltu?
- 9) Arvioikaa oman ammattikokemuksenne valossa: Onko nuoren sijoitushistorialla merkitystä ajatellen 1) myöhempää hyvinvointiaan ja 2) hänen arkielämässä selviämisen taitojaan?
- 10) Jos sinulla olisi mahdollisuus muuttaa jälkihuollon toimintaa, niin mitä tahtoisit siinä tapahtuvaksi?

LIITE 2. Esimerkkejä tagipilvestä

Tagipilvi 1. Mukana ovat ensimmäisen muodostamani listan sanat ja niiden esiintyvyyksien suhteet toisiinsa.

Tukiasunto on korostunut sana, joka esiintyvyydellään kertoo ja toistaa jälkihuollon ydintä, joka näyttäisi olevan käytännössä asumisen turvaaminen nuorelle. Nuoren ohjaaminen on tiiviisti kiinni tukiasunnossa.

Tagipilvi 2. Saman sanalistan hyvin usein esiintyneet ja nuorta tarkoittamattomat ja osoittamattomat sanat, kuten tukiasunto, suunnitelma ja mielenterveys, on rajattu pois.

Tagipilvi 3. Tämä tagipilvi on muodostettu, kun olin lukenut materiaalia useampaan kertaan ja halusin visualisoida vielä uusia mielenkiintoni kohteina olleita sanoja. Pilvestä voidaan esimerkiksi tulkita, että puheessa esiintyvät usein sana ongelma ja pärjäämiseen liittyviä sanoja.

